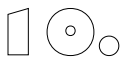

NAPÚT

irodalom, művészet,
környezet

Alapította: **Masszi Péter**

Felelős kiadó:

Szondi György

(főszerkesztő)

Kiadja a Masszi Lap- és Könyvkiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztik:

Bognár Antal (főmunkatárs), **Prágai Tamás** (vers), **Toót H. Zsolt** (próza).

Lapterv: **Gosztola Gábor**. Szöveggondozás: **Kovács Ildikó**.

Tördelőszerkesztő: **Szondi Bence**. Szerkesztőségi titkár: **Balázs Ilma**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós, Gráfik Imre, Kosáry Domokos, Lászlóffy Aladár, Osztovits Levente, Sánta Ferenc, Schwajda György, Konrad SutarSKI, Sütő András, Székely Magda** (tiszteletbeli konzulensek).

Szerkesztőség: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.

Tel.: 451-0325. Fax: 451-0326. E-mail: naput@drotposta.hu

Nyomdai kivitelezés: deMax Művek. Terjeszti a Hírker Rt. és az NH Rt.

ISSN: 1419-4082

Soós Imre halotti maszkja (Szigethy Gábor)	3
Major-Zala Lajos	7
Konok Tamás	9
Botár Edit	11
Csák Gyula	12
Herendi Mária	14
Lesenyei Márta	15
Kássa Melinda	16
Mészáros Mihály	18
Almási László	18
Csoóri Sándor	20
Kibédi Varga Áron	22
Zsáky István	24
Veres János	25
Sándor Iván	27
Tanai Bella	29
P. Horváth László	30
Beney Zsuzsa	32
Wegenast Róbert	34
Balogh László	36
Horváth Gyula	37
Jan Hegy	38
Vecsési Sándor	38
Czigány Judit	40
Rónaszegi Miklós	42
Duba Gyula	44
Zsignár István	46
Padisák Mihály	47
Tamás Attila	49
Szlonka Márta	51
Tüskés Tibor	52
Lizanec Péter	54
Lantos Miklós	56
Majoros Hédi	57
Szabó Gyula	58
Bodor Pál	60
Balázs József Róbert	63

Pintér Tamás	64
Földes Anna	66
Németh István	68
Sajdik Ferenc	70
Bata Imre	71
Sóti Klára	72
Hollay Herczik Bertalan	74
Thúry Éva	76
Diószegi István	77
Ungvári Tamás	79
Rusz Lívia	81
Ormos Mária	82
Bertalan Tivadar	84
Tőkei Ferenc	86
Berek Kati	88
Fekete András	91
Juhász Péter	92
Fónod Zoltán	93
Bárány Frigyes	95
Miszlay István	96
Kállay Ilona	98
Filadelfi Mihály	99
Mezei András	101

Emlékezés

Maróti Lajos (Tarján Tamás)	103
Mezei József (Csűrös Miklós)	104
Száraz György (Bella István)	105
Galgóczi Erzsébet (Vasy Géza)	106
Raffai Sarolta (Kabdebó Lóránt)	107
Labancz Borbála (Gajdó Tamás)	109
Gyöngyössy Imre (Haklik Norbert)	110
Kiss Nagy András (Miklósi Mária)	111
Zsoldos Péter (Orbán Ottó)	112

E számunk megjelenését
a Lukács György Alapítvány
és a Magyarok Világszövetsége
támogatta

NAPÚT

irodalom, művészet,
környezet

Művészévkönyv 2000

Zsáky István
Háromkirályok

A színes mellékleten jövőre jubiláns képzőművész vendégeink, Balázs József Róbert, Balogh László, Bertalan Tivadar, Botár Edit, Jan Hegy, Konok Tamás, Lesenyei Márta, Majoros Hédi, Mészáros Mihály, Sóti Klára, Rusz Lívia, Vecsési Sándor, Wegenast Róbert és Zsignár István alkotásai.

Soós Imre halotti maszkja

Mondják: halott.

Temetésén, 1957 kora nyarán hömpölygött a nép a temetőben. Sokan siratták a halott színészt, aki ifjú feleségével együtt lett öngyilkos alig néhány héttel házasságkötésük után. Talán a túladagolt gyógyszer... az ital... kábítószer... de vakarta a falat, az utolsó pillanatban nem akart meghalni...

Mezítláb jött faluról a főiskolára felvételizni (Szirtes Ádám: „Fekete talpa nyoma a parkettán még napok múlva is.”); tizennyolc évesen tudta: szívében-lelkében kitörölhetetlen nyomot hagyott keserű gyerekkora („Szüleim szegény napszámos parasztok és sok koplalásokon és nyomorgásokon neveltek”); egész életében gyomrát görcsbe rántóan érezte: a falut elhagyta, a város nem fogadja be („De mivel falusi paraszt vagyok, sokan kigúnyolnak, hogy színész leszek és mikor hazamegyek, mindig azt mondják, na tudok-e már a drótkötélen táncolni, meg cigánykerekét háyni...”); húszévesen levelet kap a népművelési minisztertől, s akkor senki nem gondol arra, mekkora nyereg ez a tegnap még mezítlábas parasztfiú feneké alatt („A *Ludas Matyi* bemutatása alkalmából jókívánságaimat küldöm Önnek kiváló munkájáért. – Ön és a film többi munkásai lehetővé tették a magyar filmművészet és az egész magyar kulturális élet új, kiemelkedő művészi alkotásának létrejöttét. Munkájához további sok sikert, jó eredményt kívánok. Budapest, 1950. március 8. Révai József”); őszintén úgy érzi: a szocializmus tette számára lehetővé a cselédsorból kiemelkedést, a művésszé válást s hogy szüleivel, nagyszüleivel ellentétben ő emberhez méltó életet élhet („Elsöpörte a régi világot az új, tisztító vihar és én, a balmazújvárosi »hóbortos parasztkölyök« egy napon, 1946-ban ott álltam a Színművészeti Főiskola vizsgabizottsága előtt. S amikor meghallottam, hogy felvettek, hogy az állam ingyen tanítat, kosztot, kvártélyt kapok a kollégiumban, sokáig hinni sem akartam”); hirtelen-hamar felfedezik, egyik filmszerepet játssza a másik után, 1953-ban a debreceni napilapban kétszer is mint *világhírű* színészt említik; éjjel-nappal mutogatott díszszebkendő a párt rosszul szabott zakóján, szocializmust építő hazánk munkás-paraszt mozihőse („Lassan, de veszedelmesen kialakult az úgynevezett Soós-figura. Egy bárgyú – azért, mert mindig, okkal, ok nélkül mutattam fogaimat – mosolygó pozitív hős.”); aki – a színész foglalta össze fanyar rosszkedvében egy művészeti konferencián munkás-paraszt hősi mivolta jellemző jegyeit – mindig vízparton sétál, mindig holdvilágnál, mindig énekel egy érzelmes dalt, egyik filmben sem csókolja szájon a szerelmét, viszont mindegyik filmben sportol, természetesen kiválóan, mindegyikben esztergál, mindig nagyszerűen, és a végén újít, valamint kicsit makacskodik, de megéri a párt bátorító, követi jó útra térítő, okos szavát, igaz, csak a moziban, mert közben a színész magánéletében nem énekel, nem sportol, nem esztergál, viszont olykor iszik, néha sokat, és csak a filmben kiáltja világgá csillogó szemekkel, hogy milyen szép az új világ, ahol mindenki boldog, és mindenkinek megvan mindene, mert amikor hazamegy a falujába, azt látja, hogy szüleinek, testvéreinek kenyérré is alig futja, s ünnepelt debreceni színészként lakásra sem telik, naponta vonatozik Balmazújváros és a megyeszékhely között, s mert színész, mert tehetséges, mert roppant érzékeny ember, s mert eszelős igazságérzettel verte meg az Isten, akkor

is jártatja a száját, amikor az okosabbja jobbnak látja szemlesütve hallgatni (Szirtes Ádám: „Minisztérium reggel 8-ra, Benke Valéria és Erdei József hívtak minket Imrével. »Maguk az életükkel játszanak!... Hogy mernek így beszélni, hogy amíg Rákosi és Farkas Mihály vannak hatalmon, addig nem lesz jó élet az országban?!« Én Miskolcra, Imre Debrecenbe, hogy ne legyünk szem előtt.”); a munkás-paraszt mozihős színpadon Rómeót játszik, elbűvöli a várost, élő embereket akar megformálni a színházban vászonra kent broszúrák helyett, s amikor 1955-ben Pestre kerül, a Madách Színházban Dayka Margit szerető tekintetébe kapaszkodik, éjjelente a tőle kapott könyvet olvassa, nagy szerepekre készülődik („A jövő nagy Hamletjének – Dayka Margit”); újabb filmsiker: a *Körhinta* főszerepe, nagydíj Cannes-ban, s a francia kommunista lapban a magyar Gérard Philipe-nek nevezik, de itthon saját levében kezd fortyogni a világ, új jelszó a mindennapi életben s a politikában: *minden másképpen volt*, s nyilvánosan vágják Soós Imre szemébe „Olyan tévedése vagy te a népi demokráciának, mint Rákosi Mátyás földalattija”; a kommunista közelmúlt hibáiról lehangosabban a bűnököt elkövető kommunisták kiabálnak, a *pártelit* bűnbánóan veri a mellét, Apró Antal siratja Rajk Lászlót 1956. október 6-án a kommunisták által kivégzett kommunisták újratemetésén, és Soós Imre a Madách Színház színpadán – Gorkij: *Éjjeli menedékhely* – ócska tangóharmonikát szorongatva, részegen veti végig magát a nyomorúságos tömegszállás padlóján és énekel, sír, kacag, omlanak a könnyei, vihorászik, jajong, röhög, vonaglik a földön – rettegve reménykedik, várja a holnapot.

Rettegve reménykedtünk, vártuk a holnapot.

Októberben ragyogóan süttött a nap. Novemberben temettük az álmainkat.

1957. június 20-án öngyilkos lett Soós Imre. Huszonhét éves volt.

Húszévesen hódította meg mosolyával az országot.

Ingben, gatyában, mezítláb kapaszkodik Ludas Matyi 1949-ben a fára, csillogó szemmel bámulja a vásárra vonuló falusiakat: éhes a szeme, csillogása felfalja a porba vesző látóhatárt.

Gyuri pincér 1954-ben, miközben abban reménykedik, hogy a teátrista uraktól, Liliomfitól s Szellemitől megkapja végre a tizenhét forint tizenkilenc krajcárját, kerekre táguló szemmel figyeli gazdurát, akinek nagyon-nagyon szereti Erzsike lányát, s miközben Kányádi uram egy fene nagy bárdal barátságosan csapkodja a húsvágó tönköt, tétova mosolyával próbálja meggyőzni, maga mellé állítani a lányát féltő mogorva gazdát: szemében a szíve ragyog, mosolyában tengermorajlás a szeretetvágy.

Gábris bojtár 1956-ban nézi, nézi a mesebeli királyt, akinek senki nem tud olyat mondani, amelyre a trónszékén békésen pipázgató öregember azt mondaná: *nem igaz*. Lódit Gábris akkorát, hogy beleremeg az ég, csak a király pipázik tovább: *elhiszem én ezt, édes fiam!* S akkor a bojtár remélt igazságot hazudik: jót cselekedett a király, minden vagyonát szétosztotta a rászorulók között. És Soós Imre mosolyog. Szeme picit megszűkül, csukott szája széle megindul a füle felé, hamiskás a tekintete, mondaná falusi nagyszülője, mert nem lehet tudni, mire gondol a mosolyába rejtőző színész: talán azt reméli, hogy kifürkészhetetlen titkokat rejtő szeme sugárzásától elveszti fejét (eszét) a királyt s a nyilvánvaló hazugság úgy felingerli, hogy akarata ellenére igazat mond: esze ágában sincs becsületes lenni, s főként vagyonáról, hatalmáról nem kíván önként lemondani.

1956 nyarán készült s mutatták be a *Nem igaz* című rövid játékfilmet.

A Nagykörút felett lengett-lobogott az óriásplakát: *Nem igaz* – filmcím: nincs írásjel a végén.

Nem tudni, mikor fagyott halotti maszkká Soós Imre bűbajos mosolya. Debrecenben igazgatója 1957 januárjában lesz újra direktora, most már Budapesten, a Madách Színházban. „Ismét összekerültünk. Lehangelő találkozás volt. Az egykor életvidám, lelkes, feltörekvő, huncut szemű fiatalemberből megfáradt, önmagával és a világgal meghasonlott, riadt tekintetű ember lett.” Fél év múlva már halott.

Azóta újra és újra magyarázatokat fogalmaznak életben maradt kortársai. Mindig mást, mindig másképp.

„Sötét e szörnyű kép... De a hátterét hiába kutatjuk, nem látjuk világosan. A háttér: megérthetetlen. Ők ketten jobban őrzik fájdalmas titkukat, mint a két szerelmes őrizte egykor az övét, Veronában.” 1957. június 28-án Demeter Imre nem érti: fiatal házas volt, még legutóbb is vidáman beszélgetett kollégáival, gyerekfejjel már megbecsült színész, szerették – miért dobta el magától az életet? Rómeó és Júlia titka: szerelmüket nem érti, nem bocsátja meg a világ – ezért kellett meghalniuk.

Szirtes Ádám, a barát is arra gondol: nem bírta elviselni reménytelen szerelme elvesztését: „... a Ferrari Violetába volt szerelmes... Ahogy Ferrari kiment az országból, ő aztán elkezdett inni. Ő Rómeóként élt – még Rómeónál is lángolóbban szeretett. Soós Imre, az én kedves komám, úgy szerette az ő örök kedvesét, Violetát, hogy el is égett bele.”

Lelki-szellemi túlterhelés, a mélyről jöttek légszomja – gondolja Vámos László, a debreceni *Rómeó és Júlia* előadás rendezője. A gyötrő kisebbrendűségi érzés, amelyet itallal próbált ellensúlyozni – vélekedik kétszer is igazgatója, Téri Árpád. Gábor Pál, aki rövidfilmben állított emléket a színésznek, azt vallja: „nincs az az elhibázott, rossz társadalmi helyzet, amely annyit ártana, mint a pályatársak.”

Soós Imre 1957. június 20-án vetett véget kurtára szabott életének. Évtizedekig az emlékezők s emlékoszlopot faragók a halál időpontjának nem tulajdonítottak jelentőséget.

Vagy nem akarták, nem merték észrevenni: alig fél évvel letiport, vérbe fojtott forradalmunk és szabadságharcunk után búcsúzott örökre az élettől Soós Imre.

Akik már éltünk 1957 januárjában, tudtuk: Magyarország a szovjet birodalom része. Volt; aki örült ennek, volt, aki nem; de tudtuk. Volt, aki boldogan, volt; aki rosszkedvűen vette tudomásul; de tudomásul vettük. Voltak – nagyon sokan –, akik itthon maradtak, voltak – nem kevesen –, akik elmentek. De aki maradt: tudta, hol marad, aki elment, tudta, honnan menekül.

Soós Imre 1949-ben hitt a szocializmusban. 1952-ben – őszinte ember, a szeme mindig nyitva – kimondja, amit gondol. 1951-ben a rendszer művész kegyeltje. 1955-ben divatjamúlt színész. Okkal érzi úgy: az *alkata*, karaktere, parasztfizimiskája kellett a politikának, s ha új szelek fújnak, a képlekenyebbek, a sokféle arcúak, az alkalmazkodni tudók foglalják el majd a helyét. És kifakad komájának, barátjának, Szirtes Ádámnak: „Te! Tudod, mit mondanak? Hogy mink nem is vagyunk tehetségesek! Hogy mi csak népi káderek vagyunk, mi csak véletlenül kerültünk ide! Mink tévedései vagyunk a népi demokráciának!”

Aztán, valamikor, 1956-ban biztosan, megérti: a népi demokrácia a tévedés. A népi demokrácia biztosan az.

És jönnek az oroszok, megszállják az országot, visszajönnek a hataloméhesek, a politikához simulók, a bosszút állni akarók, a mindig két lábra huppanók, a fá-

radt közönyösök, a beletörődők, a valahogyan mindent túlélők, az ellenállók, az álarckokat viselni tudók...

Soós Imre magyar színész. Magyar: ebben az országban, itt akar élni. Színész: élete a játék, ha van kinek játszania – s ha engedik játszani.

Film Színház Muzsika, 1957. május 31. Egy –lg– szignó mögé rejtőző bátor kommunista tollforgató írása: „Az elmúlt hónapokban a magyar népi demokrácia megerősödött és megengedheti magának: azokat is fiainak, leányainak fogadja, akik vétkeztek ellene. A párt és kormányvezetés őszintén beszél a néppel, nem akarja megismételni a régi vezetés hibáit, de nem udvarol azoknak – bármily híresek, népszerűek, mégpedig joggal népszerűek legyenek is –, akik több mint egy félév alatt még mindig nem látták meg, hogy a nép felemelkedésének, a békének és becsületnek az az egyetlen útja, amelyen a párt és kormány jár. E cikknek csak az a célja, hogy ráébresszen egyes nagy tekintélyű, útkereső színészt, éppen tekintélyükből fakadó nagy felelősségükre. Nem bosszúállást hirdetünk, de nem is *elutelen* megbocsátást.”

Egyenes beszéd: az állampárt az egyetlen helyes út, a becsület és a béke útja. Aki azt választja: becsületos, békeszerető ember. Aki nem: becstelen és uszító.

Ennek megfelelően fognak vele eljárni. Nem azért, mert a kommunisták bosszúállók, hanem mert *eluszerűen* likvidálják a nem a szerintük egyetlen helyes úton haladni akarókat.

Soós Imre 1957 tavaszán *népszerű és útkereső* színész. Hallgatott és ivott: menekült. Üvöltött és ivott: menekült. Tudta: honnan. Nem tudta: hová.

Neki nem volt *hová*.

Májusban újra próbál: *Curly az Egerek és emberekben*. Bemutató: 1957. június 7. Egy hét múlva színibírálat a Film Színház Muzsikában: „Soós Imre izgága Curlyje friss színfolt, bár ez a szerep elszántabb kötekedőt, romlottabb figurát követel, mint amilyen az ő karaktere.”

A mozihósból friss színfolt lett. S hogy miért csak színfolt? Mert Soós Imre színészi *karaktere* korlátozott, nem *mosolygó* figurák eljátszására alkalmatlan.

Tördőfés e mondat. Úgy dicsér, hogy halálra sebez. Finoman fogalmazott kivégzés: Soós Imre karaktere idejétmúlt. Nem tehetséges színész, aki bármit képes eljátszani, csak szép szemű, gyönyörű mosolyú népi káder, aki felett mostanra eljárt az idő.

Soós Imre egy hét múlva halott.

De néha Ludas Matyi felmászik a fára, és mosolyogva bámulja a vásárra vonuló falusiakat, csillogó szemével felfalja a porba vesző látóhatárt. Gyuri pincér búvólőn ránk hunyorog, szeme sugárzása szeretetet lop a szívünkbe. Gábris bojtár kacsint: ugye reménykedtek ti is, ugye leszünk mi még boldogok, nagyon-nagyon boldogok!

És Aljosa énekel, sír, kacag, omlanak a könnyei, vihorászik, jajong, röhög, vonaglik a földön – rettegve reménykedik, várja a holnapot.

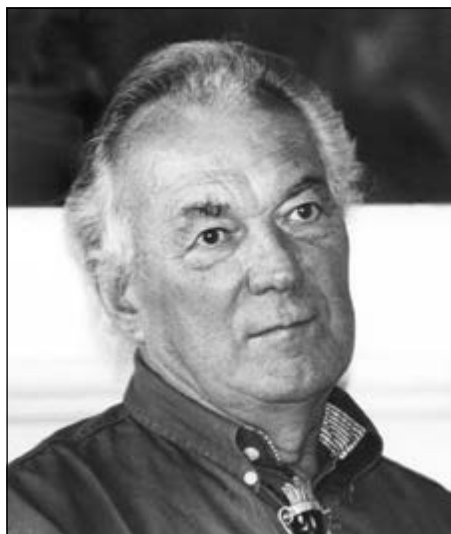
Soós Imre szeme csillog; megbilincsel a tekintete, játszik: farkasszemet néz a világgal, velünk.

Mondják: halott.

Elégünk a tekintetében.

Major-Zala Lajos

költő (Kislakos, 1930. január 1.)

Sokat gondolkodtam azon, hogy ha egy szóval akarnám jellemezni irodalmi munkásságomat, melyik szó lenne is az? Azt hiszem: az *illetlen*. Minden könyvem megjelenése után valahogy éreztették velem, hogy újra illetlenséget követtem el. A Fémember az áramkörben című kötetemben (1969) „femesítettem” az embert, s megírtam hozzá *térvers-teóriámat*, vagy inkább elírtam mások elől. Illetlenül viselkedtem az imákkal kapcsolatban is – csupán Rónay György nem találta annak, két recenziót is szentelt a kötetnek –, mert hogyan is jön ahhoz egy disszidens hazánkfia, hogy beleártsa magát a XX. század legfontosabb és leggyönyörűbb kultúrájándékába, a népi imádságokba, amelyek egy csapásra benépesítették a

Németh László által is magyar kultúrsivatagnak jellemzett középkort (Imátlan ima, Rontás-bontó). Dehogyan volt az sivatag, hanem kultúrában gazdag múltunk, Európa kiegészítése. Nemcsak szent imádságok monoton litániája hanem tudományos alapon is bizonyítható *pszichoszomatika*. Mert gyógyítani és ölni egyformán lehet: szavakkal. Jól tudjuk a közelmúltból, hogy negyven évi agyomosással meg lehet roppantani a személyiség gerincét, az emberséget, a nemzeti öntudatot. A damaszkuszi úton ugyan végig lehet ballagni felemelt vagy lehorgasztott fejjel, de a gyilkosok talpai nyomában nem alvad meg a vér, kifolyik még sírjuktól is. Ezért bűzlik friss vértől a Munkáspanteon környéke mindaddig, míg meg nem nevezik a gyilkosokat.

A hetvenes évek elején, huszonöt évvel megelőzve a magyar irodalom „nagykorúságát” (Csonton virág, Katarzis) – tehát negyedszázaddal korábban, mint ahogy azt poszt hivatalosan bejelentették Hunniában, egy bizonyos könyv megjelenése alkalmával –, illetve megelőlegezve neki a nagykorúságot, újfent valami megbocsáthatatlan illetlenséget tettem. Mertem arról írni, ami vonzó, felfedezésre várom: a női test központjában már régóta nagykorúan, testi és lelki méltóságában jelenlévő *pináról*, s a körülötte lévő varázslatos vidékről. Az élet és a halál forrásáról. A Harmadik Szem látásáról és megláttatásáról. Arról az „illetlenség”-ről amitől a magyar írók hideglelést kaptak. Aki nem tanulja meg a szexualitás nyelvét: a test és a szerelem nyelvét, az az anyanyelvét sem fogja igazán elsajátítani. Csúnya szavak nincsenek is, csak csúnya nyelvű emberek, akár ha azok a legválasztékosabban beszélnek is. A csúnya szavak megszépülnek, a szép szavak elcsúnyulnak, attól függ, ki, hol, mikor és miért veszi azokat ajkára. Hazug, kétszínű, kettős értelmű és kétes értékű nyelven minden szó ronda: a bizonytalanság, az alakoskodás és az egoizmus monológja. Megszülője a bizalmatlanságnak: önbecsapás. Ezért oly nehéz a párbeszéd Hunnia társadalmában. Talán nincs is. Nem magya-

„hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal”, nehéz leszokni róla.

A Katarzis megjelenése után egyesek egyenesen pornóköltőnek tituláltak. Pornográfia nincs is két szabad ember viszonyában. Miért lenne akkor a költészetben? Ami van, az minden ember bevallott vagy be nem vallott testi-lelki szükséglete: vágy a játék után. A vágy a szerelem motorja. A szexualitás pedig törekeny és röpké életünk tüze: a vágy parazsa. Amihez minden nagykorúnak és minden „nagykorú” irodalomnak joga van.

„Mondd, de le ne ird!” – mondta volt Vas Pista figyelmeztetőn, Szántó Piroska rózsái közt Szentendrén, egyik nyári délután. Feleségem igencsak elcsodálkozott über die ungarische Prüderie, megjegygezvén: öt nyelvet beszélek, de olyan fülbántó csúnyán sehol sem beszélnek, mint Magyarországon. De amikor leírtam versben az eddig megidézhetetlent, a körülötte pompázó bűvös vidékével, Pista örült neki, gratulált hozzá.

Vas István, 1973. január 30-án: „Drága Lajos! Szívből és nagyon komolyan gratulálok a Csonton virághoz (már a címe is kitűnő. Ezért az egyért (Lindáról nem beszélve) is érdemes volt kimenned: *ezt idehaza meg sem tudta volna írni* – a kiadásról nem is beszélve. Ezzel komoly adut vágta ki a magyar költészet asztalára – még ha pillanatnyilag kevesen látjuk is ütőképességét. Szép, izgalmas, bátor kötet...” Úgy néz ki, adum azóta sem ütőképes *Magyaur*honban.

Az meg egyenesen elviselhetetlen illetlenség, hogy az utóbbi időben három kötetemben (*Magyaur Himnusz*, *E(z)-ur-ópa*, *Szerelmi vallomás*) megkérdőjeleztem a magyar nép életképességét akkor, amikor az alkoholizmus, az öngyilkosságok és a halálozások terén vezető a nemzetek között, de utolsó a születési arányszámban. S hogy a rendszerváltás után négy évre újfent hóhérait – vagy azok segédjeit – ültette negyven évi rabszolgaság után a nyakába. Szabadon. Ízlik a kancsuka?

...

*a vér felsikálódott
a pecsétes lelkiismereten
a posztfényes szelektől
a hukas zászlókat pedig már
szakértelemmel stoppolják*

(*Magyaur Himnusz*, 1995)

Lassan 50 éve lesz annak, hogy kénytelen voltam elhagyni hazámat. De elhagytam-e? Lehet-e hazát elhagyni? Sokszor bizony a haza hagyja el fiait. Többször kérdezik tőlem: Hévízen vagy Fribourgban vagyok-e otthon? *Nem az a lényeg, hogy hol vagyunk otthon, hanem az, hogy magunkban otthon legyünk.* Az otthon gyökerei odáig érnek, ameddig létünk ér, nyelvlétünk. Különben hazátlanok maradunk életünk végéig, bárhol éljünk is a földön. Akkor is, ha át sem léptük falunk határát. A kozmopolitizmus úgyis csak a nagy népek luxusa. Kis népeknek a kozmopolitizmus humbug, szolgálai utánzás, elfogadása a másodrangú világpolgárságnak. A világirodalom sokgyökerű, pici világok találkozása és azoknak kölcsönös kiegészítése, s aki ebben a parányi parcellában hitelesen vet és hitelesen arat, az talán világirodalomban munkálkodik. Mindenki tegye a dolgát, ott, ahol van, s akkor néha öröm lesz embernek lenni. Magyarnak, európainak és

világpolgárnak. Csak így, csakis ebben a sorrendben. Inkább két hazában legyek otthon, mint egy hazában hazátlan.

Svájcban telepedett le 1949-ben, miután elhagyta Magyarországot. A fribourgi egyetem német és francia irodalommal, illetve gyógypedagógiával, a párizsi Sorbonne-on francia irodalommal foglalkozott. Évekig egy fribourgi gyógyszergyár munkatársaként dolgozott.

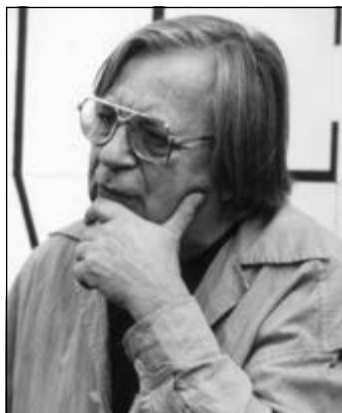
Művei: *Hová* (1957); *Ötödik síp* (1967); *Fémember az áramkörben* (1969); *Imátlan ima* (1971); *Csonton virág* (1972) (franciául 1974); *Rontásbontó* (1975); *Requiem d'aniour* (1975); *Katartisz* (1976); *Purificatious* (1977); *Falak mögül, falak mögé* (1977) (franciául 1978); *Támadj föl, Édes!* (1981) (franciául 1982); *Énekek éneke* (1982); *Ajsa* (1983); *Leszámolás* (1984); *Sursum corda* (1989); *Játsszunk szerelmet* (1989); *Betűk homokon* (1994); *Láttál tündérrózsát becsukódva* (1994); *Magyar himnusz* (1995); *E(z)-ur-ópa* (1996).

Konok Tamás

festőművész (Budapest, 1930. január 9.)

Gyermekkorom világa nagyapámék Toldy Ferenc utcai szép kertes háza volt, ahol szüleimmel laktunk. Második otthonunk Győr lett, ahol a bencés gimnáziummal egy időben a zenekonzervatórium növendéke volta Hegedűművésznek készültem. A festés és rajzolás iránti vonzalmamat anyai nagyapám, Sándy Gyula inspirálta,

aki a műegyetem építész karán tanészkevezető professzor volt, és mesterien rajzolt. Vázlataimat ő korigálta. Úgy érzem, örült érdeklődésemnek, folyamatosságot vélt felfedezni egyik ősünk, Ferenczy István (az első magyar szobrász) és dédapám között, aki szintén festőművész volt. 1948-ban felvettek a Képzőművészeti Főiskolára. Mestereim Bernáth Aurél, Berény Róbert és Barcsay Jenő voltak. 1955-ben a Fialat Művészek Díját, majd 1957-ben Derkovits-ösztöndíjat nyertem. 1958-ban

néhány hónapot töltöttem Párizsban. 1959-ben nagy nehézségek után újra Franciaországba utaztam, ahol még az évben a párizsi Lambert Galéria megrendezte első önálló kiállításomat. Az akkori magyar konzulátus azonban útlevelemet érvénytelenítette, és visszatérésre szólított fel. Ekkor telepedtem le végleg Párizsban. Az

időben több önálló és csoportos kiállításom volt Hollandiában, Németországban és Párizsban. Többek között részt vettem a Fialatok Biennáléján Párizsban és Tokióban. 1963-ban a Hartford-alapítvány ösztöndíjával egy évet töltöttem New Yorkban és Kaliforniában. Az ott készült munkáimat a Los Angeles-i Silvan Simone és a New York-i Castellane Galéria mutatta be. Első múzeumi kiállításomat a hollandiai Stedelijk Múzeum rendezte 1964-ben. 1970-ben Francia állampolgárságot kaptam. Majd

Formes et zones internédaïres

több építészettel kapcsolatos murális megbízásom volt Zürichben. Az időben kerültem kapcsolatba Schlégl úrral, a neves galériatulajdonossal, aki haláláig több mint két évtized át képviselt, és rendszeresen bemutatta munkáimat Zürichben, a baseli Art-Expókon és számos európai és amerikai galériában és múzeumban. Első magyarországi retrospektív kiállításomat a győri Xantus János Múzeum rendezte, majd feleségemmel, Hetey Katalin szobrászművésszel együtt a budapesti Szépművészeti Múzeum mutatta be munkáinkat 1980–81-ben 1985-től itthon tartózkodásaimkor rendszeresen tanítok a budapesti Műszaki Egyetem rajz tanszékén, ahol címzetes egyetemi tanárnak neveztek ki. Újabb munkáimból 1995-ben a Ludwig Múzeum rendezett retrospektív kiállítást. 1997-ben a francia állam a Nemzeti Érdemrend lovag-

rendjével tüntetett ki, 1998-ban Kossuth-díjat kaptam. Párizsban, Zürichben és Budapesten élek.

Hosszú út vezetett mai stílusom megvalósításáig. Letisztulási folyamat volt ez az időszak, amíg rátaláltam festői mondanivalóm lényegére. a rendet kifejező képszerűsítésre és vonalhálóim végtelenre utaló dinamikájára. Egyik párizsi kiállításom vendégkönyvébe egy ismeretlen látogató munkáimról találóan a következőket írta; „Elvágyódás a térbe, de meggyökerezés a föld mélyében.” Festményeimnek nincs történetük. Rejtett jelentésük van. Egy hely és idő nélküli transzcendens világkép geometriájának „architektúráját” találtam meg képeim szerkezetében.

Konok János

Önálló kiállítások: Párizs, Tunisz, New York, Washington, Los Angeles, Hamburg, Rotterdam, Angoulême, Köln, Krefeld, Zürich, Hoogeveen, Velence, Austin, Basel, Håga, Genova, Auvemier, München, La Chaux-de-Fonds, Leverkusen, Duisburg, Győr, Budapest, Wiel, Tihany, Szentendre, Sárospatak, Montreux, Miskolc, Stockholm, Bologna, Szombathely.

Művei közgyűjteményekben: Rotterdam, Hamburg, New York, Winterthour, Bern, La Chaux-de-Fonds, Párizs, Cergy-Nouvelle Velle, Budapest (Szépművészeti Múzeum, Petőfi Irodalmi Múzeum, Ludwig Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria), Zürich, Győr, Párizs, Buchs, Miskolc, Veszprém, Esztergom, Pécs.

Botár Edit

festőművész (1930. január 12.)

Hosszú lenne felsorolni életem fontosabb állomásait, így csak pár fontosabb dologra szorítkozom.

A Kolozsvári Ion Andreescu Intézet textilszakának elvégzése után (1956) harminc évet dolgoztam a Kolozsvári Báb-színházban mint díszlet- és bábtervező. Sok kitüntetést és elismerést kaptam. Ez csodálatos műfaj volt, ahol alkotó fantáziámat hagyhattam szárnyalni. Fából vaskarikát is csinálhattam. Így az absztrakt művészet sok ágát is kipróbálhattam, mégis megmaradtam nagy szerelmemnél, az akvarellnél, amit nem értékelték úgy, mint az olajat. Így magányos farkasként mégis kitartottam e műfaj mellett. A grafikai kiállításokon túl színesnek tartották munkáimat, a festészetin meg grafikának minősítették az akvarellt. Egyik skatulyába se fértem bele, így kénytelen voltam egyéni kiállításokon felmérni: hogyan tovább? Hat-

vannégy kiállításom volt itthon és külföldön, és huszonöt országba jutottak el munkáim. Közben textilfestéssel és könyvillusztrációkkal foglalkoztam. Most sikerült megjelentetnem a *Kolozsvár albumot* (saját költségen) ami 101 akvarellt és 101 tusrajzot tartalmaz négy nyelvű szöveg kíséretében. Ez negyvenöt év munkájának csak egy kis

töredéke. A könyv megjelenésével egy időben kiállítottam a *Kolozsvár képeit* is a budapesti Vármegye Galériában. A Keszthelyi Múzeumban most nyílt meg egy nagy kiállításom. Nem volt könnyű életem, de a sok nehézségen optimizmusom és alkotókedvem átsegített. (Megírtam mindezt ezerkétszáz oldalon, de ezt nem szántam közlésre, csak úgy kikíváncozott belőlem; sok kellemes és kellemetlen emlék.)

Botár

A kolozsvári Ion Andreescu Textilművészeti főiskola elvégzése (1956) után díszlet-, jelmez- és bábtervezőként 1986-ig meghatározó egyénisége volt a kolozsvári bábszínháznak, emellett az erdélyi akvarellfestés hagyományát vitte tovább, megörökítette Kolozsvár „összes házait”. Hetvenöt grafikai, festészeti, iparművészeti és díszlettervezői kiállításon szerepelt (Moszkva, Brüsszel, Mexikóváros, Torino, Stuttgart, Böblingen, Detzingen, Lund, Göteborg, Jönköping, Lyumby, Stockholm, Párizs, Tokió, valamint Magyarországon Budapest, Nagykovács, Kecskemét, Sopron, Leányfalú), hazájában V. fokozatú művészeti érdemrendet és a Romániai Pomolgia harmadik kötetének illusztrációival a párizsi könyvkiállításon ezüstérmét kapott.

Csák Gyula

író, szociográfus (Nyíregyháza, 1930. január 12.)

Szerelemgyerekként születtem, s anyám, aki urak házi cselédjeként élt, nem tartotta magát. Pár hónapos koromban szüleihez vitt egy alföldi tanyára, Püspökladány határába. Később ritkán láttam, így nagyszüleimhez kötődtem, őket tekintetem valóságos apámnak s anyámnak. S tőlük kaptam minden jót, amit gyerek a szüleitől kaphat. Amit a harmincas évek elején nyomorúságban fuldokló parasztok a gyerekeiknek adhattak...

Jó tanuló voltam az elemiben, s az időnként köröttem is megrebbenő, törött szárnyú madár-anyám azt vijjogta-zokogta, hogy mindenképpen felsőbb iskolába kellene mennem. Papnál, tanítónál, községházán, rokonságnál kilincselte, s egyeztetendei

harc után elérte, hogy némi református egyházi segédlettel Pestre vitt, és beíratott a Rottenbiller utcai polgáriba. Ő egy nyugalmazott gimnáziumi igazgató és felesége háztartásában szolgált, s úgy intézte, hogy velem lakhassam a cselédszobában. Egy esztendő múltán azonban kitélt az ideje; az alá-fölrendeltségi viszonyok által mindig kitermelt ellentétek nyomán felmondtak neki, vagy ő mondott fel. Mindenesetre engem 1942-ben visszavitt Püspökladányba.

Bizonyosan keserves döntés volt nagyszüleim részéről, hogy tudomásul vették: ha már elkezdtem, hát fejezzem is be a polgárit. Nagy áldozat volt részükről. Úgy próbáltam hálát mutatni, hogy pótoltam nagyapám gyengülő erejét a csöppnyi paraszti gazdaságban mindenütt, ahol tehettem s a tanulás mellett futotta erőmből.

A háború utolsó évében fejeztem be a polgárit. Akkorra végképpen nyilvánvaló lett, hogy nem folytathatom a tanulást. Földosztáskor nagyapám is íratott hat holdat, s mivel ereje végképp fogytán volt, eldöntetett, hogy nekem is a föld lesz a jövőm. Ezt elhatározni azonban könnyebb volt, mint megvalósítani. Már elemista koromban szoros emberi és – az adott helyzetnek megfelelő – eszmei kapcsolatba kerültem egyik tanítómmal, aki a későbbiekben is támogatót művelődési törekvéseimben, rendelkezésünkre bocsátotta településünk legnagyobb magánkönyvtárát, és a háború után is hívott, hogy sürgölődjek a Nemzeti Parasztpárt helyi szervezetében, ahol ő titkár volt; segítsek a parasztság és a magyar nép felemelésében. A frissen kapott hat holdunkon kötelező gürcölés nyomán azonban hamar beláttam, hogy kaszát-kapát markolva én soha nem emelhetem fel a magyar parasztságot, de magamat sem. Ezekkel a gondolataimmal viszont nem akartam nagyapám elé állni, ezért félesztendei gazdálkodólet után megszöktem...

Pestre utaztam – közel egy hétig tartott akkoriban –, s beiratkoztam egy kereskedelmi iskolába. Félévkor azonban igazolatlan mulasztások miatt kizártak. Nyomorúságos nap volt. Kóvályogtam a városban, és mázolgattam képeken a

könnyeimet. Egy idő után már nem is az iskolát sirattam, nem is nagyratörő álmaim elvesztését, hanem egyszerűen éhes voltam, fáztam, féltem. Megszokhattam pedig a kitaszítotttságot, a lakás nélkülséget, az éhezést, de ez most jobban szíven ütött, mint máskor. Miután a céltalan gyaloglástól teljesen kimerültem, a romokban heverő Szent Gellért-emlékmű teraszán találtam magam. Valószínűleg a testemben-lelkemben-idegeimben felhalmozódott feszültség okozta, hogy imádkozásra éreztem indítást, pedig amúgy nem voltam mélyen vallásos. Hideg szél borzolta a Dunát, kókadtan merültek vízbe az Erzsébet híd roncsai, és üszkösen, megverten és megalázottan állott a túlparton a romváros a rohangáló felhőrongyok alatt. Szomorú volt a látvány, de szép volt a méltósága...

Ismét a munkaközvetítő meg a népligeti bokrok alja várt, de közeledett a tavasz is, és ifjú éveimhez híven bizakodó voltam. Ezúttal okkal, mert összehozott a véletlen egy régi pajtásommal, aki arról tájékoztattott, hogy ő Debrecenben úgynevezett népi kollégiumban van, s szerinte nekem is ott lenne a helyem. A megadott címre elküldtem a kérelmet, mellé egy terjedelmes életrajzot, s miután a kollégium vezetői azt elolvasták, megállapították, hogy én írói tehetség vagyok, és felvételi vizsga nélkül felvettek a debreceni Csokonai Népi Kollégiumba.

Fehér izzásúak voltak a kollégiumi évek, noha nem mondható, hogy maradéktalanul jól sáfarkodtam az akkor és a később kapott lehetőségeimmel. Vonzott az írói pálya, mégis elmúltam harmincesztendő, amikor néhány korábbi, zsenge próbálkozás után megírtam a *Mélytengeri áramlás* című könyvecskémet, amely az indulatos ellene-mellette fogadtatás ellenére megadta a szükséges lendületet és bátorságot, hogy egész hátralevő életem során az írói tennivalók jegyében éljek.

Ipari tanuló, kereskedelmi iskolát végzett, majd Debrecenben népi kollégista. A polgári iskola befejezése után (1945) a helybéli Nemzeti Parasztpárti titkára mellett dolgozott, majd volt kovácsinas, fodrászinás, Pesten kifutófiú (1945–1948), a debreceni Tiszántúli Néplap (1948–1950), a Néphadsereg (1950–1953), a Szabad Föld szerkesztője (1953–1957), az Élet és Irodalom rovatvezetője (1956–1969), szabadfoglalkozású író (1969–1976), a Magyar Írók Szövetsége külügyi titkára (1976–1984), a delhi Magyar Kulturális és Tájékoztató Központ igazgatója (1984–1987). A Mélytengeri áramlás című szociográfiáját nagy irodalmi vita követte. Szociográfiát készített Püspökkladányról. Parabolisztikus regényei a főszereplő groteszk figuráján keresztül a fényes szellők nemzedékének ellentmondásos helyzetére utalnak.

Művei: *Baráti egyetértésben* (1957); *Háromszor a tűzvonalban* (1958); *Augusztusi éjszaka* (1959); *Mélytengeri áramlás* (1963); *Két karácsony között* (1966); *Ember a kövön* (1969); *Álomzug* (1971); *Bontják a kemencéket* (1971); *A tolvaj és a bírák* (1974); *Örökzöld* (1975); *A szikföld sóhaja* (1977); *Háromskönyv* (Glomba, *Az őszülés váratlan órája*, *A legnagyobb sűrűség közepe*) (1979); *Vadász* (1981); *Érzelmek mély kútja* (1984); *Vadregényes pusztaság* (1985); *Közös magány* (1986); *Szeplőtelen Kelemen* (1986).

Díjak: SZOT-díj (1973); József Attila-díj (1975); Nagy Lajos-díj (1991).

Herendi Mária

színművész (Budapest, 1930. január 12.)

A Zrínyi Ilona leánygimnáziumban érettségiztem, 1949-ben. Egy évvel később, gyermekkori vágyam szerint, jelentkeztem a Színművészeti Főiskolára. Akkoriban háromlépcsős volt a felvételi: az első megfélemlés esetén három nap bentlakásos, ahol szemináriumok és (most már tudom) „emberi megfigyelések” folytak. Harmadik lépcső: írásbeli, politikai-ideológiai kérdésekre. Ezen a megmérettetésen estem ki „túl polgári” megbélyegzéssel.

Elkeseredésemben kikaput kerestem, így jutottam Makay Margit művésznőhöz, aki meghallgatott, és elvállalt ingyen növendékének (ő akkor szintén a „nemkívánatosak” között volt). Hálás vagyok a tőle tanultakért, főleg a szép magyar beszédért!

Különböző „társadalmi” fellépések révén bekerültem statisztálni az Ifjúsági Színházba. Ott indult akkor a főiskola „távoktatása”, a Stúdió. Itt folytattam tanulmányaimat. (Tanárok többek között Vámos László, Bánky Zsuzsa, Ilosvay Katalin, Apáthy Imre és mások.) Sikeres évi vizsga után segédszínészi szerződést kaptam. Itt, az Ifjúsági Színházban ismerem meg férjemet, Garics Jánost, akit a főiskola elvégzése után a Kecskeméti Színházba szerződtettek. (Akkor ezt a minisztérium intézte.) Természetesen vele tartottam. A Stúdió utolsó évét és vizsgáját már ott végeztem. Elégtétel, hogy diplomámat azok írták alá, akik annak idején nem vettek fel a főiskolára. Vizsgám már „színházi előadás” volt. Schiller: *Ármány és szerelem* (Miller Lujza). Színésszé lép-

tettek elő, és következtek a jobbnál jobb szerepek. Csak a legkedvesebbek: Móricz Zsigmond: *Pilangó* (Hitves Zsuzsika), Jókai: *Aranyember* (Noémi), Nicodémi: *Tacskó* stb. Sok akkori magyar darab főszerepét játszottam. Főrendezőm Békés András volt.

1957-ben a Honvéd Művészegyütteshez szerződtem, az akkor alakult

színésztagozathoz. (Pedig Debrecenbe Téri Árpád, majd Miskolcra Kazimir Károly hívott, de családi okok miatt nem mentem. Ma már bánom.)

Hiányzott a színház, ezért 1960-ban leszerződtem a Déryné Színházhoz, ahová már többször hívott Ascher Oszkár. Szép szerepek vártak rám. Még egyszer Miller Lujza, sok Jókai-hősnő (*Fekete gyémántok, Szegény gazdagok, Kőszívű ember fiai*). Lindenwall Edit, majd Alfonsin (Shaw: *Warrenné*), Vivie, Molnár Ferenc: *Olympia*, Shakespeare: *Hamlet* (Ofélia) – és a felejthetetlen: Bródy Sándor: *Tanítónő* (Tóth Flóra).

Mikor Várady Györgyöt kinevezték a győri Kisfaludy Színház igazgatójának, leszerződtem Győrbe, 1966-ban. Győrből mentem nyugdíjba 1985-ben.

Győr: Sok szép, nagy feladat. Romain Rolland: *Szerelem és halál játéka* Sophie-jával mutatkoztam be, utolsó szerepem pedig Barta Lajos: *Szerelem Mamája*. Közben? Nincs hely *húsz év* sok-sok élményt és küzdelmet adó, de szép feladatának felsorolására. Csak egy-két kiragadott példa. Ustinov: *Célfotójában* Stella, aki 16 évestől 80 éves koráig szerepel. A különböző korú fér-

jeimet négy (!) kolléga játszotta. Ezért az alakításért Tv-nívódíjat kaptam. Vagy például Werfel: *Musza Dagh negyven napjában* Juliette – Nagy Attila partnereként. Nem sorolom tovább... A győri és soproni közönség nagyon szeretett. (És a sok „tájhelyen” Kapuvártól Magyaróvárig!) Ezt talán pesti színész nem is érezheti... Az egész országot bejárva, nekik játszva.

Most festőművész férjemmel élek, a szép emlékeim, aranyos cicáim, kedves virágaim, otthonom, a nyári kertem teljesen kitöltik napjaimat.

Sereudi Lóránc

Bródy Sándor: *Tanítónő*
Tóth Flóra szerepében

Lesenyei Márta

szobrászművész (Budapest, 1930. január 13.)

Kivételezett életet éltem, mert amiről álmodtam, beteljesedett. Kicsi lányként jó férjet, gyermekeket, tanulmányaim közben valamiféle sikert, beteljesedést, ötvenéves koromban már nyugodt, boldog öregséget kívántam.

Eszményképem Madame Curie volt. Tizenhét-tizennyolc éves koromban olvastam Eve Curie könyvét édesanyjáról, s ez a könyv – úgy éreztem – meghatározta életemet. Madame Curie megszállottan szerette szakmáját, örült erővel kereste és találta meg a megoldásokat; ami azután a halálát is okozta. Végig tudta, várta és belenyugodva

fogadta ezt a tényt – mert tudván tudta, hogy fáradsága az emberiség javára lesz, gyógyulást hoz sokaknak.

Szerettem volna én is ilyen konokszággal dolgozni, elhivatott szakmai úttal indulni, aztán jöttek drága gyermekeim, gyönyörűek és kedvesek, s a szakma kezdett szűkülni és szürkülni. Pár év múlva – hála

édesanyámnak és szobrász férjemnek – újra dolgoztam ebben a varázslatos világban. 1972-ben vettünk egy házat Zsenyén, a kis Vas megyei faluban, s azóta újult meg életünk.

Mondanivalómat tulajdonképpen úgy kellett volna kezdenem, hogy soha

nem gondoltam a jövőre, mert nem-igen volt jövőnk – mindig a következő munkára figyeltem, egy portréra, figuráskára, egy kézre, amit jól megformázni, a gyermekeimre, akik jól tanultak s csodálatos emberek lettek. Legnagyobb örömöm, hogy politikai tárgyú szobrot nem kellett csinálnom

annak idején, most pedig – drága tanáraim bár látnák – templomok oltárait, falait, liturgikus díszeit készítem. Ezekkel a szobrokkal, templomokkal ha adok a gyermekeknek egy csepp mézet, egy csepp ízlést, egy csepp hitet: kell ennél szebb, kell ennél több?

kescegy Mária

Kiállítások: Országszerte megszámlálhatatlan köztéri műve áll (Budapest, Miskolc, Pécs, Székesfehérvár, Komló, Oroszlány, Debrecen, Sopron, Komárom, Gyöngyös, Balatonboglár, Salgótarján, Felsőpetény, Győr, Balatonszemes, Derecske, Pásztó, Kiskőrös, Mosdós, Ózd, Kecskemét, Siófok, Balatonszemes, Iregszemcse, Kőszeg, Szombathely, Szekszárd, Csörötnek, Körmeny); a legújabbak: a második világháborús jánosházi emlékmű és Bajor Gizella a veszprémi szemináriumban.

Díjak: Budapest Főváros Tanács díszkút-pályázat II. díj (1957); Munkácsy-díj (1957); I. Kisplasztikai Biennálé II. díja (1967); Miskolci Nagydíj (1972); Erdemes Művész (1976).

Kássa Melinda

bábművész (Budapest, 1930. január 18.)

Apám kisiút: Tibort várt, de aztán belenyugodott, hogy lánya van. Az idők folyamán csodálatos kapcsolat alakult ki közöttünk, annál is inkább, mert anyám hatéves koromban meghalt, így nekem a szülőt az édesapám jelentette.

Apámnak Abonyban mozija volt (itt éltünk gyermekkoromban), nagyon sok filmet láttam.

A történetek néha összekeveredtek a valósággal, a szereplőket szinte rokonaimnak éreztem. Nem is volt éles elhatározás, hanem természetes, hogy én is valami ilyesmit szeretnék csinálni.

Az elemi iskola elvégzése után a Baár-Madas református gimnáziumba

kerültem bentlakónak. A legjobban az irodalmat kedveltem és a képzőművészetet. Majd jött a háború. 1948-ban érettségiztem. Utána felvételiztem a Színművészeti Főiskolára, az Iparművészeti Főiskolára és a bölcsészkar magyar szakára. Völegényem ez utóbbit tartotta a legmegfelelőbbnek. Így bölcsészdiplomát sze-

reztem. Közben megszületett a fiam, majd a kislányom is. Nagy-nagy szeretettel neveltem őket.

Egyszer csak hiányozni kezdett a „munkám”. Ekkor jött kapóra az Állami Bábszínház felhívása. Színészképző stúdiójukra felvételt hirdettek. A felvéte-

lin megfeleltem. Gondoltam, itt kiélhetem színészi ambícióimat, az irodalom iránti szeretetemet és a képzőművészet iránti vonzódásomat is. Így is lett. Még a stúdió befejezése előtt tagja lettem a bábszínháznak.

Nagyon sok, gyerekeknek szóló előadásban vettem részt. Csak példaképpen: voltam a *János Vitéz* boszorkánya, *Aladdin* édesanyja, a *Három kismalac* Pufi malackája, *Ludas Matyi* hűséges kiskutyája, több száz előadásban Tensánszky Misi mókusa. Részt vettem számos turnén külföldön mint a *Fából faragott királyfi* címszereplője, játszottam a *Petruskában*, a *Csodálatos mandarinban* mint diákfiú, *A katona történetében* mint királylány. Megkaptam a Bábszínház aranygyűrűjét.

Önálló műsort szerkesztettünk és játszottunk Meixler Ildikóval *Turgusz irgigy bergeszérgélni?* címen. A Mikroszkóp Színpadon volt sikeres bemutatónk.

Ötvennyolc éves koromban mentem nyugdíjba. Utána még játszottam repertoáron maradt darabjaimban.

Amikor a bábszínház kettévált, nyugdíjas színészeit nem foglalkoztatta többé. Engem azonnal meghívtak a Jókai téren alakult Új Színházba alapító tagnak. Azóta is itt dolgozom a Kolibri Színházban. Megkaptam a színház Fészekrakó Díját. Itt végre lehetőségem nyílt a rendezésre is. Az első évben Tarbay Ede *Profán misztériumát* (betlehemes játék) rendeztem, majd Gárdonyi Géza három meséjét *Komédiás disznó* címen. Sorra került Arany János *Rózsa és Ibolyája* és Michael Ende *Mosható és barátaija* is. Ezek az előadások most is műsoron vannak a gyerekek nagy örömeire. Október hónapban Wiesbadenben vendégszerepeltünk Gárdonyi Géza *Komédiás disznó* című német nyelvű előadásával.

Az elkövetkező hetekben egy Móricz Zsigmond-előadásra készülök gyerekeknek, melynek gerincét *A hét krajcár* fogja alkotni.

Ezenkívül a Kolibri Színház színészképző stúdiójában bábmozgatást tanítok a növendékeknek, ami szintén nagy örömömre szolgál.

Kásse Meind

Gárdonyi Géza: *A komédiás disznó*

Mészáros Mihály

szobrászművész (1930. január 21.)

1954-ben diplomázott a Budapesti Képzőművészeti Főiskolán. Az Osztrák Képzőművészeti Szövetség (Österreichische Künstlerhaus Wien) tagja.

Mesterei voltak: Mikus Sándor, Kisfaludy Stróbl Zsigmond és Pátzay Pál.

Számos monumentális műve díszít középületeket és köztereket: Országos Műemléki felügyelőség, Bartók Béla- emlékház, *Főnix-madár* című szobra a Farkasréti temetőben, az Óbudai Temetőben és az Új Köztemetőben, Dunaföldváron Magyar László Afrika-kutató nagyméretű szobra, a felsőörsi prépostsági templomban nagyméretű korpusz, a Nagyatádi Kórház előtti téren és a pécsi szanatórium kertjében nagyméretű kétalakos szobra, Nagykanizsa Erdészeti központja előtti téren a földgömb alakú szobor.

Kiállítások: Dorottya utcai Múcsarnok (Budapest), valamint Hatvan, Kecskemét, Neuss, Berlin, Nürnberg, Köln, Bécs, Nyíregyháza, Tapolca.

Díjak, kitüntetések: Munkácsi Mihály-díj; ravennai nemzetközi Dante-pályázat aranyérme; pécsi kisplasztikai biennálé első helyezése; Ludwig-díj az Osztrák Képzőművészeti Szövetség javaslata alapján.

Almási László

fotóriporter-fotóművész (Budapest, 1930. január 27.)

Budapesten, az Eötvös József Gimnáziumban érettségiztem. Dolgoztam mint vetőmagvizsgáló, áruellenőr, kalkulátor és mint hivatásos katona. 1956-ban a Gellérthegy pincebunkerjében orosz fogságba estem. 1956 decemberében leszereltem.

Már gyermekkoromban is fotografáltam, kaptam egy gépet ajándékba, és megörökítettem a családi eseményeket. Ezekből a képekből sem-

mi nem maradt meg, mert a Pozsonyi úti lakásunkat bombatalálat érte, kis híja volt, hogy nem pusztultunk el. Különböző lapoknál jelentkeztem fotóimmal, fotóriportjaimmal, amelyek meg is jelentek 1954-től a Művelt Nép, a Nők Lapja és az Ez a Divat hasábjain.

Amikor 1950-ben bevonultam katonának, összebarátkoztam egy Híres Tibor nevű fotóssal, akit eredetileg Hirschnek hív-

tak. A leszerelése után a Művelt Népnél dolgozott, politikai és színházi riportokat csinált, én pedig segítettem neki, a nagy vakulámpákat tartottam. Később én is a fürdőszobában laboráltam, amikor 1957 áprilisában szóló Hemző Karcsi, hogy a Képes Sporttól sokan elmentek, volna-e kedvem odamenni laboránsnak. Kisebbségi mérkőzésekről is kellett valami, ahová nyugodt szívvel elküldhettek, mert tudták, hogy jó anyagot fogok hozni. Úgy emlékszem, hogy külföldön 1963-ban, a prágai asztalitenisz-világ bajnokságon voltam először. 36 évig dolgoztam mint fotóriporter, majd fotórovat-vezető, és 1993 végén innen is mentem nyugdíjba.

Magyarországon soha nem volt anynyi sportfotós, hogy ne fértünk volna el. Voltak az MTI-sek, Geleta és Záhonyi a Népsporttól és mi. Kelet-Európában az összes sportlapot vertük. A nyugatiakkal anyagi lehetőségekben és nyom-

datechnikában nem versenyezhattünk, de szakmailag egy szinten álltunk: ha a L'Equipe és a Képes Sport fotósa ugyanarra a mérkőzésre ment el, akkor megközelítőleg azonos színvonalú anyagot hozott. 1969-től 76-ig rovatvezető voltam, akkor idegösszeroppanást kaptam, két hónapig feküdtem. Utána már nem volt kedvem a nagy harcokhoz. Az utolsó időszakban megint elvállaltam, aztán minden felborult: 1992 februárjában megszűnt a Képes Sport.

Munkám, fotóriportjaim elkészítése közben tizenkét európai államban jártam különböző világversenyeken, a tengerentúlon pedig Kanadában és Braziliában. Három olimpiát fényképeztem végig (München, Montreal, Szarajevó).

Alkalmazás!

Kiállítások és megjelent fotók: Stern világkiállítás (1963); FIAP Kongresszus, Szófia (1964); „Sportfotó” egyéni fotókiállítás, Fényes Adolf terem (1972) (ez a kiállítás az FMSZ jóvoltából az ország 43 településére, valamint egy évet a Szovjetunióban is látható volt); Kanadai Világkiállítás; „Tény-kép” kiállítás, Budapesti Múcsarnok (1981).

Díjak, kitüntetések: World Press Photo oklevél (1962, 1963, 1965); a Fotó című lap tiszteletdíja (1962); Ezüstgerely pályázat „Az év legjobb sport-riportfotója” (1963, 1965); Interpress foto '66 (II. díj a *Futball-balett* című képpel; a Lett Újságírószövetség közönségdíjasa is); a Magyar Fotóművész Szövetség „Ifjúságunk élete” című pályázat II. díja; a Magyar Olimpiai Bizottság Nívódíja (1999).

Futball-balett

Csoóri Sándor

költő (Zámoly, 1930. február 3.)

A Szabad Ifjúság (1953–54), az Irodalmi Újság (1954–55) munkatársa, az Új Hang (1955–56) szerkesztője, később tisztviselő, majd dramaturg. A szellemi és politikai ellenzék markáns képviselője 1980-tól. Kuratóriumi tisztséget viselt az Illyés Gyula, a Nemzetközi Transsylvania és a Hungária TV Alapítványban. A Hitel szerkesztőbizottságának elnöke (1988), főszerkesztője 1992-től, a Magyarok Világszövetségének elnöke 1991-től.

Főbb művei: *Felroppen a madár* (1954); *Ördögpille* (1957); *Menekülés a magányból* (1962); *Második születésem* (1967); *Lekvárcirkusz bohócai* (1969); *Párbeszéd sötétben* (1973); *A látogató emlékei* (1977); *Jóslás a te idődről* (1979); *A tizedik este* (1980); *Elmaradt lázalom* (1982); *Várakozás a tavaszban* (1983); *Kezemben zöld ág* (1985); *Lábon járó verőfény* (1987); *Breviárium* (1988); *A világ emlékművei* (1989); *Virágvasárnap* (1990); *Senkid, barátod* (1994); *Hattyúkkal ágyútűzben* (1994); *Ha volna életem* (1996); *Válogott versek* (1997).

Próza: *Tudósítás a toronyból* (1963); *Kubai napló* (1965); *A költő és a majompofa* (1966); *Faltól falig* (1969); *Utazás, féllámban* (1974); *Momád napló* (1979); *Izapeső* (1981); *A félig bevallott élet* (1982); *Készülődés a számadásra* (1987); *Mappali hold* (1991); *Tenger és diólevél I-II.* (1994).

Filmforgatókönyvek: *Tízezer nap, Földobott kő, Ítélet, Mincs idő, Hószakadás, 80 huszár, Tüske a köröm alatt.*

Díjak: József Attila-díj (1954, 1970); Herder-díj (1981); Bibó István-díj (1984); Déry Tibor-jutalom (1987); Fitz József-díj (1989); Kossuth-díj (1990); Eeva Joenpelto-díj (1995); Év Könyve Díj (1995); Károli Gáspár-díj (1997); Magyar Örökség Díj (1997).

Haláltánc-kísérlet

Levél Görömbei Andrásnak

Csodálkozol, hogy élek? Ne csodálkozz!
Életben tart az undorom:
a kitekert libanyakak tollán
átfutó, nyári borzalom
s a vértócsák a városokban,
mesterséges, kis Boszniák,
hol temetőben kel föl a Nap
és ölni tanul a diák.

Hangyák másznak a zászlórúdra,
harsog nekik a zenekar:
Hajrá! hajrá! világcsúcs! éljen!
aki lemarad, belehal.
Vadrózsza-ügynökök libegnek
pimaszul az arcom előtt,
az édenkertet parcelláznak,
hogy fölújítsák mielőbb.

Oda egy tó! amoda pénzgyár!
mellé kéke zászlós kupleráj!
csöcsökből emelt székesegyház,
hol a halál is muzsikál!
s oszlopként áll majd az idő is,
mintha a Világ Fája állna
s bérelhető kigyó sziszeg
a lopakodó elmúlásra.

Zene, zene és ordibálás,
világcintányér, repülők –
száz híd nyög egyszerre fülembe,
száz város harsog ébresztőt.
Nem hallod? egy szájból zuhog
az örült bűn s az ábitat
s mire kilépsz az éjszakából,
már senki vagy és semmi vagy.

Forog a nyár, forog, barátom,
gazdátlan tűzvész a mezőn,
karolna belém, vinne táncba,
hazug mosolyal, epedőn.
De lépésnyire megáll tőlem,
meglátja, hogy bábvány vagyok
és szemem, mint egy foszforos
szakadék csak ragyog, ragyog.

Görömbei András

Kibédi Varga Áron

költő, irodalomtörténész (Szeged, 1930. február 4.)

Életemnek csak első tizennégy, pontosabban tizennégy és fél évét éltem le Magyarországon, az utóbbi ötvenegyet Hollandiában, pontosabban Amszterdamban. A gyerekkor, mondják, a legfontosabb kor, ekkor tanul az ember a legrövidebb időn belül a legtöbbet, de én mindig előre néztem, mindig szörnyen el voltam foglalva terveimmel – írni még nem tudtam, de már meséket diktáltam anyámnak, később az akadémia könyvtárában ültem rövidnadrágosan a sok komoly felnőtt között, és érthetetlen angol könyvekből írtam ki az észak-amerikai indián törzsek nevét alfabetikus sorrendbe szedve őket egy kis füzetbe. Azaz éppen azt akartam mondani, hogy a sok terv miatt, az állandó jövőbe nézés

miatt alig van gyerekkori emlékem, de máris ellentmondtam magamnak.

És közben persze más kép is felbukkan. Vasárnapi séták Budán a királyi vár közelében szüleimmel és öcsémmel (általában a Ruszwurm cukrászdában végződtek); aztán a két nagymama, akik anyám betegsége miatt sokat foglalkoztak velünk, különösen anyai nagyanyám, Frankó. Ahogy visszagondolok, a két család társadalmilag nagyon különbözhetett. Apámék erdélyi reformátusok, székely lófő eredet, foglalkozásra papok és tanárok: szorgalmas, becsvágyó, szigorú emberek nagy tervekkel és illúziókkal. Anyámék jómódú katolikus szegedi polgárok, harmonikus és jókedvű, a jó életet szerető emberek. (Olyan asszonyok, amilyenekkel Kaffka Margit írásaiiban találkozunk.) A családi legenda szerint nagyapám volt az első autótulajdonos Szegeden, és éppen afrikai oroszlánvadászatra készült, amikor kitört az első világháború. Én őt már alig ismertem, hároméves voltam, amikor meghalt (apai nagyapám már jóval korábban).

A harmincas évek csendes, harmonikus időszak volt számomra. A háborús bombázásokat, a menekülést félig-meddig még mint gyerek éltem át, azaz úgy, hogy kevésbé vettem tudomást róla, mint a felnőttek. Megállás nélkül olvastam, a spanyol konkvisztádorok és Montezuma teljesen kitöltötték a fantáziámat, valamivel később pedig, 1945-ben a bécsi Collegium Hungaricum óvóhelyén már a költők, Stefan George, Georg Trakl és a francia szimbolisták foglalkoztattak. Órákat töltöttünk naponta az óvóhelyen, ott is állandóan ezeket a költőket olvastam az unalom ellen, ott üdvözölt engem Szigeti József mindig úgy, hogy: „kis dekadens”.

Hollandiába többé-kevésbé véletlenül kerültem, itt tanultam az egyetemen francia nyelvet és irodalmat. Azóta egyszerre három kultúrában mozgok, és Budapest meg Párizs, az Írók boltja vagy a Café de Flore majdnem olyan ott-honos nekem, mint Amszterdam. Különösen most, hogy francia feleségem van (Proust-szakértő): neki és rokonainak köszönhetem, hogy a francia kultúrát és

a francia tájat, városokat, még intenzívebben, azaz „belülről” ismerhettem meg. Apja regényíró, régi tengerészkapitány-család sarja, dédnagynénjei az orosz cári udvarban tanították a kis arisztokratákat franciára. Minden nyáron több hónapot töltünk a szülőknél, a breton tengerparton. Úszás után Heideggerről meg Balzac-ról beszélgetünk; a franciák nagyszerű társalgók.

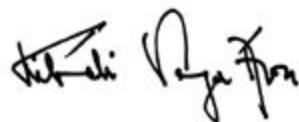
Sokat utazom, a 65 éves korhatár és kötelező nyugdíj óta még többet. Sok előadást tartottam magyar, francia, német, olasz, amerikai egyetemeken; nagy élmény volt tavaly egy Buenos Aires-i kongresszuson részt venni. (A dél-amerikai szellemi élet mindig nagyon izgatta a fantáziámat, hiszen ez az egyetlen Európán kívüli, de kultúrájában európai földrész, sokkal inkább, mint Észak-Amerika.)

Főleg franciául és magyarul publikálok, már az ötvenes évek közepe óta. Verset csak magyarul írok; az anyanyelven kívül csak szépprózát és tudományos értekezést lehet írni, verset nem. Első verseimet a müncheni Látóhatár közölte, Cs. Szabó László ajánlására. Egy kikötésük volt: vegyek sürgősen írógépet, mai ember nem ír kézzel. (Olyan ez, mint ma az e-mail. Még az MTA is arra kér, hogy szerezzek be egyet sürgősen!)

A magyar nyelvhez való ragaszkodás nemcsak azzal magyarázható, hogy az irodalom mindig szívügyem volt, hanem külső körülményekkel is. A müncheniek rendszeresen közölték az írásaimat, a Látóhatárban éppúgy, mint a Szabad Európa adásaiban. Hollandiában pedig megalakítottuk – mi, itt tanuló magyar diákok – 1951-ben a Mikes Kelemen Kör. A találkozás és beszélgetés más magyarokkal minket egyformán érdeklő kérdésekről legalább annyira stimulált. Még az országtól távol élő íróknak is szüksége van élő táplálékra (és élő közönségre).

Tanulmányaimban különös előszeretettel foglalkoztam mindig a régi magyar, illetve a XVI–XVIII. századi francia irodalommal. Az ok különböző a két esetben. A régi magyar irodalom azért érdekelt, mert a távollét arra kényszerít, hogy különösen szép, tiszta és ízes magyar nyelv vegyen körül. Meggyőződésem, hogy Bornemisza Péter és Pázmány Péter a legjobb példakép, jobb, mint a XIX. századbeli íróink. (A szomorú és komplikált, dohos XIX. századot különben sem szeretem, más irodalmakban sem.) A középkor utáni francia irodalom, elsősorban a francia klasszicizmus, más okból érdekelt. Az az érzésem, hogy nem volt az európai kultúrában még egy olyan periódus, mint a Napkirály kora, amikor az elmélet, a gyakorlat és a közízlés ilyen közel álltak volna egymáshoz. A legjobb írók pontosan úgy írtak, ahogy a kritikusok az általuk újrainterpretált arisztotelészi poétika szerint megkövetelték, és a közönség, a királyi udvar és a szalonok közönsége ezzel teljesen egyetértett. Nem volt eltérés, mint később és mint ma.

Marad a vers. A nyelv bővölete. A magyar szavak akkor is élnek, járnak-kelnek az ember fejében, ha körülötte mindenki hollandul vagy franciául beszél. Sőt akkor még inkább: titokzatosan önállósulnak. A magyar nyelvterületen kívül születő – az úgynevezett „nyugati magyar” – irodalomra szédítő feladat vár, úgy ahogy ezt annak idején a kolozsvári Korunk egyik körkérdésére fogalmaztam meg: megmutatni, hogy a magyar nyelv eszközei olyan világokra és valóságokra is kiterjeszthe-tőek, amelyekről eddig ezen a nyelven beszélni nem lehetett.

Németországban (1945), majd 1948-tól Hollandiában él, az amszterdami Szabadegyetem tudományos munkatársa (1954–66), a Városi Egyetemen francia irodalmat tanít (1966–71), majd a Szabadegyetem professzora. Egyik alapítója a Mikes Kelemen Körnek. 1981 óta a Holland Királyi Tudományos Akadémia tagja, 1990-től az MTA külső tagja.

Művei: *Kint és bent* (1963); *Téged* (1973); *Szépen* (1991); *Les constantes du poème à la recherche d'une poétique dialectique* (1963); *De Dichter en de Dingen* (1967); *Réthorique et littérature* (1970); *De wetenschappelijkheid van literatuurwetenschap* (1974); *Retorika, poétika, műfajok*. Gyöngyösi István költői világa (1983); *Discours, récit, image* (1989); *Szavak, világok* (1998); *Noé könyvei* (1999).

Zsáky István

festőművész (Budapest, 1930. február 22.)

Budapest, Kalocsa, Szeged, Orosháza, Szarvas – életutam fontosabb állomásai. Jelenleg Szarvason élek és dolgozom, már negyedik évtizede. Orosházán indult festői munkásságom 1954-ben a főiskola elvégzése után, majd 1960-ban kineveztek a jelenlegi Körös Főiskola Óvóképző Intézetébe, ahonnan 1990-ben vonultam nyugdíjba tanácskezelő főiskolai tanárként.

A festészet mellett országosan elismert képzőművészeti és tantárgypedagógiai munkásságomért (tankönyvek, tanulmányok) többször részesültem kitüntetésben (Nívódíj, Kiváló munkáért, Brunsvik Teréz-érdemrend, A Szocialista Kultúráért stb.)

Önálló kiállításaimon (Budapest, Zalaegerszeg, Hódmezővásárhely, Szentés, Kalocsa, Békéscsaba, Békés, Orosháza, Szarvas stb.) a Körösök világát, a természettel együtt élő embert mutatta

be, békét és harmóniát kutatva nyugtalan világukban.

A változó világ változó életérzéseit bemutató alkotásaim számos hazai és külföldi csoportos kiállításon szerepeltek: országos kiállítások, megyei biennálék, vásárhelyi, alföldi, délal-földi tárlatok. Külföldön: Finnország, Bulgária, Románia, Szovjetunió,

Szlovákia egy-egy városában csoportos kiállításokon mutattam be festményeimet, melyek több hazai közintézményben is láthatók.

Képzőművészeti körök vezetőjeként művészeket és művésztanárokat indítottam el pályájukon.

Vallom: mindenben, ami természet-től fogant, felismerni a rejtőzködő csodát, feltárni a harmónia titkait, a művészettel elfogadtatni, ami *emberi*.

Veres János

költő (Tornalja, 1930. február 28.)

Apám, néhai Vörös Cirill István fogtechnikus, anyám, Lemák Etelka háztartásbeli egyetlen gyermekeként születtem. Görög katolikus vallású vagyok. Tizenegy éves koromig tornaljai magyar nagyszüleimnél laktunk. Utána Rimaszombatra költöztünk, ahol szüleim házában éltem, amíg „városrendezés” címén a családi házat le nem bontották. Azóta (1970) egy panelház hetedik emeletén élünk, ahol fiunkat felneveltük. Már neki is családja van, tehát csak feleségemmel kettesben vagyunk. Nagyanyám haláláig gyakran tartózkodtam Tornalján felnőttkoromban is.

Az alapiskolát Tornalján végeztem. A gimnáziumot Rozsnyón kezdtem el 1940-ben, a jászóvári premontrei kanonokrend Takács Menyhért Gimnáziumában s a szemináriumban laktam. Lakhelyünk Rimaszombatra helyezésével az itteni Egyesült Protestáns Gimnáziumban folytattam a tanulást. Az ötödik osztályt kezdtük el, amikor hamarost hadszíntérré vált a környék, s az iskolát bezárták, így csak az első négy osztályból szereztem bizonyítványt.

A front elvonulásával a várost ismét Csehszlovákiához csatolták, és következtek a jogfosztottság, hontalanság évei. A gimnáziumot – kihagyással – szlovák nyelven kellett folytatnom, ugyanabban az iskolában, mely Štátne gymnázium v Rim. Sobote néven működött. 1949-ben tüdőbajban megbetegedtem, ezért nem érettségizhettem. Jóval később tettem érettségi vizsgát magántanulóként, akkor már magyar nyelven, ugyanott, az iskola neve Általános Középiskola – Stredná všeobecnovzdelácvia škola volt.

Időközben 1959. december 19-én megnősültem. Tátrai szanatóriumokban eltöltött, évekig tartó kezeléseket után 1957-ben lettem munkaképes. Először a rimaszombati kórház hivatalnok voltam, majd 1965–66-ban az Új Szónak dolgoztam externista riporterként. 1966-tól 1970-ig a Járási Művelődési Házban tevékenykedtem mint szakelődő, azaz népművelő.

Az 1968–69-es események alatt a Csemadok járási elnökségének tagjaként és a népművelődési bizottság titkáráként többedmagammal kiálltam a gömöri magyarság jogaiért, amiért utána koholt vádakkal illettek, meghurcoltak, mire 1970-ben súlyosan megbetegedtem, s a kórház idegosztályán, illetve pszichiátriai osztályán kezeltek, majd rokkantnyugdíjassá nyilvánítottak. Azóta nyugdíjas vagyok.

Költői tehetségem felfedezője az ötvenes évek elején Fábry Zoltán volt.

1970-től szilenciumra ítélték, ami utóbb részleges tiltássá változott. A rendszerváltás után a járási hivatal akkori elnöke rövid sablonlevéllel „rehabilitált”.

A szilencium éveiben a salgótarjáni Palócföld folyóirat mellém állt, közölte verseimet, fordításaimat, s műsoros irodalmi estekre is többször meghívott szerepelni. Az ő kezdeményezésükre 1990-ben megkaptam a magyarországi Nógrád megye Madách-díját költői munkásságomért, fordításaimért, a magyar–szlovák kulturális kapcsolatok gyarapításáért. 1997-ben úgyszintén Magyarországon Pro Gömör Díjat kaptam az Etnikum Alapítványtól. Elismeréseim között továbbá Blaha Lujza-plakettet és több Csemadok-kitüntetést őrzök.

Hányatott irodalmi pályám során 1989-ben kiadott *Életút* című kötetem csónkán mutatta be a költői életművet, ezért 1998-ban megjelent *Jéghegy* című könyvem azokat a fontos verseket tartalmazza, amelyek az *Életútból* kimaradtak. A két kötet így, együtt már sokkal világosabban vázolja fel a pályáivet.

Elkészítettem *összegyűjtött verseim* „betakarított” anyagát. Az összeállítás nyomdakész. Szintén nyomdakészen vár sorsára *versfordításaim* összesített anyaga és egy *színdarab*. Mindezek mellett *szépprózai* munkáim várnak még véglegesítésre, valamint honismereti *kislexikonom* (*Széttekintés a rimaszombati járásban*, 1992) bővített változata. Jelenleg *vegyes prózai* műveim javának rendezésén dolgozom. Ha a sors megengedi, hogy e munkálatokat befejezzem, s az egész többretű életmű majd az olvasó elé is kerülhet, kiderül, hogy tévednek némely honi ítések, akik engem „vidéki”, regionális tollforgatónak bélyegeznek.

1962-ben Rimaszombaton megalakítottam a Fáklya Irodalmi Színpadot, amely tíz éven át (megszűnéséig) a legjobb ilyenemű csoport volt Szlovákiában. Ugyancsak 1962-ben hoztam létre a Tompa Mihály Klubot (közművelődési klub), amely immár 36 éve, ma is működik. A klub irányítójaként az évek folyamán szoros kapcsolatot építettem ki előbb Szécsény, Salgótarján, majd Fót, s végül a Kelemér–Putnok–Ózd régió (az odaáti Gömör) hasonló alakulataival.

Attila fiam agrármérnök, a Csemadok tv titkára, cserkészparancsnok, a TMK elnöke. Két fia van, Előd János és Ádám Ákos.

Veres János

Rimaszombaton érettségizett, 1949–57-ben súlyos betegsége miatt tátrai szanatóriumokban kezelték. Népművelési előadó volt, 1971-től rokkantnyugdíjas.

Verseskötetei: *Három fiatal költő* (1954); *Iffjú szívem szerelmével* (1955); *Tüzek és virágok* (1961); *Fehér szarvas* (1967); *Homokvirág* (1972); *Mikrovilág* (1979); *Életút* (1989); *Jéghegy* (1998).

Novelláskötete: *Földrengés után* (1966). A *basa sípja* címmel színdarabot is írt, melynek ősbemutatója 1998-ban Putnokon volt.

Sándor Iván

író, esszéista (Budapest, 1930. március 11.)

„1948 őszén, érettségi után lettem a Magyar Diákok Nemzeti Szövetsége egyik egészen fiatal vezetője. A következő hónapokban fokozatosan szorultam vissza. 1949 őszére teljesen kegyvesztett lettem, akkor már elkezdődtek a letartóztatások. 1950 elején távolítottak el. Próbáltam elhelyezkedni, de mindenhová utánam ment a politikai megbízhatatlanságom híre. Ősszel a korosztállyal be kellett vonulnom kiskatonának. Ötvenkettő februárjában az egységemnél megjelent a diákszövetség egyik egykori káderese mint magas rangú katonatiszt. »Mi, ez a Sándor még szabadlábban van?« – kérdezte. Néhány hét múlva megérkezett a letartóztatási parancs. A kőbányai Gergely utcai barakktáborba vittek.

Később valami irracionális parancs jóvoltából átkerültem a rabok barakkjából a katonai munkaszolgálatosok barakkjába. A különbség csak annyi volt, hogy viselhettem nadrágszíjat, bokaszíjat.”

„1956. október 22-én este, miközben a Műegyetem aulájában már folyt a forradalmi gyűlés, én a Jövő Mérnöke szerkesztőjeként a nyomdában a lapot tördeltem. Akkor már kicseréltem a kéziratokat, megírtam az új vezércikket, elhelyeztem a Petőfi Kör, az Írószövetség, a szegedi egyetemisták felhívását. Az egyetemről megérkezett a küldöttség: sehol sem vállalták a forradalmi pontok kinyomtatását. Mondom a művezetőnek, újabb anyag van, cserélünk. Körülöttünk a korrektorok, szuperkorrektorok, minden nyomdász füle mögött ült egy ávós. »Hát csak nem gondolja, hogy én utasíthatok valakit – mondta a művezető –, próbálja meg, hát ha magának kiszedik.« Ezt úgy mondta, mintha azt mondta volna: ha maga tornacipővel felmegy a Himalájára, hát menjen. Az első nem, de a második, akinek odaálltam a szedőgépe mögé, és azt mondtam, diktálok, elkezdte szedni a forradalmi pontokat. Ez felejthetetlen... Állok a szedőgép mögött, és diktálok... Jött a levonat, mindenki odacsődült. Az országos lapoktól is, amiket ott nyomtak. Akkor én még nem tudtam, hogy a Jövő Mérnöke az első lap, amelyikben az összes pont és követelés megjelenik. Néztem a lapot. Egy huszonhat éves szerkesztő... Hát ez akkor olyan volt nekem, mint az életművem...”

„Az irodalomban külön utat jártam, magányosan. Annak, aki az ötvenes években indult, mindenekelőtt át kellett jutni egy »nem létező« irodalom hegemóniáján, és nem az önmaga már kialakított nézőpontjainak a megőrzésével, mint az előttem járó nemzedékhez tartozó regényírók, akik 1948-ig a »valóságos irodalomban« írták meg a műveiket. A nemzedéki összehangolódásoktól is távol maradtam, ráadásul olyan regényírói életművet sem találtam, amelyik döntően inspirált volna. Elég hosszadalmas volt a regényírói énem megtalálása.”

„Negyvenöt éves koromig több műfajban használtam el magam. Akkor szakítottam radikálisan sok mindennel. Így lettem kétműfajú író. A regény és az esszé számomra ugyanazt, a befoghatatlan világ befogási kísérletét célozza meg. Egyszerűsítve: a regény a kalandozó, az ismeretlenbe alászálló, az esszé a visszatekintő, értelmező, összegező.”

„Néhány éve leginkább az Én veszendősége foglalkoztat. Három vonalon is inspirál ez. Az egyik, az életem tapasztalata, ahogy láttam és látom magam körül a személyiség leépülését, roncsolódását, az önfeladásokat mint visszafordíthatatlan folyamatokat. A másik egy világirodalmi szekvencia. Proust után a fordulat, Kafka, Musil Celine, Broch Camus, Borges, Beckett. Megy a személyiség, az Én az önmagja teljességéből, a tulajdonságnélküliségen, a közönyön át a »vaknyugat«-ba. A harmadik: az elmúlt másfél évtizedben ezzel foglalkoztak a regényeim, van tehát mit továbbcipelnem.”

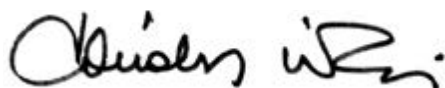
„Az egyik legnagyobb kérdés számomra regényben is, esszében is, hogy az életidőmet tekintve én még a kérdező-felelő kultúrából jövök. Már azt is jótéteménynek érzem a magam számára, hogy miközben a génjeimbe annak a kultúrának a jegyei táplálódtak bele, képessé tudtam formálni magamat arra, hogy átlépjek egy másféle történelem és művészet hullámszámba önmagam megőrzésével. Az alkotói időm éppen egybeesik azzal, hogy Vladimír és Estragon (Beckett 1952-ben írja a Godot-t), azt mondják, hogy elindulnak, miközben állva maradnak és várnak. És az alkotói időm ma odáig ér, hogy Vladimír a várakozás közben kezd megvakulni, Estragonnak lerohad a keze, s ha netán felbukkanna mégis a kisfiú Godot újabb üzenetével, úgy rúgnák fenéken, hogy elrepülne, vagyis hogy elég az önámításból.”

„Legutóbbi regényem A szefforiszi ösvény vége felé találtam egy mondatot: Azért jöttél a földre...

A mondat nem befejezett.

Nem is befejezhető.”

Most új regényen dolgozom.

Főbb művei: *A futár* (1976); *A vizsgálat iratai – Tudósítás a Tiszaeszlári per körülményeiről* (1976); *Mémeth László üdvtana* (1981); *Utunk szabályai éjszaka* (1981); *Ködlovas* (1983); *Az idő füstjele* (1986); *A Mémeth László-pör* (1986); *Századvégi történet* (1987); *Leperegnek a nyolcvanas évek – A kilencvenes évek és Bibó hagyatéka* (1988); *A föld alá vitt tények üzenete* (1990); *A rendszerváltás története három kötetben: Vízkereztől Karácsonyig; Félelem? Remény?; A karnevál harmadik napja* (1990, 91, 92); *Arabeszk* (1991); *Vég semmiség – A 170 éve fel nem fedezett Bánk bán* (1993); *Karácsonyi szövegrétegek* (1993); *Átváltozások kertje* (1995); *Az idő oszlopai* (1995); *Tengerikavics* (1996); *A szefforiszi ösvény* (1998); *Rocinante nyomában* (1999).

Fontosabb díjak és kitüntetések: '56-os emlékérem (1992); Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje (1997); Budapest-Zugló díszpolgára (1997); József Attila-díj (1985); Év könyve díj – esszé (1986); Mémeth László-emlékérem (1989); Getz Corporation életműdíj (1994); Év könyve jutalom (1996); Tiszatáj-díj (1997).

Tanai Bella

színművész (Csíkszereda, 1930. március 15.)

Négy éve jelent meg első – és valószínűleg egyetlen – könyvem. Az „esemény” akkora sokkot jelentett számomra, hogy beállt egy általam írásstopnak nevezett állapotot. Úgy éreztem, eladtam legbensőbb titkaimat, hogy a magam árulója lettem. A katarzis elmúlt, az írásstop nem. Ezért nézegetem már

hetek óta polcomon a borítékot, melyen ott áll a figyelmeztetés: válaszolj! Hisz a Napút szerkesztőségének figyelme fölöttébb megtisztelő számomra! A végső dátum vészesen közeledik. Egyre sandább tekintettel méregetem a borítékot. Írnom kell. Magamról. Mit írhatok a színészvilágban már igen-igen hosszúnak számító életemről – mogyoróhéjban. Mentő ötletem támadt. Ominózus könyvem előszavának részletét veszem kölcsön. (Elnézést!)

„... Egy furcsa öreggel találkoztam valamikor az ötvenes évek közepe táján. Remete volt. Otthagyta fészékét valahol a csíki hegyekben, bejött Szeredába, hogy megnézzék a Marosvásárhelyi Színház vendéjátékát, A néma leventét. »En elviszem lelkemben a maga Ziliáját, vigye el ezt, és őrizze meg, szerencsét hoz« – mondta, és a rosszul világított »öltöző« homályában tenyereembe csúsztatott egy szem mogyorót. Ebbe a mogyoróhéjba próbálom most belesűriteni önéletrajzom foszlányait.

Csíkszeredán születtem, egy nem áhított házasság keserédes gyümölcsként. Ez sors. Nem kérdezték, vállalom-e. Kolozsváron idomítottak „gyermek csodatáncosnőve”. Nem kérdezték, vállalom-e. Eb-

ből a sikertől zajos kötelességből egy rendkívüli barátságba menekültem. Közel egykorú unokatestvéremmel a legszebb, legszínesebb csodákat éltük meg. Nagyszerű társam volt a gyermek-fantáziavilágban, melyben kézen fogva röpködtünk: Melinda meg én. Jóformán írni sem tudtam még, de már színdarabot

komponáltam, s a babáimmal játszottam el türelmes nézőmnek, anygali barátnőmnek. A színház végigkísérte életemet, Melinda nem. Fiatalon ment el örökre. Azóta folytatom magamban a pert: melyikünk járt jobban? Aki szépsége teljében, lábujjhegyen lépegetett a boldogság csúcsain, s akár a kósza fénysugár egy szirt mögé, úgy tűnt át a békés másvilágba... Vagy az, aki hosszú éveken át élte, élte az életet, látott hegycsúcsot, kapaszkodott is rá, de járt szurdokokban, völgyekben, mélységesen mély barlangokban, és hosszan lépdelt síkvidék megpróbáló homokján. Melyikünk járt jobban? Lehet egyértelmű a válasz?

Színésznő lettem, és családom. Két férj görnyedezett mellettem a házasság igájában (no nem egyszerre), megosztva velem asztalt és ágyat... örömet-bánatot. Két alkalommal elégettük meg a közös dicsőséget, elváltunk – civakodás, gyűlölködés nélkül. Ma is jó barátaim. Miért is ne? Hisz gyermekeim apái, akiket nagyon, de nagyon szerettem. Igen, a szerelem! A szerelem a legnagyobb ajándék az életnek, és nekem gyönyörű nagy szerelmeim voltak, hála Istennek!” („Önidézet” bezárva.)

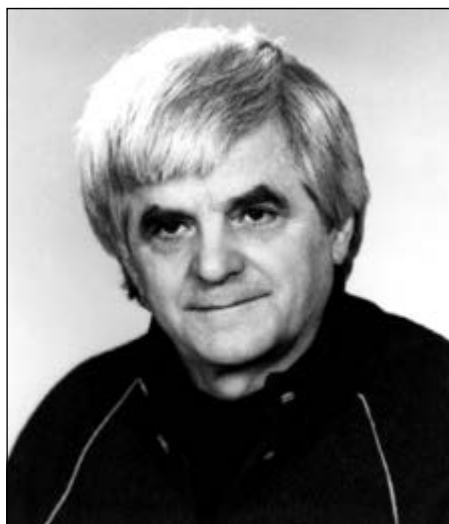
A kezdet... mintha sejténém,
 hogy fejre leszek ejtve...

Már első szerelmem meghatározta egész életemet: két és fél éves voltam, amikor először léptem azokra a bizonyos deszkákra. Spanyol tangóparódiát adtunk elő. Kissé túl gömbölyű voltam, a nagy szerelmes hátrahajlásnál ötéves partnerem fejre ejtett. Bömbölés, cucli a szájba vörös rózsza helyett, tangó befejezve, óriási siker. A bájos kisfiú később a férjem lett, én pedig azóta a színpad szerelmes rabszolgája...

Tanai Belle

P. Horváth László

költő, színműíró (Pápa, 1930. március 24.)

Sohasem érdekelték túlságosan a távoli őseim. Valószínű egyik ostoba rögeszmém az, hogy még azoknak az embereknek is vannak távoli őseik, akik a nagyszüleiket sem ismerhették igazán. Hogy visszafelé a messzi időben, a homályba vesző utakon az egészen főnemesek ősei is ugyanúgy különböző állatbőrökben jártak, és köveket pattintottak, mint a jobbágyokéi. Amikor még nem volt kutyabőr, tehát kutyák sem, csak farkasok és sakálok voltak. Amelyektől tudvalevőleg a későbbi kutyák és kutya-bőrök származtak. De lehet, hogy ennek az ostoba rögeszmének sokkal inkább köze van a mesebeli róka megjegyzéséhez. Vagyis hogy: savanyú a szőlő.

Így szívesen is hagynám ezt az ostoba rögeszmét, ha nem függne össze egy másikkal. Azzal tudniillik, hogy ha valakinek a nemzője meg a szülőanyja ember volt, akkor ő is elsősorban ember, csak azután jön a származási, a vallási, a nemzeti, az etnikai, a csoportbeli hovatarozás. Itt kell megjegyznem, hogy azért nem írtam osztályokat, mert amint az köztudott, nálunk már nincsenek osztályok. Pontosabban van egy, egyetlenegy, a középosztály.

És – slussz. Se felső, se alsó. Viszont amikor én születtem, akkor még volt. Volt munkásosztály is, parasztság is, középosztály is, felső osztály is, vagyis a nagypolgárság és az arisztokrácia.

Hát én akkor követtem el életem első, talán legnagyobb hibáját. Azt ugyanis, hogy pont abba a hajdanvolt munkásosztályba születtem bele. Mivel anyám,

apám, sőt anyai nagyanyám is a pápai Perutz-féle szövőgyárban dolgozott. Apai nagyszüleim pedig a pápai dohánygyárban. És abban az időben még szóba sem jöhetett, legalábbis reálisan nem, hogy a munkásosztály a parasztsággal együtt hatalomra kerül. Pláne, hogy a munkásosztály nekiáll diktálni. Negyvenöt után azonban egyre inkább szóba jött. Ráadásul ebből a szóba jövésből ronda nagy divat lett. Ötvenhatban azután a munkásfiatalok és az idősebbek is igyekeztek lerázni magukról ezt a szóban levő, ismétlem, csak szóban levő, rájuk kényszerített divatgúnyát. És ennek az volt az ára, hogy a forradalomban elesettek ötvenhárom százaléka volt fizikai munkás. Ötvenhat után sajnos ismét divat lett ez a csúf divat. Az akkori Nyugat titkos fejbólintása mellett az oroszok adták a divatruhát. Én akkor már kezdtem író lenni. Na, ez az írás a második legnagyobb hibám. A harmadik meg az, hogy megátalkodott fajankó módjára sohasem szégyelltem az első hibámat. Mert a dolgok meg a hibák ugyebár összefüggnek.

Visszatérve az írásra – mivel divatozni sohasem szerettem –, hatvanegyben egyik versemben a következőt írtam: „Apámat most is támolygó fák kísérik / és rogyant lábú villanyoszlopok. / Anyám a feltámadt Krisztust keresi, / körötte a csend száraz faként ropog. / / Nincsenek egyedül ők, / akiknek érthetetlen jeleket ír a jelen, / / Munkások ők is. / Osztályhoz tartozók. / / de nem hallják jobban / Marx, Engels, Lenin nevét, / mint az utca követ, / ha koppan / a sarkuk alatt. / A Rendet nem a tudat, csak a kés méri le, / ha húsba, kenyérbe szalad.” A vers hatvankilencben hosszú hányattatás után a Magvetőnél, a *Márciusi hold* című kötetemben jelent meg.

Egyébként tudom, hogy az embernek nem illik saját magától idézni. De én most az írásomról mint hibáról szóltam. Meg a divatundoromról. A könyvekben megjelent drámáim egyikében, a *Pünkösdi királyban* Pintér, a főhős, a melós azt bizonygatja a bugyuta írónak, hogy aki dolgozik, az nem uralkodik, aki pedig uralkodik, az csak annyiban dolgozik, hogy erőfeszítéseket tesz, hogy a segge a nyeregben legyen. A *Fuccs* című darabomban pedig a melósból lett textilmérnök, Rudi és felesége, Ilon így fejezik be a darabot:

Rudi: Lehet, hogy nem is vagyunk már; vagy nem is vagyunk még.

Ilon: De voltunk, mert a voltunk fáj.

És akkor folytatom az írásom hibáit. A már említett verseskötetemmel együtt hét könyvem jelent meg. Sok drámám és egyéb írásom kéziratban van. A lexikonok közül csak a *Kortárs magyar írók kislexikonában* olvasható helyesen a nevem. Van, ahol a nevem végén van a P. A P. egyébként pápait jelent, és nem pontot.

Mert így, a hetvenedik évem küszöbén – ha kisebb-nagyobb megszakításokkal is – azért még az írást folytatom. Ha kell, ha nem.

Az ELTE-n magyar nyelv és irodalom tanári oklevelet szerzett, Dombóváron tanított, 1959-ben a Madách Színház lektora. A pápai textilgyár dekorációsa 1960–62-ben, később (1970-ig) napközis nevelőtanár, rövid ideig az Állami Déryné Színház sajtófelelőse, majd 1986-tól takarító. Drámáit több színház bemutatta.

Művei: *Márciusi hold* (1969); *Pünkösdi király* (1973); *Bogyó meséi* (1975); *Sánta hintaló* (1976); *Sikátorok* (1985).

Beney Zsuzsa

költő, esszéíró (Budapest, 1930. április 21.)

Hetven évről, éppen hetven sorban. Egy sor, egy év – a lehetőség vagy a korlátozottság abszurditása éppen arra a felismerésre döbbsent rá, amihez ez a hetven esztendő elvezetett: a dolgok elmondhatatlanságára, arra a kettősségre, ami az élet és az elbeszélés szelleme (hogy Kertész Imrét idézem) között fennáll. Arra, hogy azért kellett mindezt végigélnem, hogy rádöbbenjek: most, visszanézve, elmondhatatlan – s ha az időt nem vesszük a világtól független, csakis emberi ideának, akkor már megtörténtének idején is bizonyosan az volt. Valójában tehát két életet, kétszer hetven évet éltem végig: a létezésnek és a lét regisztrálásának, megtudásának életét. Eddig sohasem foglalkoztatott ilyen élesen e kettő

viszonya: a tudat, pontosabban a szavak világát csak korlátozottnak, de nem hazugnak véltem. Most már talán annak tartanám – ha ez után a felismerés után még léteznék számomra az igaznak és a hazugnak fogalma, ha nem tartanám mindkettőt a csak-verbális világ részének – pontosabban talán csak a kimondhatóban létezőnek.

Ilyen mértékben válnék el egymástól a létezés két formája? Hiszen ha ez így van, akkor a tudott semmiképpen nem a van leképezése, és egyáltalán nem biztos, hogy szerkezeti formáik megfelelnek egymásnak. Akkor talán jogos az a vágyam, hogy hetvenéves koromban, életemben először, nem öregen és nem még-nem-egészen öregen, (hiszen az életidő mérhetőségének semmi köze megélésének tartalmához) arról próbáljak beszélni, amiről eddig sohasem mertem: azokról a jelenségekről, amik a nem verbális világban bizonyultak számomra a legfontosabbnak.

Azt hiszem, mindenekelőtt, és talán ez volt életem valóban legfontosabb tartalma: az évszakok változásáról. Mindennél lényegesebb volt számomra (alighanem életnél és halálnál, egészségnél és betegségnél, együttlétnél vagy elszakadottságnál is) az ízek, illatok, aromák, a látványok hangulatának kimondhatatlan testi érzékelése. Nem helyettesítené, ha a testi érzékelés elsődlegességéről beszélnék. Feltételezhető, hogy a testi érzékelés azonnal magával rántja a róla-gondolkozást: az évszakok varázslata pedig a világnak és az énnek verbalizálhatatlan együttéléséből fakad, a gondolatok inspirációjának forrása. Nem tudom, én magam vagyok-e más a tél érdes és a kora nyár zöldjének tobzódóan túlcorduló közegében. Azt azonban tudom, hogy bármivel is próbálom e kettős helyzetet jellemezni, sohasem a lényegéről beszélek. Maga az évszak szó sem a meghatározás, hanem a metafora nyelvén szól hozzám. Vagyis ha kimondom, magam is a metafora nyelvét használom – pontosabban a metaforikus létet élem.

Létezésünk, helyünk a világban, az *emberi tudás* tehát a metaforikus látás képességében rejlene? Ha végignézek elmúlt évtizedeimen hirtelen nézetváltással, mint egy Vasarely-képen, a dolgoknak és az eseményeknek ez az oldala domborodik ki: a Gyermekkor mint létforma, a boldogságnak és a boldogtalanságnak egymást váltó és egymást érlelő periódusai, mint sűrűn szövött szőnyeg, amelyen a történelem eseményei megjelennek. Az *elbeszélés szelleme* így alakul át a létezés *szellemévé*: a csak másodlagosan elmondhatóvá. Vajon van-e ennek köze ahhoz a történelmi helyzethez, amibe beleszülettem, a származás reális meghatározatlanságához, ahhoz, hogy a nép, amelynek nyelve anyanyelvem, gyermekkori élményeim kitörölhetetlen tapasztalata szerint nem fogad tagjává? Megmásítható-e ez az örökös félelmet belém plántáló tény? Vajon a metaforikus látás alapja nem a megmásítás készítése-e? A felejtés, a realitás tudomásulvételének tagadása, a félelem eltakarása a fájdalommal?

Nagyon sokat éltem ez alatt a hetven év alatt. Nagy veszélyekből menekültem meg, többször álltam a halál árkának küszöbén. A magyar történelemnek alighanem legizgalmasabb, legsűrűbb korszakát éltem át, s ez az átélés a magam átadásának teljességét jelenti, kompromisszumok keresését és meg-nem-találásának frusztrációit. Nem a szavakban, hanem az élet lehetőségeiben felmerülő kérdéseket: mert vajon lehet-e egyszerre lenni zsidónak és magyarnak, és mit jelent az egyik és a másik? Adhatja-e az ember energiája legjavát akkor, ha egyszerre próbál tisztességes orvosnak és tisztességes költőnek lenni? Nem olyan ellentétek-e ezek, amelyek az élet (és nem a szavak) mélységeiben kioltják egymást? Hiszen leírható, és le is kell írunk egy Röntgen-ábra képét – de ez a leírás meg sem közelíti azt a benyomást, azt a tudást, amit szavaink csak gyengén reprodukálnak. és ugyanígy: egy vers mint egész, és bármilyen műalkotás, az emberi viselkedés műalkotását is beleértve, nem csak távolról sejteti-e a metafora túlsó, kimondhatatlan pólusát?

Csakhoggy a metafora hatásának titka éppen megfajtetlensége. Amint „értelmén” kezdünk gondolkodni, megszűnik – nem csak varázsa, hanem létezése is. Számomra a költészet (általánosságában) a metaforák nyelvén beszél. Vajon lehetséges-e, hogy az, amit az öregség kiszáradásának neveznek, a metaforák átlátását, az elvarázsolt állapot megszűntét jelenti? Hogy ezért nem tudok mostanában verset írni? Vagy hogy az öregség maga is az utána következőnek metaforája? És mint ilyen, vigasztalás?

Beuoy Zmura

A Miskolci Egyetem docense, egyetemi tanára. Az irodalomtudomány kandidátusa. Nyugdíjazásáig tudógyógyász szakorvosként dolgozott Budapesten. A *Költők egymás közt* (1969) című antológiában Weöres Sándor vezette be.

Művei: *Ikertanulmányok* (1973); *Myitva van az aranykapu* (1979); *A második szó* (1981); *Gyász* (1987); *Napló, előtte és utána* (1987); *József Attila-tanulmányok* (1989); *Tűzföldi táj* (1990); *Versek a labirintusból* (1992); *Szó és csend között* (1993); *A gondolat metaforái* (1999).

Díjak: Füst Milán-jutalom (1979); József Attila-díj (1990); Kortárs-díj (1991); a Soros-alapítvány alkotói díja (1998).

Wegenast Róbert

festőművész, díszlettervező (Budapest, 1930. május 6.)

Együtt születtem a nagy világválsággal.

Ágyunk mellett apám állt, aki ráért, mert munka nélküli nyomdász volt. Azt mondják, farral előre jöttem, és egy kicsit a nyakam köré volt tekeredve a köldökszinór. Akkor a munkanélküli-segélyből három kiló hetvenöt dekára tellett. Azóta május hatodika rajtam kívül a családban mindenkinek ünnep lett.

Egy mosolygós apáca csinált belőlem embert 1933-ban. Megértette velem, hogy nem tragédia farral jönni a világra, és rábeszélte arra is, hogy négy évig a Bakáts téri elemi népiskolába járjak. Mindez a Ráday utcában történt. Itt ismerkedtem meg első szerelmemmel, Binder Évikével, itt találkoztam a művészettel is, akit Fery Antalnak hívtak, és fiatal grafikusművész volt. Már akkor is kíváncsi és szószátyár lehettem, ezért, hogy szabaduljon tőlem, ecsetet adott a kezembe, én pedig ettől kezdve („köldökszinórral a nyakamon”) festettem, sőt festve rajzoltam. Eleinte Stukákat másoltam a Signál című mélynyomásos folyóirat magyar számaiból, amit nagyon jó minőségű fényes famentes papíron nyomtattak, később pedig Binder Évike kérésére németalföldi kontyolt tetejű parasztházakat varázsoltam perspektivikus szemlélettel több száz fehér papírlap közepére. 1940 táján a Stukákat meguntam már, mert kitört a második világháború.

Így jártam 1942 telén a budapesti Eötvös József Gimnáziummal is, mert Megyer Szabolcs tanár urat behívták

katonának, és azért nem lettem novellista sem, mert utóda, Simon tanár úr nem szerette, ha „kis színes” módjára írtam a magyar házi feladatokat. Azóta is ezt utálják bennem barátaim, beszélgetőpartnereim és a lexikonszerkesztők.

A háború végén egy Signál Stuka miatt – amit már nagyon is utáltam – a fejemnek nyomta a

géppisztolyát egy szovjet őrmester, én megúsztam a háborút, de ő, amint azt két nap múlva láttam, nem. Apám ekkor még Foksányi-szorosban volt, ahova a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdából került egyszerű betűmetszőként, és csak két év múlva láttuk újra.

Ettől kezdve gyorsan peregtek az események.

Egy gyenge érettségi után 1948-ban Csáki-Maronyák tanár úr a legnagyobb megrökönyödésemre felvett a Szépmíves Líceum esti rajziskolájába, és soha nem bocsátotta meg nekem, hogy rajztábla, rajzpapír és szén nélkül akartam megtanulni rajzolni. De én megtanultam.

Nagy szerepe volt ebben csendes mesteremnek, Miháltz Pálnak, aki mégiscsak kicsiholt belőlem valamit. Azután jött a zene, amit soha nem játszottam, de örökké hallgattam. Mikrobarázdás lemezjátszóm volt már akkor is, amikor mikrobarázdás lemezjátszó még nem is volt, és máig sem tudom, miként gyártotta azt Herczeg úr a Városház utcában négyhavi ösztöndíjammért. A zenét a Boleróval kezdtem, és Webernnel fejeztem be tegnapi este. A vesztem is akkor ért

utol, mikor farral behátráltam a főiskolára, és ahelyett, hogy grafikus maradtam volna, Hály Károly és Oláh Gusztáv rávette, hogy díszlettervező legyek.

És lettem gyakornok az Operaházban, ösztöndíjas a Magyar Néphadserg Színházában, boldog voltam, mert minden együtt volt, amit szerettem, a szó, a zene, a tánc, festhettem magamnak meg másoknak óriási háttereket. Egerben egy kis bajba kerültem, bár ott sem voltam, amikor lőni kezdték a Liceum falát.

Így 1957-ben szerződés nélkül maradtam, ami ismét eszembe juttatta a grafikát. A Gárdonyi Géza Színházat azonban hamar elfelejttem, és majdnem elvesztettem egy álmot, de akkor („köldökzsinórral a nyakamon”) Mágori Erzsébet bevezetett egy szobába, ahol csütörtökönként olyan emberekkel ülhettem együtt, mint Jékely Zoltán, Pilinszky János, Rubin Szilárd, Mensáros László, Sarkadi Imre.

Ez jó volt. Újra festettem, mert felfedeztem, hogy önmagam és a világ leképzése tesz engem emberré. Láttam, hogy az élőlények tudnak táncolni, énekelni, Mímelni, szőni, építeni és rombolni, de olyan képet készíteni,

amit elébb a képzeletében hordoz, csak az ember képes.

Jöttek hát a színházak, a színdarabok, az operák és tévéjátékok hosszú sorban. Néha túl keveset, néha túl sokat festettem, közben pedig csak úgy mellékesen volt forradalom és ellenforradalom, Kaposvári Csiky Gergely Színház, házasságok, Miskolci Nemzeti Színház, József Attila Színház, televízió meg Kádár-rendszer, aztán rendszerváltás, nyugdíj és kiállítások, és egyre több kép a világban, és egyre kevesebb embervég a képekben és az emberekben.

Most pedig 70 éves vagyok. Azzal álattatom magam, hogy az ember, ha meg tudom festeni, sokkal szebb, mint egy sárga négyszög, és a vászonra lehelt Mona Lisa-mosoly többet mond, mint a legrafináltabb performance. Ezt is, azt is kipróbáltam már, de az okoskodást hagyjuk az ítésekre és a filozófusokra, a világot ők úgyis csak követik, de nem irányítják.

A többi nem lényeges dolog a lexikonban található.

Wagener Károly

Képzőművészeti szabadiskolába járt, tanára Csáky Maronyák József volt. Az Országos Iparművészeti Főiskola grafikai tanszakára járt, majd átiratkozott az éppen induló színpadművészeti fakultásra. Mestere Oláh Gusztáv és Miháltz Pál volt. Színházi díszlettervezői pályáját a Vígszínházban kezdte, több budapesti és vidéki színháznál dolgozott.

Egyéni kiállítások: Budapest, Múcsarnok (1954), Kaposvár (1957–58–59), Nápoly, Párizs (bienálé), Tübingen, München, Rotterdam, Veselay, Varsó, Prága, Vilnius, Novi-Sad, Ystad, Berlin, Budapest, Miskolc, Kőszeg, Celldömölk, Tihany.

Balogh László

szobrászművész (Szentendre, 1930. május 9.)

A művészetben a múlt megidézése alkalmat nyújt az önértékelésre csakúgy, mint az adott kor szellemi áramlatainak és hangulatának újbóli átélésére.

Így elmondhatom, hogy az elmúlt 30–35 évben munkáimban azt a művészeti eszmét vallottam és valósítottam meg, amelyben a mozgás és a változás megjelenítése a művészet metafizikai jellegét és karakterét erősítette meg. Ebben a tér és az idő egymásra utaltsága nyilvánul meg, ahol az élet, a létezés minden gyönyöre és állandósága teljesedik ki.

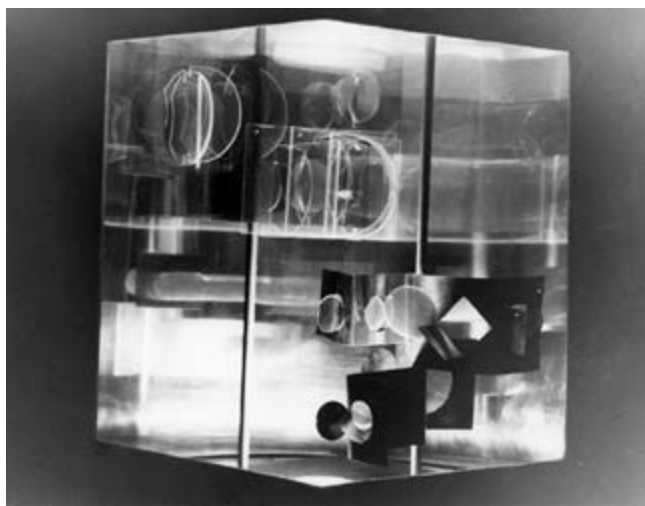
Munkáimban a fény, a változó színesfény-ese-mények által keltett metafizikai jellegű jelenségeket sikerült elérnem.

A szó hagyományos értelmében munkáimnak nincsen címük, csak keletkezési idejüket jelzem.

Így az egyes művek mint folyamatosan születő produktumok jelzik az idő múlását, változását, és egyben esztétikai igényű színesfény-történetek.

Balogh László

Tanulmányait az Egri Érseki Tanítóképzőben végezte. Első mestere Hamza Tibor (Aba-Novák Vilmos növendéke) volt. 1967-ben és 1970-ben tanulmányúton járt Franciaországban. Kinetikus és színesfény-művészeti munkássága 1970-ben kezdődött. 1957-től kiállít.

Horváth Gyula

színművész (Budapest, 1930. május 10.)

Nagyon szerencsés életem volt. Szüleim hat-éves koromban, ausztriai neveltetésem után Karcagra adtak, hogy nagyszüleim neveljenek tovább. Nagyon szerencsés voltam, mert a Karcagon élő nagyszüleim számomra a világ legnagyobb emberei közé tartoztak. Nem tudtam magyarul, de szerencsém volt, ugyanis

tizenegy éves koromra már nagyon jól beszéltem a magyar nyelvet. A karcagi Református Nagykun Gimnáziumba kerültem. Én voltam a gimnázium legrosszabb tanulója. Nagyon szerencsés voltam, mert ennek ellenére a tanárim szerettek. Szüleim Ausztriában éltek. Nagyon szerencsés voltam, ugyanis itt közölték, én nyugatosnak számítok, nem tanulhatok tovább. Elindultam disszidálni, elfogtak. Megverték. Börtönben ültem. Kiszabadultam. Nagyon szerencsés voltam, mert miután kiszabadultam, végigkrampácsolhattam a vác-vere-segyházi vasútvonalat, Debrecenben az épületszerelő vállalatnál szerelhettem a klozetokat, a karcagi téglagyárban kubikolhattam, a jászberényi Erzsébet Közkórházban irodakezelő is

lehettem. Véletlenül bekerültem a Színművészeti Főiskolára, szorgalmasan tanulhattam számomra nagyon nagy emberek társaságában. Tanulhattam Básti Lajostól, Várkonyi Zoltántól, Sulyok Máriától, Nádasdi Kálmántól, Háy Gyulától, Bodor Tibortól. Egyszer a pályára kerültem. Soha nem kértem sem szerepet, sem fizetés-

emelést. Nem tartoztam semmilyen klikkhez. Egyetlen kérésem az volt mindenkor, minden direktorommal szemben, hogy minden darabban benne akarok lenni. Az élettől csak azt fogadtam el, amit a munkámmal kiérdemeltem. Nem állt mögöttem hivatalos szerv, sem a párt, sem a szakszervezet. Mindent egyedül magamnak köszönhetek. Ez az oka annak, hogy nagyon öntelt vagyok. A szakmai értékelés nem az én feladatom. 1973-ban a Jászai Mari-díj első fokozatát kaptam, Érdemes Művész lettem 1987-ben. Sok nívódíjat kaptam a rádiótól, a televíziótól. Egyszerűen nagyon szerencsés életem volt.

Zárom soraimat József Attila szavával: „... Éltem, és ebbe más is belehalt már...”

A Magyar Néphadsereg Színházában (1955–56), a miskolci Nemzeti Színházban (1956–59), a Jókai Színházban (1959–63), a szolnoki Szigligeti Színházban (1963–64), a József Attila Színházban (1964–82), a Vidám Színpadon (1982-től) játszott.

Díjak: Jászai Mari-díj (1973); érdemes művész (1987).

Jan Hegy

szobrászművész (Monok, 1930. május 11.)

1951–56 között a Budapesti Képzőművészeti Főiskolára jár, Bernáth Aurél és Barcsay Jenő tanítványa. 1957-től 1958-ig művészettörténetet tanul a Münchener Képzőművészeti Akadémián, majd 1958–60 között a Zürichi Iparművészeti Főiskola diákja, itt művészettörténetet, festészetet és archeológiát tanul. 1965 óta Bázelen él.

Egyéni és csoportos kiállítások: Zürich, Basel, Morges, Grenchen (Svájc).

J. Hegy - Hegyalján

Vecsési Sándor

festőművész (Nyergesújfalu, 1930. május 18.)

Anyám négy elemit járt, apám kettőt. Anyám legtöbbször parasztokhoz járt kapálni, bár négyéves koromig Pesten volt szobalány, cseléd. Apám gyárban dolgozott, de mint segédmunkás nem lehetett állandó munkája.

Két év késéssel kerültem polgáriba. Innen datálódik barátságom Avar Istvánnal. 1946-ban villanyszerelőinas lettem az Eternit gyárban, három év tanonciskola várt rám. Mérnököt akartak belőlem faragni. Ehhez azonban kellett volna a négy év polgári, az érettségi. A nyergesi elemi iskola egyik tanítója, Czillik Ernő annak fejében, hogy különféle szemléltető eszközöket készít az iskolának, vállalja: segít lerakni az érettségi vizsgát – magánúton. Ebből végül semmi sem lett, de ez a találkozás indított el a művészé válás

útján. Amikor fölmentem a villanyoszlopra dolgozni, fölvittem magammal egy palát, és arra rajzoltam azzal a zsírkrétával, amivel a gyárban szokták megjelölni a pala szélét. Aztán már azért is fölmentem az oszlopra, hogy lássam, hogyan kell a Dunát lerajzolni felülnézetben.

Czillik tanár úr mutatott be a képzőművészetben jártasabb Kóthay Ernőnek. Amikor Ernő megnézte a rajzaimat, rögtön mondta, hogy tehetséges vagyok. Kénytelen voltam hinni neki, mert lényegesen ügyesebb volt nálam rajz és festés területén, s mutatott olyan munkát is, amely kész mű volt megítélésem szerint. Az Iparművészeti Főiskola grafikai szakára akart jelentkezni. Kóthay mutatott be Szegedi Dobó Illésnek, aki mindkettőnknek javasolta a főiskolai

felvételi vizsgán való megmérettetést. Amikor megérkeztünk a felvételire, én csak néztem, milyen ügyes itt mindenki. Mintha egy ajtót nyitottak volna ki, ami mögött egy új világot láttam körvonalazódni. Ezen az egyetlen napon többet tudtam meg a szakmáról, mint addigi életemben.

Ősszel már a Képzőművészeti Főiskolán kezdtem meg a tanulmányaimat, és két év után a festőtanszéken találtam magamat. Főnyi Gézához kerültem. Életre szóló barátságok mellett itt ismerkedtem össze a Berény-növendék Bazsonyi Arannyal, aki később a feleségem lett. A harmadik évre Bernáth Aurél osztályába kerültem.

A hatvanas évek elején alapító tagja majd tisztségviselője lettem a Fiala Művészek Stúdiójának, 1959 és 1961 között elnyertem a Derkovits-ösztöndíjat, egy évre rá freskómegbízást is kaptam (orosházi házasságkötő terem).

Kis falusi házban születtem, és az utcán, a földeken, a határban nőttem föl, s ez, gondolom, más, mint a városi gyerekeknek a bérházak vagy a zsúfolt villamosok. Nekik esetleg a kirakat beszél olyan sokat sejtetően, nekem azonban a falu girbegurba utcáival vagy

maga a természet, az évszakok minden csodálatát előhozó vonulásával. Ez mindenféleképpen meghatározója volt és maradt életemnek.

Amikor Dömsödre kerültem, rácsodálkoztam: Úristen, ezen az asztallapon van valami? Ekkor fedeztem fel magamnak a síkságot, ahol egy madárraj vagy egy magányos ház köti le a figyelmet, pár facsoport összegúvja védi a maga életét. A házak, amelyeket én festek, nemzedékeket neveltek fel, szeretet honolt bennük, nyomorúság lakozott falaik között, de mégis kiröpült onnan egy-két tehetséges ember. Valahol megvannak, csak meg kell látni őket. És egy ilyen meglátott ház egy rég elmerült világot hozott a felszínre az emberben. Egy házba tudatosan belefesteni az egész magyar sorsot nem lehet. De úgy meglátni azoknak a házaknak a karakterét, színbeliségét, formai rendszerét, egyáltalán a létük rendszerét, hogy abban minél többen magukra ismerjenek, azt lehet. Azt érdemes. Mert ezek a házak lényegében képviselnek valamiféle értéket – és kell, hogy valamiféle szellemi arculatot kapjon a száz év múlva születendő gyermek is.

vecsesi sándor

Önálló kiállítások: Budapest (Ernst Múzeum, Múcsarnok, József Attila Színház, Csontváry terem, Vigadó), Ráckeve, Balmazújváros, Szekszárd, Nyergesújfalu, Moszkva, Dömsöd, Heves, Kölesd, Drog, Csepel, Hatvan, Simontornya, Győr, Kapuvár, Gyöngyös, Tata, Nagydorog, Hercegszántó, Bonyhád, Tapolca.

Murális munkák: Oroszlány, Oroszháza, Zalaegerszeg, Kiskunfélegyháza, Vásárosnamény, Gyöngyös.

Közgyűjteményekben: Drezda, Leningrád, Moszkva, Budapest, Debrecen, Eger, Esztergom, Gyöngyös, Gyöngyös, Győr, Hódmezővásárhely, Mátraháza, Nyergesújfalu, Rakamaz, Sárospatak, Szeged, Szekszárd, Szolnok, Tata, Vásárosnamény.

Díjak: Derkovits-ösztöndíj (1959-61); Munkácsy-díj (1965); festészeti díj a szegedi nyári tárlaton (1966); Tornyai-plakett (1967); nagydíj a szegedi és a debreceni nyári tárlaton (1972); első díj a szófiai nemzetközi realista festészeti triennálén (1973); érdemes művész (1975); a hatvani portrébiennálé nagydíja (1979); festészeti első díj a kiskőrösi Petőfi-pályázaton (1986).

Czigány Judit

színművész (Budapest, 1930. május 21.)

Egy kibombázott ház második emeletének falán lógott a zongoránk egy lábánál fogva, mint egy fülönfüggő. Tudniillik biztonságba helyeztük „őt”. Vége volt a háborúnak, tele voltunk reményekkel; biztos világhírű zongoraművész leszek, valamint egy személyben Madame Curie és Sonja Hennie – csatos korcsolyám már

úgyis volt. Ezt mind drága szüleim álmodták belém, még mielőtt megszülettem. Csodálatos, meleg, szeretettel, puha családi fészket kerítettek körém, hogy boldog legyek a gyerekkorom. A boldogságnak csak egy kis híja lett, ugyanis közben odakint belevettek minket a kiirtandók sorába.

Én még ovis voltam, egy kiválóan működő modern német óvodába jártam, (mert mi, „polgár gyerekek” német óvodába jártunk), amikor is értem jött Maria tante és látta, hogy drága édesanyám valami családi ereklyét csomagol be, hogy jó barátoknál biztonságba helyezze, s akkor ezt mondta: „Drága Wienerné, mért fárasztja magát, hiszen mi magukat úgyis meg fogjuk ölni?” (1935) Az óvodai vizsgán – még szép kis magyar ruháskában – velem villogtattak, meg Péterkével. Énekeltünk és táncikáltunk. Édesanyám engem, egész szűk családjunkat és még másokat is fantasztikus módon menekített az üldöztetés alatt. Szegény Péterkét édesanyja szerető gondoskodással fölszerelve büszkén engedte ki a frontra harcolni. Péterke nem jött vissza. Istenem, még „magyar ruhásan”

micsoda tömegben nem jöttünk vissza, mert volt akinek „úgy” kellett magyarnak lenni, nekünk pedig „így” nem volt szabad. A dolog persze nem ugyanaz. Péterkéket hősnék, minket még csak nem is áldozatnak küldtek a halálba. Ezek szerint mi az óvodában, kis magyar ruhában haláltáncikát jártunk? Ejnye, bácsik-nénik! ...

Vizsont micsoda ajándékot kaptam, hogy a gimnáziumban is és a Főiskolán is nagyszerű tanáraink voltak, és olyan életmintákat mutattak, ami meghatározó – bár talán manapság túlzásnak tekinthető. Mikor a csodálatos Gellért Endre, aki osztályvezető tanárunk volt, itthagyt minket, mintha második apámat veszítettem volna el. Az ő szempillájának rezdülése egy ezerfős nézőtér reagálását múlta fölül – ez a vigyázó tekintet, azt hiszem, pótolhatatlan.

A '48-as kultúrversenyen a gimnáziumomat „diadalra” vittem Shaw *Szent Johannájával*, meg székely népballadával. Így aztán – szinte ki sem merem mondani, annyira tisztelem ezt a hivatást – színésznő lettem. Megadatott nekem, hogy átéljek mindenféle életérzést.

És most már, hogy főképp szinkronizálnom adatott meg, mindent szinte egy időben lehet előállítanom, mint egy igazi fináléban. Minden hatáselemet sűrítve megünnepelni, például az egyik műteremben 8.50-kor ifjúkori filmsztár szerelmemnek, James Stewartnak anyját, a másikban 16.20-kor kedvesét és 22.30-kor mondjuk a leányát hangolhattam magyarrá.

Apropó magyar: ami a magyarságot illeti, az sajnos elpusztíthatatlan, mert én ijesztően hűséges vagyok. A legrémesebb időkben sem akartam világgá menni, mert csudálatos haverjaim voltak, és Petőfim. A főiskolán összetalálkoztam Czigány Tamással, aki filmesnek készült, és az is lett, és még Wiener Juditként, másodévesen összeházasodtunk, és azóta (ki ne mondjam, mióta) egymásba kapaszkodva élünk együtt, és hálás vagyok ezért magunknak. És a lányom, Anna, valamint az unokáim, Gábor és Ádám – lehet, hogy kissé giccsesen hangzik, de tény – számomra szinte teljesen kitöltik a látóteremet, és mindig az ő fényükben emlékezem a mindenféle izgalmas feladatokra, mint például Tímeára az *Aranyemberben*, meg Stázira, meg Rosinára a *Sevillai borbélyban*,

Lucyre, Bicska Maxi második feleségére és Böszörményire, aki megette a csizmakenőcsöt. És példának okáért Anna Magnani, meg Fernanda Montenegro hangjára és – nem kevésbé – rajzolt gonosz és jó tündérek, boszorkák és padlizsánok megszólaltatására.

Nos, ami a tehetséget illeti, ha a világnak nem kell a tehetségünk egésze – az úgy is mozgolódhat, ahogy a primitív lényecskék, ha feldarabolják őket, képesek külön-külön is valamiféle életet élni. És az életke és a mozgás mindenképpen öröm – nem szégyen ennyi időskorban, a kutyafáján mindennek örvendeni, ami megadatik. És azért csöndben mégis úgy tenni, mintha tizenhat évesek lennénk, és még mindig várni valami új, igazán jó dologra, mint (ne tessék kacarászni), mint aki előtt hű, de ígéretes élet áll. Világmegváltósdit már nem tudok – sajnos – játszani, mint ifjúkoromban, és ez tulajdonképpen talán felháborító és megnyugtató is egyben. Értsék úgy, ahogy kívánják. De én azért megpróbálok valami reménykét táplálni magamban így, kissé már kornyadottan is. Hiszen már olyan jól befészkeltem magam tündéri anyanyelvembe, oly igen bevaccolódtam ebbe az otthonos, boldog boldogtalanságba, hogy már szinte úgy érzem, talán így a jó.

György Péter

Tarbay Ede: *Játék a színházban*
Gigi szerepében

Az Ifjúsági Színház (1950-től), a szolnoki Szigligeti (1954), a Bartók Színpad (1958), majd az Állami Déryné Színház (1958) vendég színésze, a Petőfi (1960), a Bartók Gyermekszínház (1962), 1967-től a Pannónia Filmstúdió Magyar Szinkron és Video Vállalat társulatánál, majd 1995-től szabadfoglalkozásúként szerepel, 1997-ben vendégként a Vártszínházban is, valamint több tévéjátékban.

Díj: A Szocialista Kultúráért (1984)

Rónaszegi Miklós

író (Budapest, 1930. június 5.)

Úgy emlékszem rá, mintha ma történt volna.

Még iskolás sem vagyok. Ülök a sámlin, térdemen tábla, azon papiros.

Rajzolgatok.

Ki tudja, mit rajzolok éppen. Kiskacsát vagy pocakos bácsit, amikor jön a szomszédasszony, és kérdi édesanyámat, mit szól hozzá, mi történt Kovácsnéval.

– Jaj, ne is mondja – legyint édesanyám, és futó pillantást vet rám. – Az a szegény Kovácsné. Hm, meg van az áldva. Az egyik ici, a másik pici, a harmadikkal *úgy van*.

Megüt ez a két szó: *úgy van*.

Vajon mit jelent?

Kovács nénit jól ismerem. Két kicsi gyerek anyja (az egyik ici, a másik pici), és

mostanában megnőtt a pocakja. Új kisbaba úszkál a szíve alatt, akit majd szépen meg fog szülni, ha elég nagyra növesztette.

De hogy *úgy van* – azt nem hittem volna.

Vajon miféle szörnyűséget takar ez a két szó? Mit titkolnak előttem a felnőttek? Lehet, hogy valaki gondtalanul jár-kei a világban, miközben *úgy van*? Jár-kei, és maga sem tudja, hogy... *úgy van*?

És mi történik azzal, aki *úgy van*? Elviszi a zsákos ember? Dutyiba csukják, rávernek a popsijára, és azt kiabálják, na majd adok én neked?

El nem mondhatom, micsoda szorongás fogott el. Zavaromban a pocakos bácsinak nagy füleket rajzoltam, a kis kacsák csőrére pedig huszárbajuszt húztam.

Féltem.

Sok éve már! De ez a félelem azóta is kísért. Úgy érzem, valamit valakik mindig eltitkolnak előttem. Gyerekek néznek, és rejtelmesen beszélnek. A napi munkában, a hivatalban, az üzletben, a kicsi és a nagy politikában.

Ici ügye van, pici ügye van – a harmadikkal *úgy van*.

Ici bankcsőd, pici bankcsőd – a harmadikkal *úgy van*.

Ici elkötelezettség, pici lekötelezettség – a harmadikkal *úgy vagyunk*.

Szegény emberiség. Meg van áldva!

Ici világháború, pici világháború – a harmadikkal *úgy vagyunk*? Ici fasizmus, pici kommunizmus – a harmadikkal *úgy vagyunk*? Ici atombomba, pici atombomba – a harmadikkal *úgy vagyunk*? Ici holokauszt, pici etnikai tisztogatás – a harmadikkal *úgy vagyunk*? Ici atomerőmű, pici Csernobil – a harmadikkal *úgy vagyunk*?

Mi ez a titkolózás?

Hetven éve érzem, sőt tudom, hogy eltitkolnak előttem valamit! Hetven éve várom, hogy egyszer felnőjek ezekhez a titkokhoz

Miért kell kitalálnom, amit meg is tudhatok? Hátha rosszul tippelek!

Egész nemzedékem előtt folyt és folyik ez a titkolózás.
Sőt, egész nemzedékek előtt folyt és folyik.
Mi lesz a vége?

Kovács néniről később megtudtam, hogy gyermekágyban halt meg.
Ránéztem a saját, kicsi gyermekágyamra és elképzeltem, micsoda kegyetlen szörnyőség lehetett azt a kövér Kovács nénit a nagy hasával belegyömöszölni olyan kicsi ágyba.

Nem csoda, ha belehalt.
No persze, mit várjon, aki – *úgy van!*
Egyébként – ezen is el lehet gondolkodni.

Az ELTE magyar–angol szakán szerzett tanári oklevelet, szerkesztőségi titkár, majd korrektor a Hungária, illetve a Franklin, utóbb propagandistája és előkészítője, 1953-tól felelős szerkesztője a Móra (korábban: ifjúsági) Könyvkiadónak.

Művei: Egész sor romantikus történelmi regény, regényes életrajz, gyerekregény, fantasztikus és meseregény, színdarab szerzője, melyek közül nem egy idegen nyelven is több kiadást ért meg.

Romantikus történelmi regények: *A nagy játszma* (1955); *Hínáros tenger* (1959); *A királynő kalóza* (1961); *Rájuk fújt az Isten* (1985); *Az indián hercegnő* (1966); *Indián halál* (1968); *Az indián királyfi* (1970); *A rettenetes Kartal* (1973); *Kartal kalandos esküvője* (1976); *Kartal visszatér* (1977); *Kartal utolsó kalandja* (1988).

Regényes életrajzok: *Színház az egész világ* (1962); *Keserű komédia* (1965); *Így élt Marco Polo* (1974).

Gyerekregények: *A sánta bölény* (1958); *A genovai fogoly* (1981); *A gézengúzok meg az idegenforgalom* (1982); *A gézengúzok a Hortobágyon* (1988); *A gézengúzok a Balatonnál* (1986); *A gézengúzok az Alpok alján*; *Botrány a suliban* (1987).

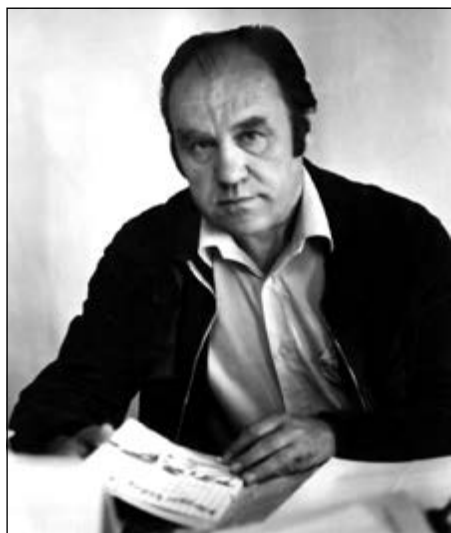
Fantasztikus regények: *A rovarok lázadása* (1969); *Az ördögi Liquor* (1972).

Meseregény: *Az a híres Hány János* (1980).

Színdarab: *Bohóckodó*.

Duba Gyula

író, szerkesztő (Hontfüzesgyarmat, 1930. június 8.)

Szülőföldem az alsó Gara mente. A családom palóc, parasztgazda és kálvinista. Számomra mind fontos. A palócság népi-nyelvi kultúráját jelent, a parasztság létfokát és tárgyi világot, a kálvinizmus pedig szikár erkölcsöt és józan igazságérzetet. Húszéves koromig Hontfüzesgyarmaton éltem. A Vajúdó parasztvilág írásakor döbbsentem rá, hogy gyerekkorom faluvilága olyan emlékként él bennem, mely már csak számomra valóságos, közben megváltozott, átalakult, elpusztult. Bennem még szerves világ. Jelensége és tárgyai a teljes egész bensőségességében élnek. A képzettársítás folyamában egymást vonzzák a dolgok. A szülőfalumat két hosszú házsorra osztó patakról például többkötetes, vaskos regény írhatnék. A falu történetét tar-

talmaz(hat)ná, teljes téridejét és az emberek sorsát születésüktől a halálukig. Ahogy nyári záporok után megárad és télen befagy a patak, benne fürödnek a libák és lékein mosnak az asszonyok. Gyerekeként „bányászunk” a medrében, fémtárgyakat, régi pénzeket és rozsdás töltényeket ásunk ki e homok mélyéről e kövek közül. Harmincnyolcban a csehszlovák tankok füstfelhőben, félelmetes morajjal kúsznak át medrén ágyúikat a házakra irányítva, széles nyomokat hasítva partjában. Megfélemlíteni és térdre kényszeríteni szeretnék a falut. A parancsnokság a pajtáiban rejtőző magyar katonaszökevény kiadását követeli.

Történelmet idéznek a szőlők és az erdők. Mennyi izgalmas kaland és varázsos élmény színhelyei! De hát a határ mentén minden hely és számos tett – történelem. A szlovák határon leventék őrzik e Szántóra vezető utat. Bevallják, hogy félnek, apró őrházban éjszakáznak. Egyikük óriási lepkét fog, nagy pávaszemet. Gyűfát gyűjt, és lánggal égeti e lepke szárnyát. A pávaszem kétségbeesetten csapkod, vergődik. Ne bánts! – kérem a legényt. A Donnál sorra pusztulnak a magyarok, mondja durván, mi ez ahhoz képest?! Amikor a leventéket határvadászok váltják fel, a partizánok kézigránátot dobnak az őrházra. A kilakoltatáskor majd ezen az úton „menekülünk” a front közelségéből, évek múltán pedig erre szökünk apámmal a deportálás elől.

Megkésett nemzedékhez tartozom. Húszévesen leszek „iparista” Kassán. A fallújságra írok humoros karcolatokat. Szórakozásból, játékból teszem, nem tudom még, hogy az írás – hivatás! Világnyi komor élményem van, összefüggésük azonban tisztázatlan. A dolgok értelmét magamnak kell megglejtenem. Fábry Zoltán korparancsa sejtet meg velem lényeges dolgokat. Olyan fogalmakat körvonalaz számomra, mint a kisebbségi lét értelme, a nacionalista elfogultság lélektelensége, a történelmi idő mélysége és az írói felelősség súlya. Már érteni vélem az írói mesterség és létszemlélet erkölcsét. A „hogyan írok?” kérdése mellé társul a

„miért írok?” dilemmája. Novelláimban a kisebbségi értelmiségi hazajár, hogy falujában megleglje emlékei eltűnt valóságát, a változó világban megtalálja önmaga helyét s életünkben az elmúlt időt.

Alighanem a házasságom tesz igazán városi emberré. Magyar élettársam háromnyelvű pozsonyi polgár, született „pressburger”. A falu és város léttörvényeit közös életünkben egyeztetjük. A családi élet ez értelmiségivé válás iskolája. Átformálja a tudatot, ám a lelket még inkább. Az író pedig, a dolgok értelmét keresve, az igazsághoz kerülhet közelebb. Közben újságíró, szerkesztő, író vagyok. A kisebbségi írásbeliséget szervezem (Irodalmi Szemle, Madách Kiadó) főszerkesztőként. Tapasztalataim elmélyülnek, mondhatnám bölcsebb leszek. Mily meddő igyekezet az írói alkotómunkát népi és urbánus mezőkre osztani! A kétféle élményforrásból induló szellemi patak egy irányba és közös cél felé folyik. Az író a történelmi ember létét vizsgálja. Falun vagy városon élő hőse kora és adottságai keretében él. Az ő sorsát és életét emeli költőivé, művészi igazsággá az író. Elengedhetetlen számára az önművelés. A formát és látásmódot tanulni kell! A távoliaktól leginkább, a csúcsoktól tanulhatunk. Mint Márquez, Borges, Nabokov, Musil és Joyce. Önmagát írja e prózaíró. De nem magáról, hanem magából ír! Személyessége író és ember egységét feltételezi.

Marianna lányom Kanadában él. Hozzá vezet első interkontinentális utam. Ott válik bennem bizonyossággá, bár már régóta sejtem, hogy a kultúrák változ(hat)nak és a formák különböz(het)nek, ám közben a humánus lényeg azonos. Az irodalom tárgya, az emberi lélek egyetemes és öröknek mondható. Ma divatos irányzat az ironikus felülnézet. Az író, „könnyűnek” hívén az életet, élcelődik a formákon, és sokat tudóan mosolyog. Nagyvonalúan elsiklik e szenvedés felett, és mellőzi a részvétet. Az emberi lélek azonban könnyedebb létformáiban is szenvedhet, s néha fél. Tudat alatt szinte mindig nyugtalan. Gondjai továbbra is az irodalom igazát kínálják az íróknak!

Léván kezdett gimnáziumba járni, de tanulmányai 1944-ben megszakadtak, 1954-ben érettségizett a kassai gépészeti szakközépiskolában. 1959-től A Hét munkatársa, 1968-tól az Irodalmi Szemle, 1983-tól a Madách Kiadó főszerkesztője.

Művei: *A nevető ember...* (1959); *Szemez a feleségem...* (1961); *Csillagtalán égen struccmadár* (1963); *Na, ki vagyok?* (1965); *Delfinek* (1966); *Baj van a humorral* (1967); *Szabadadás* (1969); *Ugrás a semmibe* (1971); *Valóság és életérzés* (1972); *Angyal vagy madárjjesztő* (1975); *Ívnek a csukák* (1977); *Káderezés a (zseb)Parnasszuson* (1979); *Az elrabolt taliga* (1980); *Örvénylő idő* (1982); *Látni a célt* (1983); *Kiárusítás délelőtt* (1984); *A macska fél az üvegtől* (1985); *Európai magány* (1987); *Aszály* (1989); *A mesélő gyilkos* (1992); *Álmodtak tengert I-II.* (1993–95); *Sólyomvadászat* (1995); *Levél az Elnöknek* (1997); *A idő hangjain* (1998).

Zsignár István

festőművész (Golop, 1930. június 12.)

Édesapám kovácsműhelyének ritmikuszaja, izzó tűszikrái jelentették a gyermekkort, az első élményeket. Tízéves koromtól a vasat fogtam. Műkedvelők játszották Golopon a Csókos huszárokat, alig tizenévesen először a tanítóm, Münich Imre adott krétát a kezembe, festettem a színpalakat, az előadásra hívó plakátokat. Ettől a pillanattól számomra a festészet: oltár. Életemben mindig a rendet, tisztaságot, a harmóniát keresem.

Szegeden elvégeztem 1953-ban a Tanárképző Főiskolát Vinkler László, Major Jenő és Kopasz Márta tanítványaként. 1953-ban Battonyán kezdtem tanítani, később Miskolcon középiskolában, és húsz évig, 1961 és 1981 között

megyei és városi rajzszakfelügyelő voltam Borsod megyében és Miskolcon. Közben mindig szakköröket is vezettem, tanítványaim több díjat szereztek országos pályázatokon. Tíz évig vezettem a miskolci Zrínyi Ilona Gimnázium rajztagozatos osztályát, 1962 és 1969 között a tokaji művésztelep egyik vezető tanára voltam.

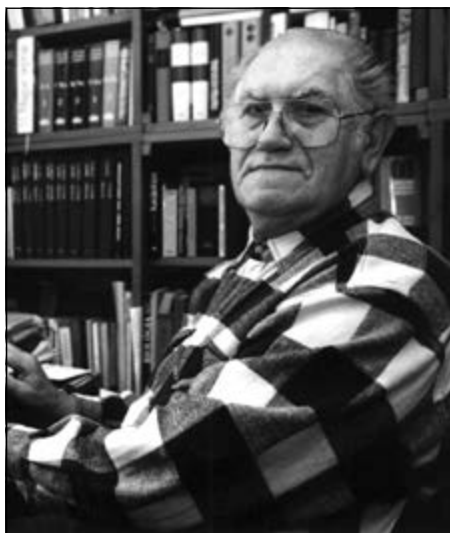
Fő élményanyagom a táj, aminek gyermekkoromtól csodálója és tisztelője vagyok. A szint főleg kedélyvilágom határozza meg. Törekvésem, hogy művészetemmel a közönség minden rétegéhez szóljak. Nincs ígéretesebb, mint a látott világot újratekinteni az indulataimnak megfelelően. A belülről jövő intuitív festés nehezebb, de rendezettebb, tisztább, mint a közvetlen látvány utáni festés.

Egyéni kiállítások: Miskolc, Szerencs, Kazincbarcika, Mezőkövesd, Eger, Nagykanizsa, Budapest (Fővárosi Művelődési Központ), Encs, Ózd.

Díjak, kitüntetések: Főiskolák országos pályázata, I. díj (1953); Miskolc város KISZ-pályázata, I. díj (1959); Képző- és Iparművészek Szövetségének területi szervezete kiállításán III. díj (1962); Lengyelország, elismerő oklevél (1977); Szocialista Kultúráért (1977); Székely Bertalan-díj és -érem (1977); Csehszlovákia, elismerő oklevél és plakett (1979); Budapest Művészeti Díj (1989); Miskolc, nívódíj (1997).

Padisák Mihály

író (1930. június 13.)

Nincs évszázados családfám, nem voltak jeles őseim; jöttem a „tisztos” szegénységből, felfelé tekintő nagyanyám jóvoltából „úri napszámosnak”, kishivatalnoknak szánva, s lettem, aminek sorsom, munkám lenni adott: a *nemzet napszámosa*. Határon inneni és túli magyaroké. Nem áll majd szobrom a nemzeti panteonban, de kaptam egy csendes, meghitt zugot százezrek szívében, akiknek azt tudtam adni, ami egymásra acsargó századunkban a legfontosabb: emberi szót, ha kellett, vigasztalást, ha úgy hozta, ösztönzést, biztatást, és mindenek előtt bizodalmat abban, hogy minden látszat, minden politikai bakugrás, köpönyegforgatás és porhintés közepette létezik még emberség és önzetlen szeretet is ebben az egyre inkább elembertelenedő „globális” világban.

Életem viharos volt, miként e század. Csapott be mellettem ágyúgolyó, érte bombatalálat a házunkat, sihedernyi barátaimat katonaszökevényként végezték ki nyilas „honfitársaink”, temettem bombatölcsérbe keményre fagyott holtakat, németek hajtottak ki tankcsapdát építeni, lődöztek utánam oroszok.

Fogtam Péter fiam kezét, amikor meghalt fehérvérűségben, és belenézhettem 11 éves Kamilla unokám sírjába is. Tizenhét évesen rám adták a halotti szentséget, az utolsó kenetet, ám tökrészeg volt a lelkiatya, s azóta valahogy nem tisztellem az egyház felkent szolgálait. Ők is gyarlók és esendőek.

Az ember furcsa szerzet. Ritkán okul, és még ritkábban engedi magához a jó szót, hagyja magát megváltani. Krisztust keresztre feszítették, Husz János máglyán végezte, e századi író-elődeim közül Gyóni Géza fogolytáborban, Radnóti halálmenetben. Szinte mindig lehetetlen volt lefogni az emberi ostobaság kezét.

Ám mindenkiben akad egy parányi rés, melyen beereszti azt, akit bizalmára méltat. Én egész életemben ezeket a réseket kerestem, s többnyire megtaláltam. Elsősorban a legfogékonyabb, legesendőbb, legsebezhetőbb lelkekben, a gyermekekében. értük éltem.

Nem forgattam élesnek vélt, ám többnyire csorba és rozsdás szekercéket az irodalom csatateréin, ahol a nagyon is mulandó dicsőséget és babérkoszorúkat transzírozzák az egyívásúak, inkább csendes, halk munkával az *embert* kerestem. Az esendőt, aki segítő kézre vár. Jó szóra, megértő társra, barátira. Írásban is, szóban is. Sokakhoz találhattam utat. Húsz könyvem – főleg ifjúsági regények – mintegy 800 000 példánya mind elkelt, nyolc színházi bemutatóm nyomán tízezrek tapsolhattak, vagy 400 alkalommal találkozhattam ifjú olvasóimmal.

Negyvennyolc esztendeje állok a Magyar Rádió mikrofonja előtt. Kétezeröttszáz-nál több önálló rádióműsört jegyzek, ez vagy 40 000 gépiratos oldal, s adáson-

ként – szerényen számolva – százezer hallgató. Most, hogy összeszámolom, szinte megdöbbenek. Ez testvérek között is kétszázötvenmillió találkozás hallgatóimmal.

Közben – több mint negyven esztendeje – alkottam egy naponta hallott új magyar szót – és műfajt – a „vetélkedőt”, mely kontár kezekben ma már a lélekse-kélyesítés mindennapi eszközévé válik. Nem erre szántam.

Mit értem el? Nem szobortalapzatot. Lettem kiváló népművelő, aranytollas újságíró, s átvehettem életművemért – baráti, meghitt körülmények között – a köztársasági író-elnök arany emlékérmét.

Ám mégsem ez pályám igazi bére. Az a sok százezer levél, s bizalom, gyermek és felnőtt jó barát, akiknek köszönhetően lehettem öt ország magyarjainak „Miska bácsija”. Ezt előttem egyetlen – ugyancsak halk szavú – pályatársam érthette csupán meg. Erdély sarkában, Kisbaconban nyugszik, és még ma is úgy él az emléketben, mint „Elek apó”.

Manapság elsősorban utódokat, követőket nevelek. Nemzeti örökségünk pályázatomra öt országban kezdtek kutatni, búvárkodni magyar gyerekek, ifjak ezrei. Immár a következő évezrednek.

Bevallom, aggódom értük. Félttem utódainkat. Tartok attól, hogy az új évezred-del beköszönhet a „kőszívűek kora”.

Jaj, csak ne legyen továbbra – és ismét – ember embernek farkasa!

Hetvenéves életút után ma is nyugodt szívvel állok oda a tükör elé, hogy szembenézzek önmagammal: megtettem mindazt, amit megtehettem. Használtam, amennyit használnom adatott. S hiszem, neveltem szép számmal utódokat, akik e szót, hogy EMBER, csupa nagybetűvel írják.

Azt hiszem, földgolyónkon ma és mindenkoron ez a legfontosabb.

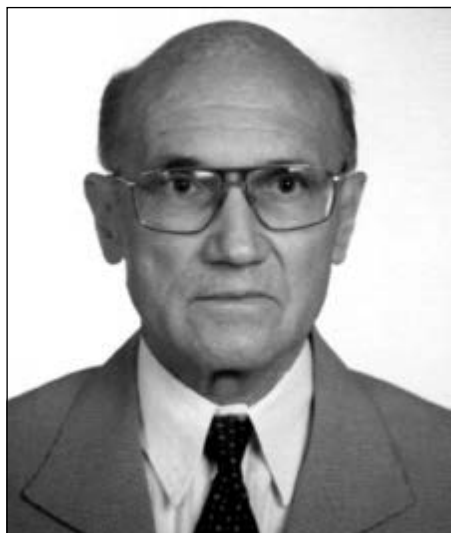

Előbb külkereskedelmi üzletkötő volt, majd 1952-től a Magyar Rádió riportere, dramaturgja, szerkesztője, műsorvezetője, 1977 óta a *Miska bácsi levelesládája* című műsor vezetője, akinek nevéhez fűződik az első tv-vetélkedő (1957) is.

Művei: *Éljen a száműzetés* (1977); *Csipisz mégis győz* (1979); *A csúcs mindig fölöttünk van* (1980); *Gyalog Juli* (1983); *Kanóc, az emberszelídítő* (1984); *Kanóc, az életművész* (1987); *Ki tapsol velem?* (1990).

Tamás Attila

irodalomtörténész, kritikus (Budapest, 1930. június 17.)

Szüleim egyike sem származott a fővárosból, talán másfél évvel születésem előtt kerültek csak oda. Apám Zala megyei parasztcsaládból magát kiküzdött vasúti pályamesternek volt a fia, aki gyermekkorában Veszprém és Pozsony városát és ezek falusi környezetét ismerte meg, majd Volhinia és az Isonzó csataterének megjárását követően az MTI különböző vidéki kirendeltségein jutott álláshoz, anyám a régi városi múlttal büszkélkedő hegyaljai Tállya község református lelkészének volt legkisebb gyermeke. Elég nagy távolságból indulva kapcsolódott tehát egymáséhoz az életük, előbb Szegeden (a bátyám még ott született), majd Budapesten. Szép életet éltek – jelképes-

nek is mondható, hogy édesanyám alig három évvel élte csak túl férje 1964-ben bekövetkezett halálát.

Engem már a fővároshoz köt életemnek majdnem a fele: ott éltem át az ostromot, ott jártam egyetemre (magyar–német szakon), ott „váltogattam” ezt követően jó tíz éven át a munkahelyeimet is. A filmgyár dramaturgiájára helyeztek (akkoriban erre kijelölt testületek intézték az ilyesmit), s miután itt kezdettől fogva rosszul, majd fölöslegesnek is éreztem magamat, ötvenhárom utolsó napján írásban beadtam, hogy többet oda nem teszem be a lábam. Állástalanság, alkalmi munkából élés, iparitanuló-otthoni nevelőtanárkodás másfél éve után lettem az akkor átalakított Új Hang belső munkatársa Bodnár György, Czine Mihály, Csoóri Sándor és Simon István „társaságában”. 1955–56: nem kevés kinkeserves mozzanat súlyával terhelt, egészében véve azonban élettel telített időszak volt. Részvétel egy erőteljes mozgolódásban – jó írások közreadásának lehetőségével.

Újabb zökkenőket követően gimnáziumi tanárrá lehettem – amire eredetileg készültem. Egy „forduló” – négy év – után azonban már költői világképek formálódásáról írt kandidátusi értekezésemet is be tudtam adni. A pesti egyetemen ugyanakkor nem mutatkozott hely a számomra, így – átmeneti lexikonszerkesztői tevékenységét követően – örömmel fogadtam Szauder József professzor hívását a szegedi egyetemre, noha ez a leköltözés (és lakásszerzés) vállalását is maga után vont. A beígért tanszékvezetést viszont elég lassan kaptam csak meg (munkaként korábban, mint hivatalos megbízásként) – erről való leváltásom már gyorsabban ment. Szauder korábban – mondhatni – menekült el Szegedről, engem zavaros antimarxista nézetek hirdetésével vádoltak – a hátam mögött, de illetékesek előtt. Még talán örülnöm kellett, hogy az állásomat – ekkor már családosi emberként – nem vesztettem el. (Csak a Tiszatáj Művészet rovatának a vezetését nem tették számomra tovább lehetségessé.)

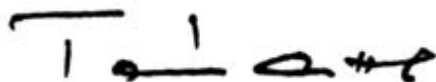
Ezért fogadtam el 1972-ben Barta János professzor nyugdíjba vonulása nyomán a számomra eredetileg Szegedhez hasonlóan teljesen ismeretlen Debrecenből jött hívást. Attól a Barta Jánostól, akivel korábban szinte semmi kapcsolatom sem volt (de hát Szaudert annak idején még kevésbé ismertem). Akit azonban mindig becsültem, s azután magánemberként is megszerethettem. A doktori fokozat megszerzését követően egyetemi tanár lettem, tanszéket, majd intézetet vezettem – igen jó munkatársi együttesben –, a rendszerváltást követően más pozíciókat is betöltöttem. Közben három éven át a bécsi egyetem vendégprofesszoraként tanítottam a magyar irodalmat.

1997 végén mentem – saját kérésemre – nyugdíjba. 1998 óta főszerkesztője vagyok az Irodalomtörténetnek. Kilenc (más számolásban tíz) könyvem jelent meg, egyet szeretnék még publikálni. Feleségem gimnáziumban tanítja a magyar irodalmat, két lányomtól öt unokám van.

Eszményeim?

Felvilágosult szelleműnek mondható keresztény nevelést kaptam, és törekvéseim (s talán viselkedésem) alapjait ez jelentős mértékben befolyásolta. De közben „jött” Ady, a népi írók és József Attila olvasása – a szocializmus eszmevilága. Mindebből még akkor sem lehetett volna harmonikus egész kialakítani, ha nem ütközött volna olyan katasztrofális mértékben elmélet és gyakorlat, mint amennyiben ütközött. (Legijesztőbbben a szocializmus viszonylataiban, de azért korántsem csak ott.) Talán mégis sikerült az említett, majd később engem ért szellemi hatásokból – ezekből bizonyára az egzisztencializmus volt a legfontosabb – valami némiképpen laza, de talán rugalmas egész formálni.

Szeretném a hátralevő időben ezt megőrizni – írásaimban ebből kísérlek meg valamennyit továbbadni.

Magyar–német szakos diplomát szerzett 1953-ban az ELTE-n, 1952-től a Mafilm dramaturgia, majd nevelőtanár, 1955–56-ban az Új Hang munkatársa, 1957-től gimnáziumi tanár, 1961-től a Magyar irodalmi lexikon felelős szerkesztője, 1963-tól a JATE, 1972-től a KLTE docense, 1976-tól a modern magyar irodalmi tanszék vezetője, 1990–93-ban a KLTE rektorhelyettese. Kandidátus (1962), a tudomány doktora (1975).

Művei: *Költői világképek fejlődése Arany Jánostól József Attiláig* (1964, 1988); *A költői műalkotás fő sajátosságai* (1972); *Irodalom és emberi teljesség* (1973); *Líra a huszadik században* (1975); *Weöres Sándor* (1978); *A nyelvi műalkotás jelentése* (1984); *Illyés Gyula* (1989); *Töprengések az irodalmi értékről* (1993); *Értékkeremtők nyomában* (1994).

Díjak: Szeged alkotói díja (1971); Apáczai-díj (1994); Csokonai-díj (1994); az MTA Eötvös József-koszorúja (1997); a Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztye, polgári tagozat (1998).

Szlonka Márta

színművész (Budapest, 1930. június 28.)

Kezdetben volt az irodalom. A szenvedélyes betűfalás. Csak az emberi sors érdekelt. A nagy szenvedélyek, a fájdalmak mélysége. Nagy sírások Lear király történetén és Cyrano halálán. Mindeme bolond érzékenység csakis a színházhoz vezethetett. A legnehezebb időkben vettek fel a főiskolára, 1951-ben. Egyben a Madách Színház ösztöndíjasa lettem, ahol a kor legnagyobbjai, Tolnai

Klári, Pécsi Sándor, Dajka Margit játszottak – és hogyan! A tanulás csodálatos hét éve volt ez, miközben a főiskolán Várkonyi Zoltán, Básti Lajos, olykor Gellért Endre tanított. Magas helyekről moszkvai ösztöndíjat ajánlottak fel, melyet visszautasítottam, nem akartam a Szovjetunióba menni. Ezzel persze hosszú időre megtört még el sem indult karrierem. Csak 1956 után szerződhettem a Déryné Színházhoz – sokak menedékéhez. Első szerepem Móricz Pillangója volt.

Később vidékre szerződtem – Békéscsaba, Kaposvár –, ahol Júliát, a *Nők iskolája* Ágnesét, Olympiát, egy csomó remek szerepet játszottam más szerzők műveiben is.

Férjhez mentem Várkonyi Sándor karmesterhez, és három sikeres szazon után magánéleti okokból felbontottam

Az anya szerepében
Osztrovszkij *A művésznő és hódító* című darabjában

szerződésemet. Szabadúszóként irodalmi esteken léptem fel, ahol a kis települések közönségének hálája és szeretete megérezte velem, hogy az emberek milyen szomjasak a szép és igaz szóra. Időközben férjem külföldi szerződést kapott, és kimentem vele egy évre Ausztriába.

Hazatérésem után itthon újra előről kellett kezdeni. Ismét a Népszínház nyújtott kezét felém, és végre nyugalmas

évek következtek, a kiegyensúlyozott munka évei. Életem sok rossz döntése ellenére a szerencse – vagy a Gondviselés – mégsem hagyott cserben. Hű volt hozzám a pálya, bár én sokat hűtlenkedtem. Ez a felismerés hálával és alázattal tölt el és azzal a meggyőződéssel, hogy sorsunkat magasabb erők irányítják.

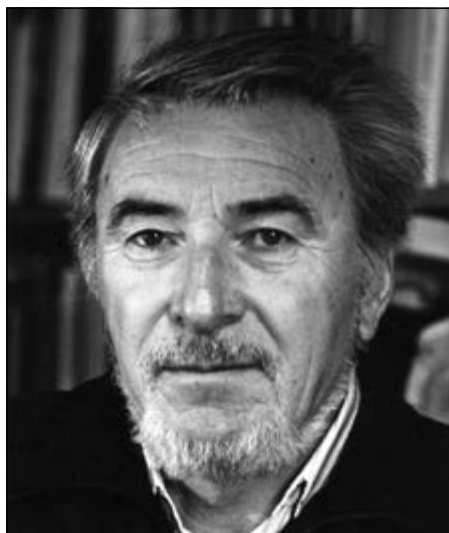
A Szépség, Jóság, Igazság eszményében hiszek, bár ez manapság megmosolyogni való konzervativizmus. Sokaknak jobban tetszik a rútság, kíméletlenség és hazugság. E világszerte folyó szellemi harcban – reményeim szerint – a pozitív oldalon állok. Hinni szeretném, hogy a kor divatján előbb-utóbb felülke-rekedik az örök értékek megbecsülése.

Szlonka Márta

Miután 1953-ban elvégezte a Színház- és Filmművészeti Főiskolát, a Madách (1953-tól), az Állami Déryné (1957), a Békés megyei Jókai (1959), a kaposvári Csiky Gergely (1960), 1976 és 1988 között a Népszínház alkalmazta.

Tüskés Tibor

kritikus, szerkesztő (Balatonszántód, 1930. június 30.)

Gyerekkoromban becsvágy élt bennem: legalább Nobel-díjas író lesz belőlem. Aztán rádöbbsentem, meddig ér tehetségem határa. Ma viszont, amikor valamiféle mérlegkészítésre vállalkozom, úgy látom, messze többet sikerült elérnem (megjelent művekben, irodalmi díjakban, elismerésben, életkorban), mint amire méltó voltam. Tudom, a tehetség, az elismerés, az életkor nem érdem, hanem ajándék, kegyelem. Ezért a hetvenedik év küszöbén az első gondolatom nem a dicsekvés, hanem a köszönet, a hála, a tisztelet kifejezése a hetven évért, a megszerzett szellemi és anyagi javakért, az elért eredményekért. Meg a kapott sebekért, a megtapasztalt szenvedésekért, a túlélt kudarcokért és vereségekért, a bajokért és a betegségekért.

Az én nemzedékemnek nem volt könnyű gyerekkora. Ezt a nemzedéket a második világháború fiatalon megélt élménye formálta olyanná, amilyenné lett. Ha arra a dunántúli kisvárosra gondolok, ahol hatéves koromtól tizennyolc éves koromig éltem, ezek jutnak eszembe: légiriadót jelző szirénák vijjogása, szőnyegbombázás, katonaszökevény nyilvános kivégzése a piactéren emelt téglafal előtt, osztálytársam mellére varrt sárga csillag, földig érő, sűrke köpenyt viselő katona kezének mozdulata és szava: „Dáváj csász!”, a helyi újságban meghurcolt szerzetestanárunk neve, államosítás, kitelepítés, szorongás, félelem, kevéske remény...

Hogy később mit tartottam jónak, szépnek és igaznak, nagyjában ebben az időben dőlt el. Abban a családban, ahol mozdonyvezető nagyapámtól származó, verselgető apám ugyancsak az államvasutakat szolgálta, ahol cipész nagyapámtól származó, magának tanítói pályát álmodó anyám egész életében a háztartásban dolgozott, ahol hét évvel idősebb bátyám mellett, aki ugyancsak vasutas lett, jóformán testvértelenül, egykeként nőttem föl. Abban az iskolában, ahol a kitűnő tanárok előbb látták meg bennem a tehetséget, mint magam, ahol személyiségre szabott feladatokkal ösztönöztek önálló munkára, ahol az érettségiző diák, aki voltam, már ismerte például Weöres Sándor verseit és Várkonyi Nándor tanulmányát, s hallotta a gimnáziumba látogató Rónay György előadását a költő Zrínyi Miklósról.

Ezért aztán hiányoztak életemből és későbbi pályámból a nagy metamorfózisok, a csalódások és rádöbbenések, hiányoztak a pálfordulások, az ideológiai és politikai megvilágosodások, a csalódások és az egyedül helyes célok fölismerése: amikor a „személyi kultusz” virágzott, akkor a reakciós jelzővel bélyegeztek meg, amikor az irodalomban a földhözragadt valóságglátás divatozott, akkor elhajló, modernista polgár és az egzisztencializmustól fertőzött szerkesztő voltam, amikor a poszt- és a neohandabanda jött divatba, akkor tradicionalistának, konzervatívnak kiáltottak ki; amikor rusztikus népinek látszotam (például Németh László

szemében), akkor Updike regényét dicsértem, amikor megrögzött urbánusnak, modernkedő kritikusnak akartak elkönyvelni (például az irodalompolitikai enciklikákat fogalmazó Szabolcsi Miklós), akkor Kodolányi Jánosról írott könyvemmel az író nacionalista „bűneit” védelmeztem.

Gyakran idéztem, most sem hallgatom el: a nagyszerű fizikus, a modern atomelmélet nagy alakja, Niels Bohr jelmondata vált irodalmi és esztétikai fölfogásom, kritikus gyakorlatom vezérelvévé: *Contraria non contradictoria, sed complemantant sunt*. A különbségek nem kizárják, hanem kiegészítik egymást. Nem az eredet, hanem a minőség, az esztétikai érték, az erkölcsi hitelesség vált számomra fontossá. Ezért fért érdeklődésembe Csorba Győző és Kodolányi János, Pilinszky János és Nagy László, Weöres Sándor és Rónay György, Takáts Gyula, Fülep Lajos és Illyés Gyula.

Utólag úgy látom, hogy elsősorban a XX. századi magyar irodalomhoz kötöttem életemet, könyveimben, az általam szerkesztett folyóiratokban ennek az irodalomnak az értékeit próbáltam megérteni és közvetíteni, értelmezni és tolmácsolni. Hetvenedik évemmel ez a század is véget ér. Ily módon egy év múlva már a múlt század embere leszek?

Szívem és szándékom mindig a fiatalokhoz húzott. Ezért választottam kenyérkereső foglalkozásul a tanári pályát, ezért írtam könyveimet is. Úgy érzem, sikerült magamban is megőrizni a hajdani, érzékeny, kíváncsi, kereső, kérdező és kutató gyermeket. S ezért remélem, hogy XX. századi gondolataim, az elmúló század magyar irodalmának értékei, amelyeknek szolgálatára szegődtem, beépülnek a jövő század, a XXI. század, a jövő évezred falaiba is.

Tóth László

Magyar-történelem szakos tanári oklevelet szerzett az ELTE-n, 1952-től Dombóváron, majd Pécsen tanított. A Jelenkor főszerkesztője 1959-től. Ismét gimnáziumban tanított 1964-től, majd könyvtáros volt. 1985 és 91 között a Pannónia Könyvek sorozatot szerkesztette.

Főbb művei: *Irodalmi nevelés a tanórán kívül* (1969); *A pécsi irodalom kistükréje* (1970); *A szó és a vonal* (1970); *Vallomás a városról* (1970); *Pécs irodalmi emlékhelyei* (1971); *Magyarország* (1971); *Myár, erdő, kakukk* (1973); *Kodolányi János* (1974); *Nagyváros születik* (1975); *Versről versre* (1976); *Pannóniai változatok* (1977); *Sorskovácsok* (1978); *Műteremben* (1978); *Testvérmúzsák* (1979); *Mérték és mű* (1980); *Csorba Győző* (1981); *Nagy László* (1983); *Illyés Gyula alkotásai és vallomása tükrében* (1983); *Görögországi utazás* (1984); *Utak Európába* (1985); *Triptichon* (1986); *Pilinszky János alkotásai és vallomása tükrében* (1986); *Rónay György* (1988); *Vidéken élni* (1988); *Veress Pál* (1988); *Tájak, emberek* (1990); *Titokkereső* (1991); *Párhuzamos történelem* (1992); *Időrosta* (1994); *Jelbeszéd* (1994); *Kedves Professzor Úr!* (1994); *A Jelenkor indulása* (1995); *A hasznos szép költője* (1996); *M. F. mester* (1997); *Az utolsó évszak* (1997); *Becsöngetés* (1997); *Gyönyörű magyar tengerke* (1998); *Egy költészet horizontja* (1999); *Közéltések* (1999).

Díjak: József Attila-díj (1976); Rippl-Rónai-díj (1979); Janus Pannonius-díj (1981); Literatúra-díj (1994).

Lizanec Péter

szlavista, hungarológus (Izvor, 1930. július 2.)

Erdőmunkás családján születtem. 1936 decemberében szüleim átköltöztek a beregszászi járásba, a Beregsom közelében lévő tanyára, amelyet Békésy-tanyának neveztek. Ukrán–ruszin nyelvű elemi iskolában, 1941-től 1944-ig Munkácson ruszin nyelvű polgári iskolában tanultam.

Ukrán szakos tanári oklevelet szereztem. 1966-tól a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék (1971-től Magyar Filológiai Tanszék) tanszékvezető docense, 1972-től professzora, 1988-tól a Hungarológiai Központ igazgatója is vagyok.

Kandidátusi disszertációmát 1959-ben védtem meg Kárpátalja Nagyszőlősi járásának tiszántúli ukrán (ruszin) nyelvjárásai címmel, a nagydoktori értekezésemet 1971-ben

a Lvovi Ivan Franko Állami Egyetem tudományos tanácsa előtt védtem meg Ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok (Magyar jövevényszavak az ukrán nyelvben) címmel.

Ukrán szakos egyetemi hallgatóként kezdtem el komolyabban érdeklődni a Kárpátalján több mint ezer éve együtt élő két nemzetiség – ukrán (ruszin)–magyar – anyagi és szellemi kultúrája iránt, azóta sem tudtam elszakadni a témától. Tudományos kutatásaimnak fő területei: ukrán–magyar nyelvi (nyelvjárás) kapcsolatok, ukrán és magyar nyelvjárások, nyelvföldrajz, lexikológia és frazeológia. E témakörökben több mint 320 tudományos írásom jelent meg (ezek között 18 monográfia, 25 tankönyv és oktatási segédeszköz). 120 tudományos cikket, 8 monográfiát külföldön publikáltam (Bulgária, Csehország, Finnország, Franciaország, Jugoszlávia, Lengyelország, Macedónia, Magyarország, Moldova, Németország, Olaszország, Oroszország, Románia, Szlovákia). Publikációimra 71 recenziót írtak különböző hazai és külföldi kiadványokban. Írásaimra több mint 450 hivatkozás jelent meg más szerzők monográfiáiban, atlaszaiban, cikkeiben. Ruszin létemre és szláv filológusként már 40 éve a magyar kultúra és tudomány elkötelezettje vagyok: Ukrajna Oktatási Minisztériumán keresztül elértem a magyar történelem iskolai tantárgyként való bevezetését; az Ukrán Legfelsőbb Tanács a mi javaslatunkra állította vissza Kárpátalja több településének történelmi nevét. Főszerkesztője és társszerzője voltam a Magyar Filológiai Tanszék gondozásában megjelent első kárpátaljai magyar ballada- és mesegyűjteménynek, első kárpátaljai magyar irodalmi antológiának.

Két folyóiratot alapítottam és szerkeszték: Acta Hungarica (1990) és A Kárpátaljai Magyar Tudományos Társaság Közleményei (1994). Tagja vagyok a Linguistica Uralica szerkesztőbizottságának, az összkárpáti nyelvátlasz nemzetközi szerkesztőbizottságának, elnökhelyettese a nyelvek közötti kapcsolatokat tanulmányozó nemzetközi bizottságnak, a Kárpátaljai Magyar Tudományos Társaságnak elnöke, tagja vagyok az ukrainai szlavisták bizottságának, az Ural-Altica Nemzetközi Tár-

saságnak, 1976-tól 1986-ig a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság választmányi tagja, 1986-tól 1996-ig alelnöke.

Meghívott tanárként ausztriai, belgiumi, észtországi, magyarországi, oroszországi, szlovákiai egyetemeken, főiskolákon és nyelvtudományi intézetekben tartottam előadásokat az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatokról.

Példaképem szüleim voltak, akik kitartásra, istentiszteletre, becsületre, ember szeretetre és mindennapi munkára neveltek. Vannak bírálóim, és ezt természetesen tartom. Ott nincs hiba, ahol nem dolgoznak. Érnek méltatlan támadások és bírálatok. Ezekre azt mondom: aki tud, alkot, aki nem tud és nem akar alkotni, de fel akar tűnni, az irigyel és durván kritizál. Credóm: nem azért dolgozom, hogy éljek, hanem azért élek, hogy dolgozzam. A támadásokra nem szavakkal, hanem erőteljesebb munkával válaszolok.

A filológiai tudományok doktora, professzor; 1956 előadó; 1959 főelőadó; 1963 docens; 1972 professzor; 1966 tanszékvezető, Magyar Filológiai Tanszék, Ungvári Állami Egyetem; 1977-1984 a Filológiai Kar dékánja. 1988 az Ungvári Hungarológiai Központ igazgatója. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság alelnöke (1986–1996).

Művei: *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (Magyar jövevényszavak a kárpátaljai ruszin nyelvjáráásokban). I–III.* (1970-76); *A kárpátontúli magyar lakosság népballadái (Vaszócsik Verával)* (1976); *Bevezetés a nyelvtudományba* (1986); *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza I–II.* (1992); *Összkárpáti nyelvjárások atlasza I–VI.* (társszerzőkkel) (1989–97).

Díjak: Csúry Bálint Emlékérem (1986); Pro Cultura Hungarica (1988); Ukrajna Érdemes Tudósa (1995).

Zsáky István: Halász

Lantos Miklós

fotóművész (Pécs, 1930. július 11.)

Pécsi „tüke” vagyok, ahogyan mifelénk emlegetik a helybeli régi családok tagjait. Itt születtem és itt élek, ezen a műemlékekkel teli „magyar mediterrán” vidéken.

A családi tradíción kívül talán ez is formálta természet- és művészet-szeretetemet.

A fényképezést az 1960-as évek elején kezdtem, eleinte a Mecseki Fotóklub keretében, majd néhány év múlva felvettek a Magyar Fotóművészek és a Magyar Alkotóművészek Szövetségébe.

Mint építész mentem nyugdíjba 1990-ben, azóta a fényképezés tölti ki minden időmet.

Több évtizedes műemlék-kutatási és dokumentálási munkásságomért 1998-ban Kós Károly-díjat kaptam.

A művészetek minden ága érdekel, az irodalom, a költészet, a zene, az építő- és képzőművészet, ezen belül fő-

leg a vizuális témák, melyeknek legifjabb ágát, a fotóművészetet igyekszem művelni.

Korábban természetfotókat készítettem, majd – tervezőirodai munkám kapcsán – az épületek és műemlékek fényképezésével is foglalkoztam.

Később néprajzkutató feleségemmel együtt dolgozva figyelmem a népművészet felé irán-

nyult. Sok felvételt készítettem a népi építészet, a kézművesség, a népszokások, a viselet és a népi szakrális emlékek tárgykörében, azaz mindenről, ami napjainkban még tetten érhető.

Kezdetben több hazai és nemzetközi csoportos fotókiállításon és pályázaton vettem részt, ahol díjakat is nyertem. Témáim és felvételeim gyarapodásával, már több mint húsz egyéni tematikus kiállítást rendeztem itthon és külföldön.

Képeim számos művészettörténettel és néprajzzal stb. foglalkozó könyvben és tanulmányban jelentek meg.

Egyéb terveim mellett legfontosabb célomnak tartom, hogy a rohamosan pusztuló természeti és néprajzi értékeket megörökítsem és tovább folytassam ezek kiállításokon való bemutatását és publikálását.

Lantos Miklós

Majoros Hédi

keramikusművész (Szarvas, 1930. július 15.)

Középiskoláim befejeztéig Szarvason éltem. Életem nagy szerencséje volt, hogy az Iparművészeti Főiskolára kerültem, és keramikus lehettem. Ott Gádor István növendéke voltam, aki az ország egyik legkülönb embere, pedagógusa és legjobb keramikusművésze volt. Szinte mindent tőle tanultam, és még ma is nagy hálával és szeretettel gondolok rá. Másik mestermester Borsos Miklós volt, ő rajzolni és mintázni tanított és a művészet értését és szeretetét – etikáját – hagyta rám. Tehát akaratlanul is a főiskola két kiválóságától tanultam szakmát, ami egész életem lett.

A főiskola elvégzése után mint önálló művész kezdtem munkámat saját műtermünkben, ahol férjemmel, Majoros János keramikussal egész életünkben dolgoztunk.

Sok munkát csináltunk; kezdetben, amíg keresgéli az ember saját magát,

stílusát és lehetőségeit, kisebb használati tárgyakat, később az igények változásával egyre inkább az épületkerámia, térplasztika lett a fő profilom. Sok gyönyörű feladatot kaptam, sok pályázatot nyertem, úgyhogy az ország számos részén láthatók munkáim. Például a győri új könyvtár épüle-

tén, a Filmtudományi Intézet kertjében, a Városligetben vagy Miskolcon nagy térplasztikák, Székesfehérváron az Alba Székházban, Mezőberényben egy új lakóépület homlokzatán és még több más helyen.

1961-ben prágai világkiállításon ezüstérmét, a II. pécsi biennálén első díjat nyertem. 1970-ben Munkácsy-díjat, 1977-ben nivódíjat kaptam.

1953-tól kezdve napon sok kiállításon, minden nagyobb nemzetközi és hazai iparművészeti és kerámiakiállításon részt vettem. Bécsben, Győrben és Szarvason volt önálló kiállításom.

Nagyon tartalmas, szép és mozgalmas szakmai életem volt. Panaszra nincs okom, csak azt a hetven évet tudnám feledni.

Majoros Hédi

Szabó Gyula

színművész (Kunszentmárton, 1930. július 15.)

Egész életemben más és más alakot, figurát, emberi lelket kellett megformálnom. Voltam dadogó nyuszi, sárkány, sőt sárkányok, Jézus Krisztus és Arturo Ui. És mondtam a Magyar népmese-sorozatot a televízióban. Mese áradt, csobogott köztünk ott Kunszentmártonban, főként Takács bácsi jóvoltából, aki az összes té-

vécscatornát zsebre tette volna. Azokon a hosszú estéken még szinte a fehérre meszelt falaknak is fülük nőtt, amikor a gyermek- és asszony nép körülülte a nagy tengerihalmokat, és munkához látott. Arra a ritmusra, hanghordozásra, humorra, tragikumra és szépségre emlékeztem mindig, amikor meséltem, amit akkor Takács bácsitól hallottam.

Sokaknak kölcsönöztem prózai és énekehangomat: a *Dallas*-sorozat Clayton Farlow-jának, Columbo nyomozónak, a rajzolt Bubó doktornak, s voltam dr. Agy és Pumukli. Frakk kedvéért megtanultam ugatva beszélni, énekelni. Emlékezetes filmszerepeim közt ott van a *Kölyök*, a *Pár lépés a határ*, a *Tenkes kapitánya*, a *Rózsa Sándor*, *A tizedes meg a többiek*, a *Kinek a törvénye...*

Amikor a munkám megengedte, jártam az országot. Nekem mindig a maximumot kellett nyújtanom, nem kényeztetek, talán ezért nem is tokosodtam be soha. Édesapám megtanított arra, hogy minden munkát el kell végezni.

A tanyánknak, ahol éltem, már rég nyoma sincs. Hogyan láboltam ki a dűlőutak sarából? Falun az emberek a tanulásra szánt költséget úgy hordták

össze kötényben, kalapban. Én vízcserkész voltam, ma is onnan tudok főzni, hogy ott megtanultam. A Király-hágón részt vettem egy cserkészdzsemporin, és mint alföldi parasztyerek Kolozsváron ültem először villamoson. Barátaim, osztálytársaim közül sokan 1956-ban külföldre menekültek, volt olyan, aki meghalt, volt, akit

kivégeztek. Sokszor álmodom gyermekkoromról, onnan mindig erőt méríthetek. Emlékszem, úgy nyolcévesen elindultunk barátommal Amerikába, de csak a vasúti hídig jutottunk.

Negyven évig egyfolytában a Nagymező utcában alakítottam. Csak a cég-tábla cserélődött. Itt voltam az Úttörő, az Ifjúsági, a Petőfi, a Jókai, a Thália, majd az Arizona tagja, és végül a Művész Színházból mentem nyugdíjba.

A gyermekkorom a második világháborúval befejeződött. Utána kerültem fel Budapestre. Az azóta eltelt idő folytonos munkával, tanulóssal telt. A szüleim rendszeresen jártak a kunszentmártoni színházi körbe, próbákra, előadásokra. Hamarosan szereplője lettem az egyik darabnak, kis huszár vagy efféle voltam.

Mint fészekfentő, kilencedik gyereknek születtem. Édesapám azt mondta: tanulj, fiam, de előtte szerezz egy szakmát. A mesterséget nem lehet tőled elvenni. Nagyon jó helyre kerültem, a Csonka János Gépgyár internátusába. Csonka Jánosnak egy autójavító gyára volt a Fehérvári út 50. sz. alatt. Az 1200 jelentkezőből 35 tanulót vettek fel, s ez

az iskola egy felsőfokú technikumnak felelt meg. Maga Csonka János negyedévenként ott ült a vizsgabizottságban, és a legjobbknak ő adta át a jutalmat. Az internátusi élet során irodalom, zene, egyszóval művészeti muníció került be a tarsolyunkba. Ingyen elmehetett az 1947-es *Ember tragédiája* előadására, aki két színt megtanult kívülről az önképzőkörben. Ilyen iskolánk volt. Én már Kunszentmártonban hegedülni tanultam, felvettek a Zeneakadémiára, de aztán államosították a gyárat, három műszakban kellett volna dolgozni, én túl büszke voltam ahhoz, hogy hátul kullogjak, hát kimaradtam.

1949-ben egy tehetségkutató során hárman elhatároztuk, hogy jelentkezünk a színművészetire. Egészen pontosan: két barátom hívott engem is. Ady-verset mondtam, a Zsóka búcsúszóját. Fölvettek. Tizenkétezer jelentkező volt, három osztályt indítottak, végzett belőle mindösszesen nyolc fiú és három lány. Domján Edit, Lente Ilona, Kovács Ibolya. A fiúk közül Avar István, Gellei Kornél, Dombi Jenő, Varga Gyula, Kaló Flórián, hirtelen rájuk emlékszem. Egyedül én maradtam Pesten, a többiek vidékre mentek.

A *Pál utcai fiúk*ban Boka volt a legelső feladatom. Harmadéves növendék koromban Apáthi Imre hívott és szerződtetett, később Simon Zsuzsa, majd Kazimir Károly lett a főnököm. A Tháliával bejárhattam a fél világot a Kalevalával, a Karagózzal, az Ezeregyéjszaka meséivel.

Évekig tanítottam színpadi beszédet a főiskolán.

Bizakodó fajta vagyok. Amikor az első feleségem gyötrelmes heteken keresztül eszméletlenül feküdt a kórházban, mindennap meglátogattam, ha tehettem, kétszer is, közben öt tévéjáték felvételén kellett bizonyítanom a színházi munkám mellett. A temetés rettenetes fájdalomra egyenesen válaszút elé állított: önpusztító élet, vagy hiszek az újrakezdésben, a jövőben. Nem csalódtam, talpra tudtam állni, még két szép kisgyerekem született. Ha másban nem, abban kell reménykedni, hogy ami nekem nem sikerült az életben, majd a gyerekeimnek igen. És az unokáimnak. Az ima mindig értük is szól, amikor a Himnuszt mondom.

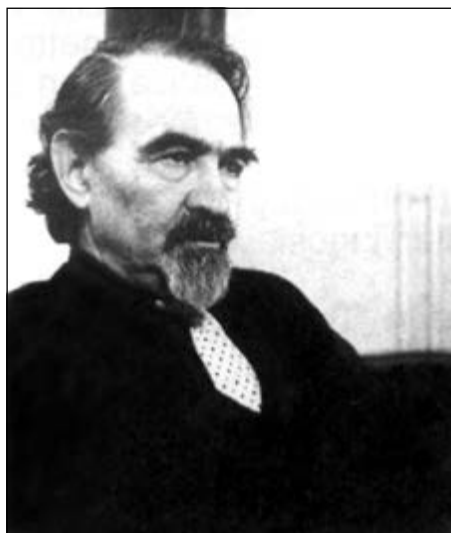

A Karagóz címszerepében

Díjak: Jászai Mari-díj (1959, 1962); SZOT-díj (1965); érdemes művész (1972); kiváló művész (1981); Budapestért Díj (1996).

Bodor Pál

író, újságíró (Budapest, 1930. július 28.)

Az életrajzom már engem sem érdekel, nemhogy másokat. Csak (számomra maradandó) zárványokat viszek magammal a végleges mulandóságba. Képtelen voltam írással tartósítani őket, tehát nem kár értük. Senkinek sem mond semmit: Temesvár, Stefánia utca 4, Drasalvilla. Az elkerített, gazdag és tilos szőlőskert előtt a homokozó, s a házvezető-szakácsnődajkám, akinek emlékeimben máig szépek a combjai és jó a szíve és kiskamaszkori pletykák szerint szerelmes apámba, az én édesapámba, aki otthon éppoly gyáva férj, mint én most, s ki gondolta volna, hogy... (Apám 42 önkéntes hónapot szolgált, végül századparancsnokként, az I. világháború első vonalában – arany Signum Laudis kettő, Károly csa-

patkereszt stb. –, majd a II. világháború kezdetétől: ellenállási mozgalom katonai szárnya... Csak mostanság juttatják ismét eszembe, hogy zsidónak született – volt idő, amikor ő sem gondolt rá. A nővérem nálam jobban emlékszik, de nem tudom, mire. Őt magára hagytam egész életében, mintha vérbeli idegen lenne.) És: Buda, Kékgolyó utca, Siesta szanatórium: ősz, csúzli, kíváncsi varjak, köményes kenyér. István bátyám (és keresztapám) Bugatti versenyautója, orvos-hívó berendezése (Tolnai Világlapja), zeneszekerénye, terepasztala vonatokkal; nagy, elálló füle van Istvánnak, amikor öngyilkos lett (Ibi néni, dupla nagynéném, visszamentél Miami-ba, Hollywoodba, hova is?) – azt hittem, elrepült mint a denevérek – Siesta nagy parkja, ahol József Attila, ahol Bársony Rózsi, Honthy Hanna, Csortos, Rózsahegyi Kálmán (nagyapámnak dedikált fotó) – kisfiú-képem Miss Hungaria: Simon Böskével ölelkezve – föllépek nénémmel, Székely Annával – vajon valóban az Operaház örökös tagja volt, mire megőrült? a rádióban még hallottam énekelni – Békeffyvel lépek föl barnára kenve, egy Josephine Baker-dalt énekelek, anyám kísér zongorán – egykor kezdő kis vígszínházi színésznő nagyanyám nagy kalappal a fején száll az elnök-vezérigazgatói kocsiba, az operában ül a páholyában, hipnózissal szedik ki füléből a fülbevalót, jó kis szenzáció többszörösen, istenem, szerelmes vagyok Ágiba, belé és viaszosvászon István-babámba, nagyanyámat 1944 végén két rákműtete után agyonlövik ágyában (Kékgolyó utca) – négy predikátumos székely nagyapámat is a nyilasok ölik meg, pedig nem volt zsidó – óh, Lakner bácsi színháza – örökségem, a „Pontos” Optikai Lencsegyár (beolvadt az olvadt MOM-ba) elúszott még akkor, rokonokkal Amerikába: be jó, nem lettünk kapitalisták, hisz’ kommunisták voltunk – odalett az örökölt Bugatti versenyautó s a Mercedes meg a – kitudja? – nagyapai vagyon (vagy adósság?) – Temesvár, Lahovary téri (azt hittem, magyar úr volt ez a Lahovary, pedig ékezet nélküli román politikus volt) elemi, a Bogdan tanító néni lecsapó botja, a mélyromán Bogdan

Emil igazgató-tanító, az első román szavak, Teglas tanító néni, (görög-katolikus papné, lányaiba szerelmes az osztály), Olariu tanító úr, királyi cserkészlet (strajerie), pompás-kék parancsnoki egyenruha és pofonok – Mioc, Fara, Wachtel, Győri Péter, Weisz Emil, Kovács Duci, Ursu, Mertes – cserkészfészek találkozó, a V. Babes utcai kórház második alagsorában a hullamosó szolgál kisfia a vendéglátó, csipős formalinszag és isteni, édes főtt szemes kukorica nagy üstben meg „életem első” zabpelyhe – boldogságom, első pici (ócska) biciklim – az a grund a Novalux-üzlet után (Rusu-Sirianu?) és Scheer Éva modellt ül – rajzórák, lugosi Szőnyi István, Orgonás, Szobotka, Faludy – az első Faust és Aida és Traviata az Operában – Debreczeni István tiszteletes feledhetetlen magyarsága – a kis srác a Rozalia– Püspök utca sarkán (három évvel idősebb-erősebb nálam) megpofoz nagyon – hogy rettegtem megszólalni magyarul az utcán! és mennyire szerettem – be jó volt a templomban magyarul oltalomban énekelni *mint a szép húves patakra – erős várunk – Jézus ölébe bizton* – s az a vasgárdista fiú szemben aki aztán Groza ellen a merényletet – tizennégy éves vagyok MADOSZ MNSZ KISZ Gere Misu, Deitel (vajon valóban...?!) – Salló Ervin mindvégig és Belgrader Misi és megint Kovács Duci és Győri Pötyi, Gáspár Oszkár, Kurtág György: be fontos volt mind, a halottak is – az első Meztelen Lány: a Hálás emlékkönyvben akkori-valamennyit megírtam – jaj, mikkel van tele gyermekkorom: pofonok, simogató lányok, dió és méz – Borbándi bácsi, a vörös cipész – a kedélyes piarista szerzetes tanár Princzinger István (és társai: Auberman, Mertz, Tóth, Blédy, Nagy Aurel, Wolf János, Erdélyi István, Komlossy és Csothy: suhog a csuhájuk: biztonság, szellemileg) – politikai tömegverekedések a Lloyd-soron magyargyűlölő románokkal, és közben sok jó román haver – iskola-újság, Gaudeamus – vasútépítés önként, Zsil völgye – újságírás Romániai Magyar Szó, Igazság, Utunk és a többi – Bolyai-egyetem: végre magyarul tanulok (Gaál Gábor, Tettamanti Béla, László Gyula, Csehi, Szabédi, Csendes Zoltán, Molnár Miklós, Zörgő Benjámin, Imreh István, Jancsó Elemér – évfolyamtársak: Széll Zsuzsa, Székely János, Veres Dániel, Incze László, Laza Gizi, Saszet Géza – Igazság szerkesztősege: hogy vonzott Orosz Irén, akitől rettegtem, s mennyi végre közelről látott ember: Gáll Ernő, Balla Karcsi, Huszár Sanyi, Panek Zoltán, Salamon László, Inován Sanyi, s a gyerekkori Márki Zoltán – Székely Pali, az édes Szabó Évike, meg az udvarhelyi lány meg a többi – mennyi kudarc és édesség – réműletek és csalódások és verbális lázadások (Kolozsvár, 1956 szeptembere: Miron Constantinescu kontra Szabédi László és még negyvenen – az első újra magyar cégtáblák és ifjúsági hetilap és magyar agrármérnökképzés satöbbi [hülye állat, naiv bamba, aki voltam] – be jó volt ismét reménykedve hinni: egy hónapig se tartott) – Páskándi ül – Reich Mikivel ügyködünk pénz ügyvéd mifene Mikit is lecsukják (istenkém, ő vajon miért lett öngyilkos?) – Mariannával a Szentegyház utca 3. alól (*Utunk*) az Egyetem utca 3.-ig, lakásomig hülye viccből megszökünk követőink elől, holott haza megyünk és ott is várnak – mennyi szerelem és mennyi rettegés és mennyi lobogás – [hülye állat] – köröttem mennyi öngyilkos – én csak '49-ben mert nem egészen reménytelenül, de kudarcosan szerettem Johannát – Rákóczi úti két lakás meg a többi – lassan mindent kihagyok, ami fontos – lassan kihagyom az életemet – az első gyerekünk én Júliámmal 1956. szeptember 12-én születése után meghal a dési kórházban, az anyakönyvbe bejegyeztettük – de él ma is a kívül kevély, eszes Pál István sz. 1957. december 7-én és a túlbuzgóságomat sokkal jobb kiadásban örökölt Johanna sz. 1965. október 23. – mennyi ezer órát öltem

bele szentnek hitt közügyeinkbe: GG-kör, Irodalmi Könyvkiadó, Kriterion, TV magyar–német szerk. Bukarest – minden reménylett jóért amit éjjel-nappal tettem, könyveinkért és lelkünkért és nyelvünkért – most nem-ismerőim seggbe rúgnak (de mit csinálsz, öregem, ha az ismerőid is? S ha minden rossz volt, amit jónak hittél?) – remegtem magyarságunkért és most kizsidóznak magyarságomból –

Sokkal többet hagytam el a mindenségből, mint amennyi belefért: hol vannak a regényeim, a szerelmeim, a sóvárgásaim, a szégyeneim, a sokféle halálom, a rengeteg ostobaságom? A történeteim? A hiúságaim? A szégyeneim? A *Svájci villa* című regényem immár megjelent németül is, nem tud róla a kutya sem. Az *Apám könyve avagy haldoklás anyanyelven*: három kiadás, mégis a semmibe hamvadt. Végigfontoskodtam az életem, s nem sikerült semmi fontosat tennem. Szereplés-vágytól viszkettem, s szégyelltem a szerepléseket. Szegény asszonyom kitarzott mellettem hallgatagon, fáradtan és talán unatkozva. Most már a halálomon kívül semmi sem történhet velem, a világegyetem nem karácsonyi ajándék: bolhák vagyunk a Nagymedve bundájában, és néha megvillan rajtunk az idegen fény.

1936-83 között Romániában élt. 1946-tól Gaudeamus című temesvári diáklap szerkesztője, majd a Magyar Népi Szövetség bukaresti lapja, a Romániai Magyar Szó munkatársa. 1948-tól '51-ig Kolozsvárott az Igazság, 1951–67 között az Utunk munkatársa, a bukaresti Irodalmi Könyvkiadó nemzetiségi osztályának, majd a Kriterion Kiadó főszerkesztője. A bukaresti rádió és tv német és magyar műsorainak főszerkesztője (1970–79), az Előre munkatársa (1979–82). 1983-tól Budapesten él, a Magyar Nemzet rovatszerkesztője, Diurnus álnéven önálló rovata van, 1991-től a Népszabadság főmunkatársa. A Magyar Nemzet Alapítvány kuratóriumának elnöke (1990. augusztus–október). A Budapesti Média Intézet főtanácsadója. 1989-től 1994-ig a MÚOSZ elnökségi tagja, 1991–93 között elnöke. Az Európai Újságírók Szövetsége magyar tagozatának elnöke. Az Írószövetség választmányának tagja.

Főbb művei: *Kék folt* (1981); *Svájci villa* (1985); *Haldoklás anyanyelven* (1987); *Az olvasás ihlete* (1988); *Hazába kiáltott szó* (1989); *Hogyan kell kastélyt építeni?* (1989); *A hisztéria szükségállapota* (1990); *Erdélyi portrék* (1991), *Apám könyve* (1994).

Díjak: Déry Tibor-díj (1988); Opus-díj (1989); Fehér Rózsa-díj (1993); Szabó Zoltán-emlékdíj (1994); Demény Pál Emlékérem (1994); Aranytoll (1996); Kisebbségekért Díj (1996); Romániában az Írószövetség költészeti díja (1969) és prózai díja (1981).

Balázs József Róbert

festőművész, szobrász (1930. július 31.)

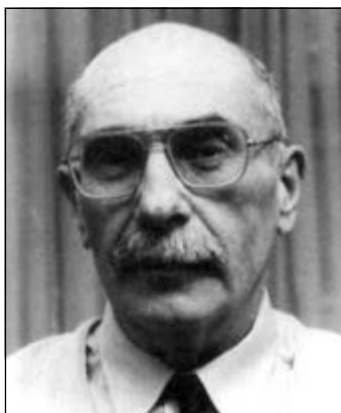
Gimnázium után a Magyar Képzőművészeti Főiskola szabadiskolájában, majd ennek nappali tagozatán tanultam, rajztanári oklevelet nyertem.

Pécsett az Állami óvónőképzőben tanítottam két évig, majd visszatértem a fővárosba. Itt a Csók István alkotóközösségnek, majd ennek megszűnése után a Fiatal Képzőművészek Stúdiójának lettem tagja a korhatár eléréseig. Az állami műkereskedelem festményeket és sokszorosító grafikákat vett át tőlem.

Egy évtizedig a Ferenczy István képzőművészeti kör tanára voltam, sokáig a Népművelési Intézet külső munkatársa. A Fővárosi Tanács szakreferenseként a budapesti képzőművészeti szakköröket felügyeltem.

Számos országban jártam tanulmányúton, egy évig az Egyesült Államokban, főleg New York-ban éltem, itt készítettem első fali mozaikmunkámat.

A kőmozaik a festőművészettel rokon, önálló, független műfaj. Márványképekkel a hatvanas években kezdtem el foglalkozni: feltárni a kövek által adott lehetőségeket. Képi gondolatok termékeny talaja lett ez a csak látszólag rideg, voltaképpen életteli és erőtel-

jes anyag. A mozaiknak jelentős hagyománya él, ezzel a szép és súlyos örökséggel együtt kellett megismernem a köveket, és azok törvényei szerint kialakítani a megjelenítés modern, anyagszerű formáit. Anyaggal tisztelettel bánok, megtartva annak természetességét. Márványképeim nem kőbe öltöztetett festmények,

hanem kifejezetten az anyag lehetőségeivel élő és korlátaival számoló, más-
sal létre nem hozható művek.

Egy kép megszületésénél a felötlő gondolat már magán viseli alkotóelemeit: anyag, forma, kivitelezhetőség. Gyakran jönnek létre új eljárások, melyek ismét új gondolatokat sugalmaznak. Egy kőkép elkészítéséhez hosszabb időre van szükség, mint egy festményhez: a munka nagy átgondoltságot, szakmai és technikai ismereteket, hosszan tartó összpontosítást igényel. A kő súlyos, hideg, kemény, nemes és időtlen anyag, ezekhez méltó gondolatokat érdemes csak reábizni...

Balázs József Róbert

A Képzőművészeti főiskolán 1953-ban nyert diplomát, Domanovszky Endre és Hincz Gyula volt a mestere. Murális márványmozaikok mellett alkot kisebb kőmozaikokat is, grafikával és bútorkészítéssel is foglalkozik. A modern műanyagok tették számára lehetővé márványmozaik-kompozíciók újszerű építészeti és iparművészeti felhasználását.

Főbb egyéni kiállítások: Kecskemét, Erdei Sándor Művelődési Ház (1984), Budapest, Csók István Galéria (1985), Budapest, Vigadó Galéria (fiával, Balázs Miklós festőművésszel együtt) (1990), Szirák, Kastélygaléria (1993).

Pintér Tamás

író, újságíró (Dunaharaszti, 1930. augusztus 4.)

Az oroszlán jegyében s születtem. Erre az érdektelen asztrológiai körülményre a forradalom után a rendőrségen emlékeztettek először: egy állatövileg lebilincselően tájékozott pufajkás tiszt meg-súgta, hogy a karhatalmista elvtársakkal alkalomadtán még a Lánchíd nyelvetlen kőoroszlánjaiból is kicsalogatják a feltá-ró vallomást. Beszakadt dobhártyával is felfogtam. A véraláfutások aztán lassan szívódtak fel, hetek múltával is elismerően csillant meg a törvényszéki orvosszakértő szeme a bolsevik alaposság és hozzáértés láttán. Az ítélet: csekélyke két és fél év, ak-koriban semmiség. Ennél azért teljesebb gyönyörűség volt, amikor egy esztendő után elbocsátottak a „rácso akadémiáról”.

A szűkös, poloskás, túlzásúfolt zárkából az édes életbe, a szellő járta, fenemód szabad gyarmati barakkba.

„Piszkos ellenforradalmár” voltam, egyedül a jó öreg, öntudatos proletariátus ölelt a keblére. Nem letört nyomoroncként, de rendesen megedzve kerestem tal-palatnyi helyet. A kölyökként, testközelen átvészelt háború, a megszállás testvéri brutalitása, majd a Rákosi és társai cég tapsorkános terrorja is alapos tréninget adott. Szüntelenül élesedő osztályharc, szüntelenül élesedő nemzetközi helyzet: a fáradhatatlan zsoldos köszörűsök szezonja. 1950-ben huszonnégy hónapra invi-táltak sorkatonának, ám Farkas Mihály (farkashajlamú) miniszter végül kerek há-rom évig tartott a seregben, sőt koszlott ruszki gimnasztyorkába és made in SZU vászoncsizmába öltöztetett bennünket, a csillagos „ködvágó” sapkáról nem is be-szélve. (Az ideológiailag fejletlen utasok elhúzódtak mellőlünk a vonaton.) S amíg én kényszervitézül szolgáltam, az édesapámat állomásfőnökből váltókezelővé fo-kozta le egy elvhű kommunista funkcióvá érett volt elvhű nyilas. Az írással-olvasás-sal küszködő addigi elvhű váltókezelő viszont egy csapásra állomásfőnöki rangot kapott. Ekkoriban lett az édesanyám konyhai alkalmazott egy iskolában. Varietas delectat. Bár nem feltétlenül.

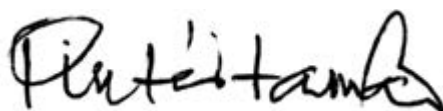
Tankonjött János – a vörös légyfogóra ragadt régi-új pártjával – 1956 novem-berétől ismét az idegen, paranoiás régi-új eszmerendszer kitarthatója lett. Véres konszolidációjához képest Haynau báró akasztgatása dilettáns csínytevés. Tovarís Kádár helytartó vesztőhelyeinek árnyékában, persze, sok nyerő hely kínálkozott, csak a becsületet, igényességet, jellemet kellett beadni a nemzetközi kommunis-ta ruhatárba-pucérájba. Ma ezek a garantáltan gátlásmentes elvtárs-urak, marxi kennelekben idomított álértelmiségiek jó nyugdíjat markolnak fel, elvi utódaik a parlamentben meg vastagon jövedelmező vállalkozások élén virítanak. A „na és?”-fajtájú homonkuluszok személyiségi jogait az alkotmány védi.

Keresztény vagyok, de ha megdobnak kővel, nem a szent kenyeret hajjigalom vissza. A megbékélő felejtés perverz, mert mazochizmus. Nyelves csók a hóhé-roknak. Tisztességesen, méltósággal próbáltam-próbálok élni, magyarként itthon lenni Magyarországon.

Mindig is írni akartam, a megcsúfolt, leköpdösött, ósdi ideál szerint az igazság szépségét keresni – és ez nem lírai bájolgás. A néhány megjelent könyvemem bizonyára kevesen ismerik: az Aczél György-féle TTT-skálán (támogatni, túrni, tiltani) a középső fokozatba soroltak. Megtúrtek, közöltek, ki is adtak, de csak igen szerény példányszámban. Manapság mintha valami hasonlóan aczélos, éber harci brancs felügyelné, fegyvelné a kultúrát, úgy általában...

Mindenesetre még élünk, itt vagyunk. Jól karbantartott, ütésálló önbecsülés meg konok-dacos hit a vízen járás képességében – „csak” ez kell. És hát nem árt valamicske szelíd, egészséges diogenészi cinizmus: bármilyen hízelgő, szirupos ömlengésnél ezerszer fontosabb, hogy ne állják el a napot előlünk.

Különben a feleségem is oroszlán.

A Ganz Vagon- és Gépgyár segédmunkása, majd a kulturális osztály munkatársa, később üzemi lapot szerkesztett. Izgatás vádjával 1957–58-ban letartóztatásban volt, börtönbüntetésre ítélték, 1958-tól betanított munkás, 1960-tól szabadfoglalkozású író, újságíró, 1964-től az Élet és Irodalom munkatársa, később rovatvezetője, majd nyomdai szerkesztője, végül olvasószerkesztője. Az Új Tükör rovatvezetője 1982–89 között, a lap megszűnésekor nyugdíjba ment. Több rádió- és tévéjátékát is bemutatták.

Művei: *Halálos twist* (1967); *Marihuána* (1970); *A megváltás elmarad* (1977); *Fagyoszentek ideje* (1980); *A csendárus* (1988); *Példamondatok* (1992); *Robot Kölyök rendet csinál* (1993); *A megfigyelő* (1998).

Földes Anna

újságíró, színikritikus, irodalomtörténész (Budapest, 1930. augusztus 15.)

Hét évtized alatt háromszor születtem. Először Nagyboldogasszony piros betűs napján, amiről úgy képzeltem, azért nevezik így, mert Anyukám nagyon boldog asszony volt, amikor én a világra jöttem.

Védett, boldog gyerekkoromban de-hogy gondoltam arra, hogy milyen rövid lesz a boldogsága – az élete, és milyen hamar cserepeire hull az az üvegház, amiben nevelkedtem. Apám már árkot, sáncot ázott, amikor Anyámat elhurcolták, én tizennégy évesen egyedül maradtam. Második születésem valójában túlélésem napja, 1944. december 4-e, amikor a padlásnak álcázott műteremből, nyolc leleplezett bujkáló közül négyet, különös kegyként, nem lóttak bele a nyilasok a Dunába. Nekem

felszabadulás volt, amikor pokolbéli élmények után végre visszaülhettem diáknak az iskolapadba.

Érettségi után sikerült elkerülnöm a számomra kiválasztott irodai íróasztalt, nem lettem tisztviselő apám munkahelyén, a Magyar Postatakarékban.

A versírást már korábban abbahagytam: mihelyt ráébredtem, hogy mások – a költők – mennyivel jobbat, szebbet írtak. De a tollat nem tettem le; magyar szakos bölcsészhallgatóként újságíró lettem. Hittem a fényes szelek lobogásában, és hogy személy szerint nekem is részt kell vennem a világ megváltásában. Csalódtam, amikor felfogtam, hogy ideológiai lidércfények csábítottak a hatalom naiv statisztáinak táborába. Mégis, ezzel kezdődött a második felszabadulás: ingatag közösségek után – önmagam keresése.

Választott szakmámban egyre több örömet találtam. Meg sem száradt diplomámon a tinta, amikor bekerültem nagyok közé benjáminnak, az Irodalmi Újság szerkesztőségébe. Egy ideig még Fabricio del Dongo tudatlanságával bóklásztam a gondolatok csataterén, de viszonylag hamar elkapott a változtatni akarók láza. A szellem e forrongó műhelyében tanultam meg becsülni az igazmondást, a művészi tisztességet és alázatot. Csak a forradalom veresége után ébredtem rá, milyen az amikor a tisztesség megőrzése alázatot is követel. Aki nem tudott, nem mert hős lenni, annak úgy kellett megkötnie a maga különbékéjét, hogy évtizedeken át mégis nyugodt lelkiismerettel nézhessen bele viharvert, foncsora vesztett tükrébe.

Munkanélküliségként, szélárnyékot keresve, két-három évre mentem el az irodalom izgalmas műhelyéből a Nők Lapjához – 34 esztendő lett belőle. Áruhás irodalomtörténészként sokáig berzenkedtem, lázadtam a sorsom ellen, de a karrier árát nem voltam hajlandó írással megfizetni. Ma már nem sérelemként, hanem a sors elégtételeként tartom számon, hogy végül is módom volt gályapadból laboratóriumot teremteni; megírhattam a könyveimet, felnevelhettem a

fiamat, és hol riporterként, hol tolmácsként, hetvendolláros turistanyomorban, de bejárhattam a világot.

Erre az időszakra esik harmadik születésem. Ellenőrizhetetlen szerkesztőségi pletykák szerint buzgó kollégám már akkor megírta a nekrológomat, amikor híre járt, hogy a nagy magyar Alföldön, riportúton, kolleganőmmel együtt százal fának vittek bennünket. Ám szerencsére mégsem lettem lapom halottja. Élveztem tovább, amit lehetett. Hogy olyan társat adott az élet, akire ünnepnapokon és a legnehezebb időkben egyaránt számíthattam. Hogy munkám során, hivatalból, szellemóriásokkal, művészekkel beszélgethettem, remekműveket – és persze fércműveket is – olvastam szakmányban, és tapasztalataimat, valamint színházi élményeimet hétről hétre egymillió emberrel oszthattam meg. Kötetben jártam körül a nőkérdést és a kortársi prózát, könyvet írtam Jászai Mariról és Kaffka Margitról, Móra Ferencről és Örkény Istvánról.

Mégis, amikor a rendszerváltozás előttem is kinyitotta a már berozsdásodott nagykaput, kihúztam magami és besétáltam rajta: hatvanöt éves fejjel pályát módosítottam. A Bálint György Újságíró-akadémián igazgatóként, tanárként azt találtam meg, amit korábban – elvetélt pedagógusként – nem is kerestem: a tanítás örömét. Új munkahelyemen két szenvedélyemnek máig egyszerre hódolhatok, hiszen időm az írás és a tanítás között oszlik meg. S bár manapság egyik sem felhőtlen öröm, mégis, ennek a kettőnek köszönhetem, hogy a „privát” nagyanyai örömök élvezete mellett afféle hivatásos „jégmama” is lett belőlem; aki az év 365 napján (újságolvasás közben és a képernyő előtt is) azt figyeli, vajon hogy értékeli „gyerekei”, tanítványai teljesítményét a sajtó és a média pontozóbírái.

Jászai Mari idős korában arra hivatkozott, azért nem akar meghalni, mert kíváncsi télen a tavaszra, a holnapra, az életre. Én is elárulom: izgat, hogy mi lesz az enyéimmal, mi lesz a világgal és a világban a harmadik évezredben.

Földes

Középiskolai tanári oklevelet szerzett 1952-ben, az Irodalmi Újság munkatársa, majd a Nők Lapja rovatvezetője, 1993-tól a Bálint György újságíró-iskola igazgatója. Az irodalomtudomány kandidátusa.

Művei: *Móra Ferenc* (1958); *A giccs az irodalomban* (1962); *Bródy Sándor* (1964); *Női szemmel hat országban* (1967); *Húsz év – húsz regény* (1968); *Karrierék, vallomások* (1970); *A nő szerepe: főszerep* (1972); *A rendező a szó* (1974); *Próza jelenidőben* (1976); *Női szemmel három világrészben* (1976); *Így élt Móra Ferenc* (1977); *Családi kör 78* (1979); *Így élt Jászai Mari* (1981); *Beszélgetni jó* (1985); *Örkény-színház* (1985); *Kaffka Margit* (1987); *Színésznék született* (1987).

Díjak: Rózsa Ferenc-díj, Színikritikusok díja.

Németh István

író, újságíró (Kishegyes, 1930. augusztus 18.)

Zavarban vagyok. Zavarban vagyok, mert be kell mutatkoznom csupa kiválóságokból álló társaságban, ahol senki sem ismer. Zavaromat csak tokozza, hogy ezt a bemutatkozást nem egy jó barát vállalta, aki tetőtől talpig ismer: ez a feladat rám hárul, pedig ritka az az ember, aki szívesen beszél önmagáról, különösen ilyen nagy nyilvánosság előtt, mint amilyen a kézben tartott könyv olvasótábor.

Ugyanakkor töredelmesen be kell valanom, hogy engem a szülőföldem ugyan csak elkényeztetett. Amióta könyveket írok, megszámlálhatatlan író-olvasó találkozáson vettem részt, ezek száma talán csak a Kányádi Sándoréval mérhető, aki szülőföldje határain túl is kedves vendég; szóval amióta

könyveim jelennek meg, az író-olvasó találkozókon mindig úgy mutatnak be a közönségnek, hogy N. I.-t nem kell külön bemutatni.

Most azonban nem a szülőföldemen állok közönség elé, hanem ott, ahol illik bemutatkoznom, ha már felkértek rá, s elfogadtam a szíves invitálást.

Mondandómat rövidre fogom. (Sok beszédnek sok az alja.)

Jókedvemben, ami egy ideje elhagyott, szívesen hivatkozom Ófelsége Ferenc Józsefre. Ugyanis őexcellenciája is augusztus 18-án született, mint jómagam, s kerek száz évvel előttem látta meg napvilágot. Nem tudom, miért vagyok erre büszke, de jó rá gondolni, már csak azért is, hogy ha valami folytán elfelejteném a születési évemet, a császáré eszembe juttatná.

Ez a jeles esemény, mármint világra jövetelem, Kishegyesen következett be, egy közép-bácskai – akkor még színmagyar – faluban, egy méhész-napszámos házában, aki ugyan azt a házat nem mondhatta a magáénak, mert csak bérelte. Innen van, hogy még ma is a szegényekhez húz a szívem. Nemcsak a szegény emberekhez; az állatok között is vannak szegények, kitaszítottak, hogy ne mondjam: elnyomottak.

Ifjúkoromban láttam egyszer egy szép naplementét. Bizonyára nagyon sokat láttam annak előtte is, de arra az egyre különösen emlékszem. Valami szépnek a varázslata szűnt meg bennem. Befejeztem az Egri csillagokat. Boldog és boldogtalan voltam egyszerre. Fölerősödött bennem a melankólia, ami azóta is hű társként kullog mellettem. Nyár volt, mint mondtam, naplemente. Egy levél rezdült meg az eperfán, átvilágította a nap, de a falevél éle környes-körül lobogott, mintha tüzet fogott volna: glóriája támadt. Ezt az egy szál jelt adó levelet bámulva azon kezdtem törni a tejemet, hogyan fejezhetném ki írott szavakkal e tüneményt, hogy másokban is hasonló borongást ébresszek, ami bennem van, s aminek nem tudok hangot adni.

Néha úgy érzem, ettől a pillanattól fogva vagyok író. Vagy ahogy errefelé gyakran mondogatják: író-újságíró.

Ha végigtekintek a magyar irodalmon, semmi okom nincs restelni ezt a szó-párost. A mi egünk alatt talán még ma is karon fogva jár az író és újságíró.

Kenyeret nekem az utóbbi adott. Az újságírás. Sikamlós pálya, különösen az volt a hátunk mögött hagyott évtizedekben, amikor a szerkesztők legfőbb követelménye nem az írni tudás volt, hanem az elkötelezettség, tudjuk, mihez, milyen eszmékhez.

Nekem a több évtizedes újságírás a Szülőföld megismerését, szívembe való zárását ajándékozta. Útjaimra elkísértek őrzőangyalaim, Móricz Zsigmondon át Veres Péterig egy fényes sereg. Mondhatnám, ha nem hangzanék túl patetikusan, hogy útjaimon – belső és külső kalandozásaimban – az őrangyalom mindig a Magyar Irodalom volt.

A magyar irodalom, amelynek a peremvidékén éltem. Talán nem egészen hiába. De ennek a megállapítása inkább már azokra tartozik, akik nem ebből a néhány hevenyészett sorból próbálnak „megismerni”, hanem egyik-másik könyvemből.

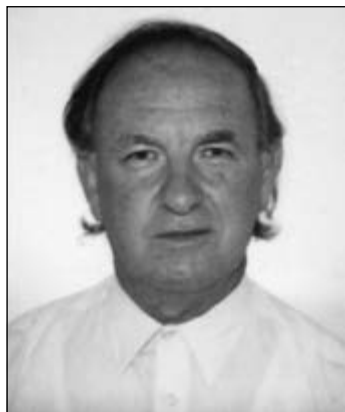
Rövid tisztviselősködés után egész pályája újságírással, falujárással telt, a vajdasági falu és a vajdasági ember sorsát riportokban és lírai jegyzetekben, karcolatokban dolgozta fel és drámai erejű novellákban örökítette meg, ifjúsági regényeket is írt.

Művei: *Parasztkirályság* (1954); *Egy ember ül az udvaron* (1959); *Lepkelánc* (1961); *Hűtlen este* (1964); *Vadalma* (1970); *Sebestyén* (1972); *Zsebtükör* (1973); *Ki látta azt a kisfiút?* (1973); *Szomszédok vagyunk* (1976); *Hajnali utazás* (1978); *Egy múzeum tárgyai* (1979); *Arcok zsebtükörben* (1984); *Hegyomlás* (1985); *Díszudvar* (1989); *Mogyorófavirág* (1990); *Jegykendő* (1995); *Bühüm meg a Lotyogi* (1996); *Házioltár* (1996); *Ünnep Raguzában* (1998).

Díjak: Híd-díj (három ízben); Szirmai-díj; Szenteleky-díj.

Sajdik Ferenc

grafikus, karikaturista (Budapest, 1930. augusztus 21.)

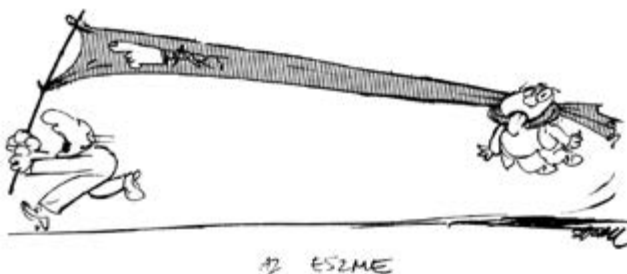

A Rádió- és Televízióújság (1955–65), a Ludas Matyi (1965-től), majd az Új Ludas (1993-tól) és az Úritök munkatársa. Könyvillusztrátor, és rajzfilmeket is készít (*Pompom meséi*, *A nagy ho-ho-horgász*).

Főbb művei: *Sajdik-galéria* (1978); *Hát (m)ilyenek a kutyák?* (1983); *Hát (m)ilyenek a madarak?* (1984); *Hát (m)ilyenek a lovak?* (1981); *Hát (m)ilyenek a macskák?* (1981); *Nagy faxkönyv* (1997).

Díjak: Munkácsy Mihály-díj (1977); érdemes művész (1988).

SAJDIK FERENC

Bata Imre

irodalomtörténész (Egerlövő, 1930. augusztus 26.)

Mert beszélhet vajon másról a hetven éves irodalomtörténész, mint nemzedéke veszteségeiről itt, Magyarországon. Mert mi más már ő, mint túlélő, s olyan mint a krumplivirág, hiszen annak is a föld alatt a java. Mondják a hozzáértők, hogy hazánk férfilakosságának átlagéletkora alig hatvan esztendő. Ezt igazolják az én halottaim is, akik barátaim voltak, vagy ellenfeleim, tudósok, történészek, irodalomtörténészek, fából vaskarika politikusok. És időnap előtt elmentek a minden élők útján.

Kovács Kálmán debreceni professzor volt, nagyon tehetséges irodalomtörténész, ötvenhárom éves korában hunyt el. Béládi Miklós, nemzedékem vezető irodalomkritikusa ötvenöt évesen hagyott

itt bennünket, Azután jött a többi. Jött kedves barátom, Balla Lajos, aki ókortörténész volt, s ötezer latin nyelvű sírfeliratot tudott betéve, mert aki epigráfiával foglalkozik, annak nagyon jó memóriára van szüksége. És meghalt Irinyi Károly történészprofesszor is, kivel szülőfalujában, Esztáron ifjúságunk boldog idején többször is ittuk atyjának vörös borát, s édesanyja egyszerre fél tucat hizott kacsát sütött nekünk az ötvenes évek derekán, amikor olyan szegény volt az ország. És elhunyt Hársfalvi Péter történész barátunk, Nyíregyháza levéltárosa, majd főiskolai tanára, aki erősen számon tartotta nemzedéktársait, amíg élhetett. És elhunyt Czine Mihály is, akiről ifjúságunk idején úgy tartottuk, hogy három ember energiájával hat ember munkáját képes végezni, s azonkívül roppant módon örül az életnek. És elment a minden élők útján az én kedves évfolyamtárs-barátom is, Juhász Béla, a debreceni lapszerkesztő és irodalomszervező, aki merő önzetlenségből mindig a mások munkájával törődött, de aki jó tanára is volt a debreceni bölcsészkaroknak.

És a hetvenesztendős mondhatná tovább is, mert vannak nemzedéktársai még igen bőven az ország temetőiben, akiket nem ismert vagy épp csak alig ismert, vagy éppen oly nagyra tartott, hogy bár nemzedéktársa, de magát egy lapon nem akarja emlegetni vele, mert ő még hisz a romantika zsenifogalmában, s mikor először látta Nagy Lászlót vagy Juhász Ferencet, nemzedéke költőnagyságait, megszólalni alig tudott. De hát milyen fiatalon ment el Nagy László is, mint a „kedves szőke” Simon István...

Szóval igaza van a statisztikának, s a túlélő most inkább szégyenkezik miatta, semhogy örülne. Mert ki tudná elvégezni mindazt, amit e felsoroltak el tudtak volna végezni, ha legalább évtizeddel tovább élnek. Nincs pótolhatatlan ember, ez valószínű, ám a korán elhalt mind adósságot hagy maga után. S ez az adósság meglátszik ám azon a szellemi vagonon, amink nélkülük is van.

Nehéz volna most a szerencsétlen helyzetet értelmezni, Bokros oka van annak, hogy ilyen rövid az élet e hazában, S akik ma a fősodorban vannak és tevékenyek, talán ne is foglalkozzanak ezzel a nyomorúságos tényssal. Van nekik úgyis elég bajuk, De aki túlélő, az nem teheti túl magát a mondottakon. Annak számolnia kell ennyi halottjával, s nem csoda, ha úgy érzi, méltánytalan, hogy ő még mindig itt van...

Bokros

A debreceni Egyetemi Könyvtár tudományos munkatársa, majd a szegedi Tanítóképző Főiskola adjunktusa, később a Gorkij könyvtárban, majd az OSZK kéziratárában dolgozik, 1975–82-ben az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa, 1982–91-ben az ÉS főszerkesztője, majd rovatvezetője, 1978 és 91 között a JATE docense, az irodalomtudományok kandidátusa (1981).

Művei: Debreceni bibliográfia (társszerző, 1961); Ívelő pályák (1964); Képek és vonulatok (1973); Veres Péter alkotásai és vallomásai tükrében (1977); Weöres Sándor közelében (1979); Szabó Pál faluképe (1984); Változó horizontok (1996).

Díjak: József Attila-díj (1975); Darvas József-díj (1989); Tekintet-díj (1998).

Sóti Klára

grafikusművész (Kispest, 1930. augusztus 27.)

Már kisgyermekkorban a színes ceruzák és festékek varázskörébe kerültem. Ezt felismerte az első osztályos tanító nénim, és velem rajzoltatta a sormintákat színes krétával a táblára. Polgáriba kerülve a fiatal, lelkes rajztanárnő óráin természet után festettünk lucskos ecsettel csendéleti tárgyakat. Innen az Iparrajz iskolába, a későbbi Szépművészeti Líceumba kerültem, ahol szintén nagyon jó alakrajztanáraim voltak: Emánuel Béla, Maronyák József, Percz Jenő. 1949-ben érettségiztem. 1949–54-ig a Képzőművészeti Főiskolára jártam. Itt mestereim voltak: Hincz Gyula, Konecsni György,

Koffán Károly, Barcsay Jena, Rabinovszky Máriusz. 1954-ben diplomamunkaként plakátokat festettem Molière A fősvény, Illyés Gyula Fáklyaláng, Dumas A három testőr. Ezekkel 1955-ben a Nemzeti Szalon nagy plakátkiállításán szerepeltem, majd az anyagot külföldön is bemutatták. 1954–59-ig az Állami Bábszínháznak

külső tervezője voltam. Főbb munkáim: Ignác Rózsa Tündér Ibrinkó, Képes Géza János vitéz-átdolgozása, ezekhez a plakátokat is én terveztem. Továbbá Babszem Jankó, Danila, Csintalan bocskok stb. 1956–88-ig a Dörmögő Dömötör főmunkatársa voltam, ezzel

párhuzamosan reklámgrafikával foglalkoztam. MOKÉP-plakátokat készítettem, főként mesefilmekhez. A Művészeti Alap pályázatain sok levelezőlapomat kiadták. 1959-től a mai napig tankönyveket és gyermekfoglalkoztatókat rajzolok nagy szeretettel. Illusztráltam a ma is használatos I. és II. osztályos olvasókönyveket, melyeket a szlovákiai magyar iskolák is átvettek. Egyéb tankönyveim: A Maci ír, A Maci olvas sorozat, Olvass magadnak sorozat, valamint iskolai segédkönyvek és ABC-s plakát. 1997-ben a Mesél az esztendő című II. osztályos olvasókönyv a Pedagógiai Intézet gondozásában jelent meg. Munkásságom gerincét a játékos, mesés gyermekfoglalkoztató könyvek tervezése és rajzolása alkotja. Ilyenek: *Játssz velünk*-sorozat,

Iskolába készülők-sorozat, *Kis természetbarát*-sorozat, valamint *Magyar Népmesék*, *Mondókák*, *Grimm-mesék*, mikulásra, karácsonyra, húsvétra, anyák napjára, gyermeknapra készült könyvek, melyekből a gyerek megtanulhatja az ajándékkészítés és örömszerzés csínját-bínját. Nagyon szeretek portrékat is festeni, rajzolni. Képgrafikai munkáimmal is szerepeltem kiállításokon. A fényképezést is alkalmazom munkáimban.

Életem teljességéhez hozzá tartozik a férjemmel, dr. Gergely György kutató fizikussal töltött 30 tartalmas esztendő. Együtt járjuk négy kontinens múzeumait, műemlékeit és felkerestük a legszebb emberi alkotásokat.

Lóti Klára

Plakátkiállítások: Bécs, London, Prága, Varsó (1955); Magyar Plakát Alapítvány, Budapest, Kongresszusi Központ (1996); Magyar Szalon, Műcsarnok (1997); Hazafias Népfront I. ker. (1985); Magyar Kultúra Alapítvány, Budapest (1995, 1996).

Díjak, kitüntetések: Szocialista Kultúráért (1988); „Mis” lengyel gyermekújság nemzetközi első díja (Mosolygó Mackó-díj) (1989).

Dörmögő Dömötör-címlap

Hollay Herczik Bertalan

színművész, nátaénekes (Cigánd, 1930. szeptember 2.)

Házunktól nyolc kilométerre volt az iskola Dombrádon. Reggel fél hétkor indulás át a Tiszán nyáron hídon, télen a jégen, ősszel-tavasszal pedig csónakkal a sok áradástól tengerré duzzadt folyón keresztül. 1944-ben egyik napról a másikra bezárt az iskola a német megszállási miatt. Másnap már „dolgoztam”: elszegődtem

inasnak a Hangya szövetkezet korcsmával kombinált boltjába. (Segédlevélem is van, de csak nyugdíjazásom alkalmával kérték.) 1946-ban megalakult nálunk egy különleges iskola: a Sárospataki Református Gimnázium kihegyezett részlege, a cigándi paraszt-dolgozók gimnáziuma. Cigándon jártunk iskolába, és Patakról jártak ki hozzánk a legjobb tanárok, majd év végén Patakra mentünk vizsgázni.

Két évig működött a CPDG, aztán megszüntették. Mehetett mindenki, ahova akart. Végül Miskolcon érettségiztem, a Lévy József Református Gimnáziumban. Bár Nékosz-kollégiumban laktam, de tanárom javaslatára vasárnaponként egy-egy falu templomában helyettesítettem az éppen elhurcolt református lelkészt.

Az érettségi után az orvosira jelentkeztem. Fel is vettek Debrecenbe, Pestre, sőt a Miskolci Nehézipari Egyetemre is felvételi nélkül. Mivel egyikre se vágyódtam igazán, átküldtek bölcsésznek. Egy év alatt annyi bölcsességet összeszedtem, hogy felvételiztem a Színház- és Filmművészeti Főiskola színész tanszakára.

Harmadik évfolyamon kezdtük a tanulást, és a legfontosabb tantárgy nem a művészettörténet volt, hanem a marxizmus. Szeminárium közben azon háborogtak szemforgató csoporttársaim, hogy nyári katonai kiképzésen megtudták: Jugoszláviában a katonák a mi szeretett vezéreink fotóit használták céltáblának.

Ugyanúgy, mondtam én, ahogy mi az ő vezetőiken gyakoroltuk a biztos találat elérését!

A dermedt csend után F. Zs. szemináriumvezető megkérdezte: „Herczik elvtárs! Szerinted ez ugyanaz?”

Igen, mondtam, mivel senki nem lő saját országa vezetőire.

Másnap már csak hallgató voltam, de nem a „kiváló hallgató”.

Szeged–Békéscsaba–Kaposvár volt az utam, melyen eljutottam a Déryné Színház próbatermének bejárati ajtajához. Ott rengeteg színész várt meghallgatásra, de én nem, hanem elkísértem egy barátomat, hogy beolvassam Haynau szerepét a Baradlay Jenőt elítélő jelenetben. Így vettek fel engem a színházhoz, és másnap már megkaptam a Móricz Zsimond *Pillangó* című kisregényéből írt csodálatos darab főszerepét: Darabos Jóskát. Rendezője Gyököcssy Zsolt, aki úgy imádkozta a darabot, hogy minden szavát, minden rezzenését a lelkembe véste. Már csak a függőnyt kellett felhúzni. Megtörtént 114 előadásban. Zalaszentgróton felvételt készített a Magyar Rádió. Közben észrevették, hogy géphiba miatt az első

felvonás lemaradt a felvételtől. Kérte a rendező, hogy előadás után megismételjük, újravesszük a lemaradt részt, maradjanak ott néhányan. Akkorra már az állóhelyek is megteltek emberekkel. Boldogság volt játszani. Két-három személyes darabok következtek és a gyönyörűség: *A kőszívű ember fiaiból* a legkisebb fiú, Jenő. A tisztalelkű kislány, akit testvérei példája tesz a legnagyobb hőssé, büntelen áldozattá.

Zenés vígjátékok, prózai darabok után megkaptam a *Dankó Pista* főszerepét. Csongrádi Mária, a színészből lett rendező engedett játszani mindent úgy, ahogy a lelkemnek tetszett. Kétszázötven előadás olyan közönség előtt, amit nem lehet leírni. Soha nem éreztem, hogy a sok ének, tánc fárasztott volna, alig vártam, hogy felmenjen a függöny. Utána én magam húztam össze a függönyt, mert a következő darabban megaláztak a szereposztásnál, és azonnal felmondtam. Azóta népdalt és magyar nótát énekelek. 1968 óta ez

az én színházam, de ezt is lehet és *kell* is úgy csinálni, hogy a közönség állva ünnepeljen, és ne engedjen le a színpadról, pódiumról.

Nyolcévi együtt dolgozás után találkoztam igazán Talabér Erzsébettel, aki megnyerte a tévé és a rádió énekversenyét: a Nyílik a rózsza vetélkedőt. Rájöttünk, hogy egymást kerestük, és azóta tartjuk magunkat a *Pillangóban* mondott egyik gyönyörű mondatához: „Ha egy pillangót egyszer megfogsz, az többet ki ne szálljon a kezedből.”

Bejártuk Európát, Amerikát. Németország újraegyesítése egyéves évfordulóján a Nemzetek műsorának mi voltunk a záróműsora.

Közben dalokat is írok, és azok egyszerű, tiszta érzésekről szólnak, értelmesek, világosak a szövegei, fülbe máshozak a dallamai.

Minden kortársamnak olyan jó egészséget kívánok tiszta szívvel, amilyen nekem van! Isten éltesse minden ismerős és ismeretlen Barátomat!

Egymást keressük: Talabér Erzsébettel

A szegedi, a békéscsabai, a kaposvári (1954–57), majd a Déryné Színház (1957–78) tagja, 1978-tól szabadfoglalkozású. Négy éven át vezette a *Szól a nóta* című tévéműsort. A rádióban másfélszáz nótafelvétele készült.

Lemezei: *Élt a Maros partján*; *Az asszony, ha veszekszik* (Talabér Erzsébettel); *Csak azért iszom én...*

Thúry Éva

színművész (Nemesszalók, 1930. szeptember 13.)

Kezdhetném úgy, hogy vidéki lány vagyok. De az igazság, hogy még kora gyermekkoromban Budapestre, Pestszentlőrincre költöztünk, ami akkor híres szegénynegyed volt. Minden zsebpénzemet mozira és színházra költöttem. A színpadról sugárzó más, szebb világ varázsa rabul ejtett, és elhatároztam, hogy ha tehetem, én is színésznő leszek. Vége lett a háborúnak, és 15 és fél évesen jelentkeztem felvételre Rózsahegyi Kálmán, a nagyszerű művész színiskolájába. Egy év után már két ajánlatot is kaptam vidéki színigazgatóktól, akik az iskola vizsgaelőadásán részt vettek.

Három gyönyörű, fárasztó, sokat koplaló évet töltöttem el vidéken, szerepek tömegét tanultam meg és játszottam el – gyakran hályogkovács módra –, de akkor még a vidéki színjátszásban volt valami gyönyörűség, a közönség lelkesedése, szeretete, a diákság virágözöne egy-egy előadás után. Ha azt akartam, hogy szépen legyek öltözve a színpadon, magam varrtam a ruhámat a saját függönyömből. Mint gyakorlatos színészt szerződttetek, ami azt jelentette, hogy egy idő után vizsgázni kellett egy budapesti zsűri előtt. Két előadás között jöttem fel 1949-ben vidékről Budapestre, hogy a nagy tekintélyű zsűri előtt vizsgázzam, melynek elnöke Rátkay Márton kiváló művész, a Nemzeti Színház tagja volt. A tét nagy volt. Vagy megbukom, és akkor csak statisztálhatok, vagy, ha sikerül, megkapom a színészi képesítést. Amikor leszerepeltem, Rátkay odahívott magához, és egy lezárt boríté-

kot nyomott a kezembe, hogy ezt vigyem el a Fővárosi Operettszínház új igazgatónőjéhez, Gáspár Margithoz. Gáspár fogadott, és előttem bontotta fel a levelet, elolvasta és megkérdezte, tudom-e, hogy mi áll benne. Fogalmam sincs, válaszoltam. Erre felolvasta, mit írt Rátkay: „Drága Margitkám! Kérlek, hallgasd meg ezt a fiatal színésznőt, olyan

kedves a színpadon, mint Isten tenyerén egy kis madár. Kézcsókkal: Rátkay Marci.” Gáspár és Bródi Tamás karnagy ezután meghallgattak – emlékszem, Iluska belépőjét énekeltem a János vitézből –, és mint valami tündéralom: szerződttetek, és a budapesti Operettszínház tagja lettem. Amikor visszautaztam vidékre, és elmeséltem, hogy mi történt, azt hitték, csak ugratom a kollégákat. Tehát 1949. augusztus 1-jétől az Operettszínház lett az otthonom. Kisebb és nagyobb szerepek tömegét játszottam el olyan művészek mellett, mint Honthy Hanna, Latabár Kálmán, Feleky Kamill, Rátonyi Róbert, Németh Marika, Petress Zsuzsa, Mezei Mária. Játszottam főszerepet, első és másodszerreposztásban, Petress Zsuzsával, Németh Marikával felváltva.

A színházban ismertem meg a férjemet is, akivel 47 éve élünk együtt. 1953-ban született Gábor fiam, ő is ezt a rögzös pályát választotta.

1960-ban, amikor Fényes Szabolcs elment a színházról, már úgy éreztem, a színház addigi virágkora befejeződött. Amikor Fejér István, a Vidám Színpad igazgatója szerződést ajánlott, elfogadtam. Nem bántam meg. Együtt lenni és

együtt játszani Kellér Dezsővel, Salamon Bélával, Kibédy Ervinnel, Alfonzóval, a kitűnő színész-rendezővel, Horváth Tivadarral, Kazal Lászlóval, Kabos Lacikával, Bodrogi Gyulával és a többiekkel nagyon jó volt. Innen mentem nyugdíjba, illetve a nyugdíj mellett itt játszottam még évekig. Negyven év színháznál. Sok, kevés? Nagyszerű színházi légkörben éltem az életem. Még felnéztek a színészekre, fontosnak éreztük magunkat. Ahogy kezdtek kihalni az általunk ismert és szeretett nagy művészek, úgy hűlt ki körülöttem a színház is. Aztán megszűntek az imádott unokáim, Lili és Dani, és én nagymamaként nem akartam már játszani, de örökké hálás vagyok a sorsnak a gyönyörű életért, amibe a családi élet és a színház is beletartozott.

A Csárdáskirálynőben Rátónyi Róberttel

Thury Éva

Diószegi István

történész (Szeged, 1930. szeptember 20.)

Felmenőim kisközségi parasztok és nincstelen mezőgazdasági munkások voltak, apai nagyszüleim írni-olvasni sem tudtak. Iskolák nélkül is bölcs apai nagyanyám arra biztatta négy gyermekét, hogy ha csak tehetik, meneküljenek a falusi nyomorúságból. Apám, a legidősebb fogadta meg először a szülői tanácsot. A sorkatonai évek letöltése után a honvédség állományában maradt, testvérei az ő segítségével lettek szakmunkások, aztán a hadifogságból hazatérve, amikor elveszítette állását, testvérei őt juttatták munkalehetőséghez. Szüleim is azon voltak, hogy gyerekeik többre vigyék, mint ők maguk, és bátyámat is, engem is gimnáziumba írtak. Anyám, bár ő is csak hat elemi végzettségű, a szöveget minden este

kikérdezte tőlünk a latin szavakat. A nagyváradai gimnáziumban, ahova először jártam, igyekvő, de semmi különös tehetséget nem mutató diák voltam, és a magyar házidolgozatot nemegyszer írói tehetséggel megáldott András bátyám készítette el helyettem. A történelem aztán alaposan felforgatta a család és a kisdíák életét. Menekülés a front elől, majd a visszatérés után román fennhatóság, diáktársakkal együtt konfliktus a román államhatalommal, újabb, most már visszatérés nélküli menekülés, mígnem a kereső nélkül maradt csonka család végül a nagyszülők vert falból készült falusi házában húzta meg magát. Úgy tűnt, hogy az értelmiségi pályának, amiről a szülők ábrándoztak, vége szakad, még mielőtt elkezdődik.

Bizonyára így is történt volna, ha nincs a népi kollégiumi mozgalom, amely, miközben új tehetségeket karolt fel, a félresiklott pályákat is kiegyenesítette. A szegedi Kálmány Lajos Népi Kollégium, ahová kerültem, nemcsak lehetőséget adott a gimnázium folytatására, de egy egész életre szóló világnézeti munícióval is ellátott. És mondhatni a pályaválasztást is befolyásolta mert az ottani indíttásra iratkoztam be éppen ötven évvel ezelőtt az akkor még Pázmány Péter nevét viselő pesti egyetem bölcsészeti karának történelem-filozófia-társadalomtudomány szakára. A végeredmény egyszakos diploma lett, mert a szociológiagyánús társadalomtudomány szakot megszüntették, a filozófiától meg eltanácsolták a történezeseket, de ez is elegendőnek mutatkozott az érvényesüléshez. Egyetemi éveim alatt apám foglalkozása és nagyváradai viselt dolgaim miatt ugyan a gyanakvás légköre vett körül, de az enyhült és zavarodott 1953-as évben tanszékre kerülhettem. Fél évig tartó pütkösi királyság lett ebből csupán, és csak négy év elteltével újabb tanszéki megbízatás. Ma már kissé megmosolygom magam, hogy milyen nagy elégedettséggel nézegettem akkor névtáblám alatt az egyetemi tanársegédi titulust. De még most is jóleső érzéssel tölt el, hogy nem okoztam csalódást szüleimnek. Rögtön az egyetem után házasság az akkor még negyedéves menyasszonyommal, lakás és biztos egzisztencia nélkül, de hát mi a háború és a háború utáni nehéz évek nemzedéke voltunk, nem számolgattunk és mérlegeltünk, és már azt is felemelkedésnek éreztük, hogy az éhes diákévek után paprikás krumplival jóllakhattunk. És ha az anyagi háttér jó ideig hiányzott is még, a család intellektuális légköre feleségem révén kezdettől biztosított volt. Nagyrészt neki köszönhető, hogy két fiam alkotó értelmiségi lett, és én is vittem valamire.

Mert tényleg vittem. 1978-ban egyetemi tanári kinevezést kaptam, és megbízást az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék vezetésére. Visszatekintve azonban nem mondhatom, hogy elégedett vagyok tizenhét évig tartó tanszékvezetői működésemmel. Azt hittem, hogy megteremthetem a mindig is hiányzó magyarországi egyetemes történeti műhelyt, de csalódnom kellett. A tehetséges fiatalok, akiket a tanszékre hoztam, mind elmentek a jobban fizető politikai pályára. Némi vigaszul csak az szolgált, hogy a hajótörötteket aztán a vízből kimenthettem. Három évig tartó dékánágomra már jobb érzésekkel gondolok vissza. Azt hiszem, hogy sikerült némiképp megóvnom a bölcsészeti kart a már akkor is divatos tanügyi hóbortoktól, és személyekre való tekintet nélkül érvényt szerezni a hatályos jogszabályoknak. Saját karrierem szempontjából ez nem bizonyult jó befektetésnek, de azóta sem bánom, hogy a dékáni megbízatást nem használtam előrehaladást szolgáló ugródeszkának. Úgy gondolom, hogy a Magyar Történelmi Társulat elnökeként eltöltött nyolc év is a mérleg pozitív oldalára kerülhet. A leltár igazán értékes darabjainak azonban azokat a könyveket tartom, amelyek a több

mint négy évtizedes tanári és kutatói pálya során keletkeztek. Minthogy a történetíró, a költőtől eltérően, nem születik, hanem lesz, a középiskolás korában még fogalmazással küszködő kisdíák is megtanult írni, és mintegy húsz könyv került ki tolla alól. A pálya vége felé vannak még tervei, de abban is reménykedik, hogy könyveit akkor is leveszik a polcról, ha nem írja elő azokat kötelező irodalomnak.

Az ELTE történelmi könyvtárának munkatársa (1953–57), ezután az új és legújabb kori egyetemes történelmi tanszéken tanár, majd tanszékvezető (1978–95), a BTK dékánja (1979–82), a Magyar Történelmi Társulat elnöke 1992–99-ben, a magyar–osztrák, magyar–francia, magyar–lengyel történész vegyesbizottság és az MTA történelemtudományi bizottsága, valamint az Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae és a Történelmi Szemle szerkesztőbizottsági tagja, kandidátus (1962), doktor (1978).

Főbb művei: *Ausztria–Magyarország és a francia–porosz háború 1870–71* (1965); *Klasszikus diplomácia – modern hatalmi politika* (1967); *Hazánk és Európa* (1970); *Két világháború árnyékában* (1974); *Hungarians in the Ballhausplatz* (1983); *A magyar külpolitika útjai* (1984); *Die Aussenpolitik der Österreichisch–Ungarischen Monarchie 1871–77* (1985); *A Ferenc József-i kor nagyhatalmi politikája* (1987); *Üllő és kalapács. Nemzetiségi politika Európában a XIX. században* (1991); *Die Protokolle des gemeinsamen Ministerrates der Österreichisch–Ungarisch Monarchie 1883–95* (1993); *A hatalmi politika másfél évszázada 1789–1939* (1994); *Bismarck és Andrássy* (1998); *A Ferenc József-i kor* (1999).

Díjak: Anton Gindely-díj (1994); Akadémiai Díj (1995).

Ungvári Tamás

író, műfordító, kritikus (Budapest, 1930. szeptember 25.)

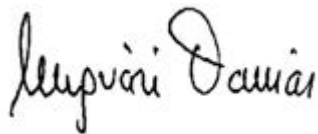
Nem egészen értem, hogyan jutottam el hetvenedik életévemig, mégis hálás vagyok érte a sorsnak. Minden ellene szólt, hogy ezt a Magyarországon magának számító kort elérjem. Serdülőkoromat tönkretette a második világháború, ifjúkoromat egy másik diktatúra. A berlini fal leomlásával beköszöntő szabadság hatalmas esély, bár kulturális hozama egyelőre csekély. Panaszáriát mégse várjon tőlem senki. Ha egyetlen mondatban kellene megfogalmaznom, mi volt az életem, ennyit mondom: menekültem előre. A pályaváltoztatás- és igazítás a világon mindenütt előny, nekem sokszor a szememre vetették. Holott én sokszor igazítottam. Voltam szerkesztő, dramaturg, műsorvezető a tévében, írtam tudományos könyveket s egy Beatles-bibliát, szekénderékszámra fordítottam regényeket és színdarabokat, vezetem számítógépes céget. A jégkorszakban, amelyikben éltem, az elő-

remenekülés ígérte a túlélést. Így nem értek a nyomomba. Az egyéniségemet a változási képesség alakította.

A jégkorszakbeli pályákat nem azon kell mérni, milyen magasra húztak. Hanem azon, hogy sikerült-e a radar alatt kellő sebességgel repülni, hogy észre ne vegyenek földi ütegek. Érdemnek tudom, hogy soha nem volt hatalmam senki felett. Nem álltam be az ideológiai összeesküvésekbe, mert azokról kezdettől fogva tudtam, hogy az a privilégiumok maffiája. Abban a felsőoktatási intézményben, ahol tanítok, szobám sohasem volt, vagy telefonom. Az irodámat az aktatáskámban hordtam. Díjat ha kétszer kaptam, amikor a nevem kezdőbetűihez értek. A névjegyemről, ha nyomatnék, mégis lelőgnának címeim s rangjaim. Igaz, azokat külföldön szereztem. Ha összeadom az esztendőket, amelyeket Angliában, Németországban, Amerikában töltöttem, évtizedekre rúgnak.

Az életprogramomat beteljesítettem. Tőlem senkinek nem kell és nem kellett félnie, engem viszont bátran lehetett és lehet irigyelni. A hetven, csak azért is boldog esztendőért, a feneketlen jókedvemért. Most is egy könyvemem dogozom, felteszem, kiadják. Hogy az eddigieket olvassák-e? Többen, mint bevallják, foszlányait, persze itt-ott felfedezem, persze idézőjel nélkül. A legbüszkébb a magányomra vagyok: akolban, csordában sosem éltem. Nem voltam kitarított író: állásban vagyok, hogy az egyetemről kijöttem, a szolgálati éveim száma elérte az ötvenet.

Az a vidám pesszimista, aki vagyok, tisztelettel köszönti olvasóit, híveit, irigyeit és ellenfeleit. Minden úgy volt jó, ahogyan volt. A jövőről meg nincs mit beszélni

Az ELTE angol–magyar szakán végzett 1952-ben, a Csillag rovatvezetője lett, 1957-től aspiráns, 1959-től a Magyar Nemzet szerződéses munkatársa, 1960-tól fordító, dramaturg, a Budapesti Rundschan szerkesztője. 1970-től a Magyar Színházi Intézet főmunkatársa, 1975-től a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztője, 1980–81-ben a Színház- és Filmművészeti Főiskola docense, 1982-től tanára. Több külföldi egyetem vendégprofesszora. Az irodalomtudomány kandidátusa (1968), doktora (1989).

Művei: *Fielding* (1955); *Thackeray* (1962); *Modern tragikum – tragikus modernség* (1966); *Az eltűnt személyiség nyomában* (1966); *Poétika* (1967); *Beatles biblia* (1969, 1993); *Ikarusz fiai* (1970); *Találkozások a világhírrrel* (1972); *Déry Tibor alkotásai és vallomásai tükrében* (1973); *A rock mesterei* (1974); *Világszínház* (1974); *A regény és az idő* (1977); *A torinói szemfödő* (1978); *Brecht színházi forradalma* (1978); *Avantgarde vagy realizmus?* (1979); *A harmadik csatorna* (1984); *A modern irodalom válaszútjain* (1984); *Memcsak Babilonban* (1984); *Kaland és gondviselés* (1985); *Rekviem egy manekenért* (1985); *A titkos háború* (1986); *Az irodalomtörténet diszkrét bája* (1988); *A szépség születése* (1988); *Das Geständnis* (1989); *A védelem tanúja* (1990).

Díjak: A Művészeti Alap irodalmi díja (1984); József Attila-díj (1985).

Rusz Livia

grafikuspályász (Kolozsvár, 1930. szeptember 28.)

Kolozsváron születtem, tanultam, dolgoztam és éltem életem javát, ami alapvetően meghatározta sorsomat.

Kiváló szellemiségű iskola indított útra, ahol megtanítottak tisztelni és megőrizni hagyományainkat, becsülni az örök emberi értékeket, úgy őrizni és ápolni közösségünket, hogy azzal másokat ne bántunk, becsületesen helytállni és dolgozni, ahogy azt érdemes. A batyuban kapott útravaló jó és nemes volt, csak az út, amin menni kellett, az nem volt könnyű. Komor idők jártak, háború és az azt kö-

vető nyomorúságos évek nehézségein csak fiatal korunk segített túljutni, életcél magunk elé képzelni, álmodni s hinni, hogy rajtunk is fog múlni annak megvalósulása. Még szerencsésnek mondhatom magam, hogy a képzőművészeti főiskolán, habár rövid ideig, az akkortájt kavargó szélviharok miatt tanárom és mesterem volt

Kovács Zoltán, a kiváló festőegyéniség még ellenlábasai előtt is elismert nagy művész, aki nemcsak a mesterségre igyekezett rávezetni, de emberi tartást, igényes munkát is követelt.

A megőrzőkhöz tartozónak érzem magam, becsülve a művességet, ami mögött komoly mesterségbeli tudás is rejlik, aminek mondanivalójával azonosulni is tudok. Nem próbáltam, de nem is akartam az éppen divatosnak mondott mindig megújulni akarok sorába kerülni. Keresgéltem a magam útját, amin képességeim szerint menni tudok, mind a piktúrámban, mind a könyvgrafika terén. A mesék világa, a könyvillusztáció járható útnak bizonyult előttem, igyekeztem lehetőségeimhez mérten helytállni és sok kicsi olvasó emberkének örömet szerezni. Ez néha sikerült is, ezért érdemes volt dolgozni, az életemnek értelmet adott.

Még a növény is megsínyli, ha átültetik, nekem sem volt könnyű új gyökerekkel megkapaszkodni, de míg erőm engedi, és dolgozni tudok, az életet jelenti.

Cervantes: Don Quijote

Rusz Livia

Ormos Mária

történész (Debrecen, 1930. október 1.)

Ha valaki elég sokáig élt – mondjuk például hetven évig – biztos lehet benne, hogy már nem fogja felfedezni magának a világ addig felfedezetlenül hagyott nagyobbik részét, vélhetően nem sajátít el új nyelveket, és nem ismerkedik meg ismeretlen kultúrákkal, nem tud végrehajtani fordulatot életútján, és ha eddig nem tette meg, úgy már a Nobel-díjas nagy művet sem hozza létre.

Ezzel szemben ha szerencsés a természete, rájön arra, hogy a világ nagy csodája mellett azok az apró kellemetlenségek, amelyekbe hosszú éveken át minduntalan belebotlott, amelyek bosszantották vagy akár tartósan megkeserítették az életét, annyira eltörpülnek, hogy úgyszólván észre se kell vennie őket. Az idő fogytával megnő

a még várható idő jelentősége, kitisztul az értékrend, és jobb is, szebb is lesz mindaz, amit még kínál.

Különösen áll ez akkor, ha valakinek – mint nekem is – olyan foglalkozásra sikerült rátalálnia, amely egyúttal a hobbija és a szenvedélye is. Lehettem volna ugyan orvos, szociológus vagy pszichológus is, de a véletlen vagy a sors és a saját akaratom valószínűleg jól tette, hogy éppen a történelemszakra vezérelt, mert ebben, ha az orvoslást ugyan nem is, de mind a szociológiai, mind a pszichológiai motívumot megtaláltam. Az ugyanis azt hiszem, serdülőkoromtól kezdve nem lehetett kérdéses, hogy minden érdeklődésem az ember felé irányult. Az sem volt kétséges, hogy mindig is szerettem kérdezni, és míg életem során csak nagyon ritkán veszekedtem, 15 éves koromtól mindmáig állandóan vitatkoztam, és ez vélhetően elengedhetetlen ahhoz, hogy valaki bármely tudomány terén akár csak szerény eredményeket is felmutathasson. Valamivel előbb, 14 évesen írtam meg saját elhatározásom alapján első „művem”, ami arra vallott, hogy az írásbeliség vonzást gyakorolt rám, márpedig történész nehezen lehet valaki, ha legalább egy kicsit nem „grafomán”. Azt hiszem, én nem kicsit vagyok az, mivel azonnal rossz érzésem támad, ha egy egész nap telik el anélkül, hogy valamit írtam volna. Ezek tetejében már tízéves koromtól fogva letagadhatatlanná vált, hogy borzasztóan szeretem hallani a saját hangomat, amit bizonyított, hogy éveken át nem fogtam ki a szaválásokból és szereplésekből.

Összeadva e néhány meghatározó jellemvonást, arra következtethetek, hogy a jó isten is történésznek, pontosabban szólva történésztanárnak teremtett. Kérdéseimre tetszés szerint kereshetem a választ a levéltárak többnyire kopott, nem ritkán poros, olykor alig olvasható iratai között, és kevés olyan intenzív boldogságérzetet tudok elképzelni, mint azt, ami elfogja az embert, amikor megtalál néhány választ. Gondolkodhatom, töprenghetek és vitázhatom szünet nélkül a kollégák-

kal, az általuk írtakkal, akár még akkor is, ha az illető történetesen Ausztrália vagy Dél-Afrika polgára, és vitázhatok önmagammal. Egy új fénysugár jóvoltából korrigálhatom azt, amit tegnap vagy húsz évvel ezelőtt gondoltam és írtam. (Az utóbbira persze csak ritkán és inkább véletlenszerűen kerül sor, ami elég nagy baj, de mégis kivédhetetlen, mert ha az ember már sokat írt, nem tudja az egészet észben tartani.) Száz százalékig kielégíthetem e pályán grafomán hajlamaimat is, és még csak megrovással sem kell miatta számolnom. Egyetemi tanárként az is megadatott, hogy rendszeresen használjam a szóbeliség adományát, és ehhez hozzájött még egy további passzió, amelyről fiatal éveimben még csak nem is álmodtam. Ez a szakma kezdetén álló fiatal kollégákkal való érintkezésben, a velük való kommunikációban áll. Körülbelül harminc évvel ezelőtt döbbsentem rá, hogy e kommunikáció távról sem abban áll, hogy jóságos angyalként vagy nagyanyóként osztogatom a bölcs tanácsokat az ifjú nemzedéknek. Ha valaki nem helyezkedik eleve a tévedhetetlenség pózába, ez valóságos kommunikáció, aminek nagy hozama van vagy lehet mindkét fél számára. A szemináriumokon, a szakdolgozati és doktori témák megbeszélésein az embernek nem ritkán támadnak olyan gondolatai, ötletei, amelyek további vizsgálat esetén is helytállóknak bizonyulnak.

Fogalmam sincs róla, hogy vajon honnan származtak azon génjeim, amelyek erre a pályára legalább többé-kevésbé alkalmassá tettek. Sem az elődeim, sem a leszármazottaim között nem akad olyan, aki be lett volna vagy be lenne oltva a „történešvírussal”. Hátrafelé menet is, előre nézve is csaknem mindenki értelmiségi volt ugyan, de míg találni a rokonságban nyelvészt, vízmérnököt, jogászt, kertészmérnököt, irodalmárt és programozót, történešzt még véletlenül sem. Csúpan egy Kossuth-párti ősapámról tudok, aki politikai publicisztikát írt és jelentetett meg ifjúkorában, de végül ő is beérte azzal, hogy főispán legyen. Hacsak nem ő, ama bizonyos Ormos Zsigmond a felelős? Nem tudom.

Azt viszont pontosan tudom, hogy néhány professzorom kihívása és csábítása a szakma felé nagyon elmélyítette eredendő hajlamaimat. Számos kortárs történešzi tevékenységét tartom nagyra, de fiatalon voltaképpen három mintám volt. Időben az első kettőt két Szabó: István és Árpád jelentette, utóbb pedig sokat köszönhettem Ránki Györgynek. Szabó István tanított meg dolgozni, Szabó Árpád mélyítette el kérdező és vitázó hajlamomat, és Bánkitól tudtam meg, hogy a történešírás is olyan szakma, mint a többi, és ahogyan egy cipész nem dolgozhat silány anyaggal és rossz szerszámmal, akként a történešz sem.

Attól tartok, hogy ezt az alapozó tanítást azóta sem haladtam túl. Dolgozom, kérdezek és igyekszem jó anyag birtokában tiszta szerszámmal, legjobb tudásom szerint válaszokat találni. Miért teszem? Azért, mert tudom, hogy a múlt átlengi egész életünket és jövőnket. Értelmezhetjük jól vagy rosszul, mindenképpen velünk van. Tabula rasát még a legátfogóbb és a legvéresebb forradalmaknak sem sikerült csinálniuk, hanem az történt, hogy ezek az események is beépültek a velünk élő múltba. A tudatunkba, a kultúránkba, a zsigereinkbe. És természetesen: a megírt történetbe. A történešz pedig, ha ebben a múltban vájkál, tévedhet ugyan, miként minden bizonnyal én is tévedtem nem egy alkalommal, de ha méltó akar lenni szakmájához, nem írhat le tudatosan valótlant.

A KLTE gyakornoka, tanársegéde (1951–53), a Szegedi Tudományegyetem tanársegéde, adjunktusa (1953–57), fegyelmi úton elbocsátották, 1957–58-ban az Országos Levéltárban segédmunkás, 1958–60-ban általános iskolai nevelő, 1960–63-ban szerkesztő az Akadémiai Kiadóban, 1963–84 között az MTA Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa, főmunkatársa, 1982–84-ben rektora, 1996 óta a BTK megbízott dékánja. A történettudomány kandidátusa (1968), doktora (1980), az MTA levelező tagja (1993). Milánóban és Pécsen működő történettudományi bizottságában, valamint számos történészi vegyesbizottságában visel tisztségeket.

Főbb művei: *Az 1924. évi magyar államkölcsön* (1964); *Merénylet Marseilles-ben* (1968); *Franciaország és a keleti biztonság* (1969); *A Matteotti-ügy* (1973); *Padovától Trianonig* (1983); *Mussolini* (1987); *Nácizmus–fasizmus* (1987); *„Soha, amíg élek!” – Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben* (1990); *„Ciritas fidelissima” – Népszavazás Sopronban 1921* (1990); *Hitler* (1993); *Magyarország a két világháború korában* (1998); *Európa a nemzetközi küzdőtéren* (társszerző, 1999).

Díjak: Akadémiai Díj (1984); Szent-Györgyi Albert-díj (1995); Széchenyi-díj (1995).

Bertalan Tivadar

festő, grafikus, író, díslettervező (Budapest, 1930. október 2.)

A háború, amit kamaszként vészeltem át, kitörölhetetlen élményanyaggal. látott el. Hetedikes gimnazista koromban pedig úgy adódott, hogy egy hideg, januári napon, magyaróra után teljesen váratlanul, így szólt hozzám egyik osztálytársam: „Te, nem megyünk Ausztráliába?” Istenem, mintha egy

ilyen ötlet megvalósítása olyan könnyű lett volna azokban az időkben! Úgy éreztem, szüleimen és testvéreimen kívül semmi nem köt ide. Újpest egyik szegénynegyedében laktunk, úgynevezett proletár környezetben, de máig sem tudom miért, nem talált bennem termékeny talajra az a mindent elborító hamisság- és hazugságözön, ami a borzalmak elmúltával egy újabb borzalmat épített, s ami oly sok embert hálójába font. Így hát ezt válaszoltam jópajta-

somnak: „Menjünk!” Vettük a kabátunkat, és hosszú, kalandos hányattatás után Ausztráliában kötöttünk ki. Tekintve azonban, hogy az osztályból még ketten csatlakoztak hozzánk, őket azonban lekapcsolták mellőlünk, ugyanolyan kalandos úton, ahogy kijutottam, hazaszöktem, hogy mutassam nekik az utat, amit nekem már alkalmam volt megismerni. A sors

tréfája, hogy az akkori legjobb barátom, akinek döntő része volt visszatérésemben, végül egyedül jutott el Ausztráliába, én meg, íme, itt vagyok azóta is. Iskolámból, a Könyves Kálmán Gimnáziumból persze kirúgtak, és sokáig hiába próbálkoztam máshol. Végül a Madách Gimnázium igazgatója szánt meg, miután őszintén elmeséltem „világkanyarom” történetét.

Canossa-járásom persze a főiskolán is folytatódott. Abban az időben

két befolyás érvényesült a főiskolákon, egyetemeken: az állami vezetése és a tanári karé. Az állami vezetés rendre kirugdalt (Nem léptem be a DISZ-be, értesültek disszidálásomról, nem tapasztaltam eléggé, amikor az kötelező volt, olyanokat mondtam, ami szentségtörésnek számított és így tovább...), a tanárok azonban minden alkalommal visszamentettek. Nagyszerű tanáraink voltak. Nekik köszönhetek mindent.

Az állami vezetés utolsó dobása az lett volna, hogy megfosztanak a diplomázás lehetőségétől. Minden utolsó éves hallgató kapott egy drámaszöveget vagy egy filmforgatókönyvet, hogy tervezze meg a szöveg képi világát. Én egyedül nem kaptam semmiféle diplomafeladatot, hiába is kértem. Végül „magad Uram, ha nincsen szolgád”, megírtam magamnak Budai Nagy Antal történetét, s reménytelennek tűnő helyzetemben, már csak dacból is, megduplázott odafigyeléssel formáztam meg a kor és a történet látványvilágát. A diplomamunkák bemutatása és megvédése nyilvános volt, a főiskola tagsága, rokonok, barátok, szakmai közönség, újságírók előtt történt. Társaim segítségével, akik tablóimat cipelték a színpadra, illegálisan megjelentem, és nem engedelmeskedve a tiltó felszólításoknak, bejelentettem, hogy én vagyok az a hallgató, akit nem engednek diplomázni, de „azért én készültem kérem... – meghallgatnak?”

Persze, hogy meghallgattak! Miután levonultam, ott helyben munkaszerződési ajánlatot kaptam. Így történt, hogy míg végzős társaim két évig asszisztenskedni kényszerültek, én mindjárt önálló díszlettervezőként kezdhettem pályafutásomat. Ráadásul néhány nap múlva hozta a postás a diplomámat.

Talán valamelyik reneszánsz alkotóember átgymázott reinkarnációja vagyok. Én úgy képezem, ha a világ élő organizmus, akkor a művészet úgy általában és konkrét megnyilvánulásában is immunsejteket formáz eme organizmus pragmatista sejtzaporodása ellen, a természetes és egészséges sejtek védelmében. Ilyen értelemben minden művészet egy töről fakad, csupán eszközei és kifejezési formái különbözőek. A „sokoldalúsághoz” ezért nem kell más, mint ismerni és lélekhez igazítani ezeket az eszközöket és birtokolni a kifejezés különböző formáit.

Természetesen mindez a belső készítés egyik utólagos magyarázata lehet csak, a lényege alighanem titok, még a létrehozó előtt is, és talán éppen ez a titok maga a művészet.

Nem én voltam az egyetlen, akit eltiltottak a publikálástól, de talán én voltam az egyik legkevésbé kiszolgáltatott, mert azt mondhattam, akár Ötvös bohóc: „van mááásik...”

Mintegy kétszáz filmnek és színházi előadásnak volt 1956 óta díszlet- és látványtervezője, illetve művészeti igazgatója. Néhány példa: *Csutak és a szürke ló* (1960); *Így jöttem* (1954); *Sztrogoff Mihály* (1974–75); *Mata Hari* (1984); *Anna Karenina* (1984).

Önálló kiállítások: Wetteren (1964); Budapest (1965, 1972, 1976, 1995, 1997, 1999); Doerlen (1967); München (1972).

Könyvek: *Bertalan* (1996); *A mindenség púpja* (1997); *Szellemtések* (1997); *Emberisten* (1998).

Tőkei Ferenc

sinológus, filozófus (Budapest, 1930. október 3.)

Gyermek- és kamaszkoromat Rákoshegyen, az akkor még önálló községben éltem meg. Apám – szibériai hadifogságából hazatérve – a Posta Takarékpénztár tisztviselője lett, jó munkaszervező volt, ezért osztályvezetőt csináltak belőle, aztán valamikor 1946 után többé nem tartottak igényt a munkájára. Családunk vallásos volt, katolikus, engem a budapesti piaristák gimnáziumába írtak be, akiknek minden tekintetben nagyon sokat köszönhetek. Ott volt osztálytársam és lett jó barátom például Andorka Rudolf, aki evangélikus volt (én meg, ahogy mondogatni szoktam, vagabundus).

Andorka és a magam pályája az 50 év-nél is régebbi érettségim után gyökeresen másképp alakult, noha végül mindketten az

akadémikusságig vittük. Andorkáékat ugyanis kitelepítették, engem pedig – noha pótérettségi előtt álltam, mert fizikából megbuktam – fölvettek az ELTE bölcsészkarára. Ez úgy esett, hogy akkor már egy éve tanultam kínaiul, s a fölvételi vizsgán (Isten bizony, véletlenül) nálam volt a *Zsen-min zsi-pao* néhány példánya; megkérdezték, mi az, én megmondtam, és óhajukra lefordítottam nekik a kínai polgárháború legújabb híreit, amelyek persze potyakönnyű szövegek voltak. Így aztán fölvettek a volt piarista diákot. Rudi az én egyetemi éveim alatt előbb kitelepítésben, aztán végül újra fölvelt egyetemistaként tette a dolgát. S barátságunkon, amely haláláig tartott, mindez mit sem változtatott.

Már a piarista gimnázium államosítása előtt is érdeklődtem a marxizmus iránt, amelyről azelőtt semmit sem tudtam. Szüleim nem politizáltak, de azért abban biztosak voltak, hogy a fasiszta Németország a háborút nem nyerheti meg. Aztán valóban, jöttek a győztesek, akiket – noha mindent megtettek velünk is, amit másokkal – sohasem gyűlöltünk. Aki pedig, hacsak nem volt már régen kialakult világnézete, akkor nem érdeklődött a győztes nagyhatalom ideológiája iránt, az szerintem nem volt gondolkodó ember. A kezembe kerültek Lukács György művei, s lenyűgözött a filozófus óriási tudása, bámulatos olvasottsága. (A propos: az államosított iskola osztályfőnöki órájában épp Andorka tartott előadást Lukács *A történelmi regény* című könyvéről.) Később a sztálinista marxizmus-leninizmus brosúráit is elolvastam, de ezek többsége nem érintett meg, legfeljebb Marx és Engels művei, amelyeket később németül tanulmányoztam. Azokból sugárzott az a hatalmas tudás, amely Lukács György írásaiból is. Így aztán fokozatosan – sinológiai elkötelezettségemet soha nem feladva, nem is szüneteltetve, hanem éppen azzal szoros kapcsolatban – Marx-kutató is lettem, rábukkantam az agyonhallgatott, sőt antimarxistának minősített „ázsiai termelési mód” marxi fogalmára, majd sok más olyan elméleti kérdésre, amelyeket a „marxizmus-leninizmus” el akart

temetni. „Szövegmagyarázó”, vagy inkább -újraértelmező tevékenységemből semmit sem kell szégyenlenem ma sem.

Még nem politizáltam, amikor 1946 táján Rákoshegyen beléptem a FISZ-be, a Kisgazdapárt ifjúsági szervezetébe, ott voltak a barátaim, s ott volt lehetőség színvonalas kulturális tevékenységre. Az a párt egyébként egészen más volt, mint a mai. 1949-ben – emlékezetem szerint – az ELTE bölcsészkarának akkori légkörében kommunistának éreztem magam; aztán persze sok minden történt, reformok, írószövetségi és más események. 1956 októbere az Iparművészeti Múzeumban ért, amely nem akármilyen helyen volt, s ahol háromszor választottak meg a Forradalmi Bizottság tagjának, az pedig elnökének. Utána fegyelmi, én elhagytam a múzeumot, lektor lettem az Európa Könyvkiadóban, ahol a kínai és más keleti könyvek fordíttatásában, fordításában és kiadásában kezdeményező szerepet játszhattam, mellesleg műfordítói munkához juttatva kiváló költők egész sorát, akik akkor nem igen publikálhattak. A közülük még élők jól emlékeznek erre ma is.

Később, minthogy a marxizmus továbbra is a legkomolyabban érdekelt, jelentkeztem az MSZMP-be, ahová eleinte persze nem vettek föl, majd 1962 táján igen, anélkül hogy '56-ot valaha is meg kellett volna tagadnom. Pártbeli tisztséget egészen addig nem viseltem, amíg, nagy meglepetésemre, a KB tagjává nem választottak. Ezt a történetet még érdemes elmesélni. 1988-ban épp Kínában voltam (Cseres Tiborral az írószövetség képviselőjeként), amikor egy reggelink idején odalépett a pincér, hogy engem keres a magyar nagykövetség. Két lépésre egy paraván mögött volt a telefon, odamegyek, s a nagykövet azonnali választ kér, vállalom-e jelölésemet a KB tagjának. Széthúztam a paravánt és megkérdeztem Cseres Tibort, mi a fenét válaszolhatnék innen, Pekingből. Vállald, mondta azonnal Cseres, és beláttam, igaza volt; onnan más választ nem adhattam. Ha itthon ér a kérdés, talán elkezdek alkudozni, nem politikai érvekkel, hanem például szakmai (sinológiai) munkámra hivatkozva. Igenlő válaszom után megtörtént a megválasztásom, óriási szavazatszámmal, s családom tagjai majd lefordultak a székről, amikor a tévéből értesültek a dologról. Ezután egy lidércnyomásos nem egészen egy év következett, amely véglegesen meggyőzött arról, hogy az aktív politizálás nem nekem való. Ha ma azt kérdelem magamtól, hiba volt-e vállalom a jelölést, csak azt mondhatom, sokat tanultam életemnek ezekben a hónapjaiban is. Akkor egy ilyen felkérés megtiszteltetésnek számított, s én annak tekintem ma is. Nem hagytam el a süllýedő hajót, noha nem voltam kapitánya, de még csak befolyásos embere sem. Az MSZP megalakulásakor ismét Kínában voltam; párttisztséget nem viselek, de megmaradtam a baloldalon, s szívesen csinálom az *Eszmélet* című független periodika pártfoglalását immár több mint tíz esztendeje.

Évtizedek óta temetem a családtagjaimat, idősebb és kortárs barátaimat, a gulagból hazatért, de világnézetéből semmit fel nem adó Wessely Lászlót, Jánossy Ferencet, Karig Sárát és másokat; Nagy Lászlót és Szécsi Margitot, Németh Lajost, Süpek Ottót és még sokakat, akik nálunk családtagnak számítottak; s persze rákoshegyi barátaimat, nemrég épp Zsilka Jancsit. Túlélő lettem.

A végső mérleg? Nem hiszem, hogy ha újramezhetném, bármit is alapvetően másképp tennék. Negyvenhat éve nyújt biztonságot a kisebb családom. Fő tevékenységem ma is, mint mindig, a kínai irodalom és filozófia kutatása és tanítása. Mégis nehezen élem meg utolsó éveimet, nem a sunyi rágalmak miatt, ezek nem érdekelnek, ilyesmire soha nem is válaszolok. Ám a kapitalizmust programatiku-

san nem tudom és nem is akarom elfogadni, hiszen szabad, független értelmi-séginek gondolom magamat. Remélem azonban, hogy gyermekeink vagy inkább unokáink nemzedéke egyszer majd megtalálja annak a módját, hogy ne ebben az emberhez nem méltó társadalomban kelljen leélnie életét.

Cózei Ben

1953-tól 1956-ig az ELTE aspiránsa, 1956-tól 1957-ig a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum muzeológusa volt, 1957-től 1967-ig az Európa Könyvkiadó szerkesztője, 1967-től az MTA Filozófiai Intézetének munkatársa, majd 1969-től 1972-ig igazgatója. 1971-től 1990-ig az ELTE BTK filozófia, majd 1990-től sinológia egyetemi tanára, 1972-től 1994-ig az MTA Orientalisztikai Munkaközösségének vezetője, 1994-től az MTA Nyelvtudományi Intézete Orientalisztikai Osztályának vezetője. A nyelvtudomány kandidátusa (1956), az irodalomtudomány doktora (1965). 1973-tól az MTA levelező, 1985-től rendes tagja.

Főbb művei: *A kínai elégia születése* (1959); *A kínai irodalom rövid története* (társszerző, 1960); *Az ázsiai termelési mód kérdéséhez* (1965, hat nyelven); *Kínai filozófia. Ókor I–III.* (1962–67); *Műfajelmélet Kínában a III–VI. században* (1967); *A társadalmi formák elméletéhez* (1968, négy nyelven); *Antikvitás és feudalizmus* (1969); *Vázlatok a kínai irodalomról* (1970); *A szépség színe. Régi kínai esztétikai írások* (1973); *Sinológiai műhely* (1974); *A szocializmus dialektikájához* (1974); *A társadalmiformák marxista elméletének néhány kérdése* (1977); *Kortársunk-e Marx?* (1984); *Primitive Society and Asiatic Mode of Production* (1989); *Kínai buddhista filozófia* (1993); *Konfuciusz: Beszélgetések és mondások* (1994); *Mo Ti Konfuciusz hívei ellen* (1995); *Menciusz, Konfuciusz nagy követője* (1997); *Kínai szofisztika és logika* (1997); *Kínai–magyar könyvek* (kétnyelvű sorozat, 1994–99, kilenc kötet szerkesztése, fordítása).

Kitüntetések: Állami Díj (1970); SZOT-díj (1986).

Berek Katalin

színművész, előadóművész (Makó, 1930. október 7.)

„Katinak szerelmes barátsággal, aki talán nem is tudja, hogy micsoda hálára kötelez – nagy magyar művész, és már nem is tud meghalni soha. Bpest, 1966. június 3. – N. Laci”

Nagy László dedikálta így *Arccal a tengernek* című kötetét. Akkor már három éve mondtam a verseit. Előttem senki... utánam az egész ország. 1948-tól 1958-ig nem mondtam verset,

mert a főiskolán az osztálytársaim eldöntötték, hogy csak verset tudok mondani. Aztán 19 éves koromban kaptam két óriási fiúszerepet az Úttörő Színházban, melyek cirka 120 előadást értek meg, és akkor jött a következő bélyeg: „Sajnos ez nem nő...” 1958-ig az is bebizonyosodott, hogy fiút, lányt, démoni nőt, öregasszonyt egyaránt hitelesen alakító színésznő vagyok, majd később az is,

hogy mint előadóművész is egyedi, senki által azóta sem utánozható.

Számomra ez nem is volt kétséges, hiszen óvodáskorom óta tudtam, hogy közöm van az emberek boldogításához; mert nekem a színház minden területe – játék, rendezés, írás, tanítás stb. – a boldogság maga!

Leginkább József Attila, gyerekkorához hasonlítható az enyém. Apám két éves korom után halálos beteg lett, szív- és tüdőasztmával gyakorlatilag mellettem haldoklott. Közben anyám a harmincas évek válságában megpróbált munkát találni, eredménytelenül. Öten voltunk testvérek, én volt a legkisebb. Négy és fél éves koromban meghalt apám, engem tanyára adtak. Majd végre iskoláskorú lettem, így bekerülhettem a szegedi árvaházba. Ott voltam 14 éves koromig. Az árvaházi évek egyetlen gyönyörűsége számomra a színészet volt. Anyák napja, húsvét, karácsony, egyházi ünnepek stb. nekem mind-mind szereplési alkalom volt. Még a színháznak is kiadtak gyerekszereplőnek.

Senkinek sem mertem elmondani, hogy színész leszek. Az árvaházban azt hazudtam, hogy cipőfelsőrész-készítő. Anyámnak, hogy boldog legyen, azt mondtam, tanítónő, de mindig tudtam, hogy színész leszek. 1944-től 1947-ig megállás nélkül játszottam és szavaltam. Egy alkalommal – nyár volt, 16. évemben jártam akkor – Balázs Béla lent volt Szegeden, bemutattak neki, mert beszélni akart velem.

Előadás után azt mondta: „Azon nyomban induljon, kislány, Budapestre! Ingyen kollégium van, biztos felveszik, ezt én, aki láttam agát, mondhatom...” Azt feleltem, csak a jövő nyáron megyek, mert a cipőre és a télikabáttra valót meg kell keresnem. A következő nyáron anyám iszonyatos sikolyai közepette elindultam Budapestre, ahol eladdig sosem jártam; megtaláltam a

kollégiumot, és felvettek a főiskolára Gellért Endre osztályába. Imádtam őt és még néhány tanáromat, rendezőmet nagyon szerettem: Egri Istvánt, Ascher Oszkárt, Apáthi Imrét, Várkonyi Zoltánt, Marton Endrét, Both Bélát.

Elérkezett számomra a boldogság kora, 1952-ben a Nemzeti Színházhoz szerződtek. Csodálatos kollégák vettek körül, egyetlen nevet sem akarok felsorolni, mert véletlenül sem szeretnék kihagyni senkit. Itt tudtam meg, hogy nekem a SZÍNHÁZ az igazi családom.

A színházi mellé a privát családot 1958-ban találtam meg, ekkor kötöttünk házasságot Zolnay Pál filmrendezővel. János fiunk 1959-ben született. Pali nemcsak egyetlen gyermekem apja volt, hanem igazi szellemi és munkatársam egészen 1995-ben bekövetkezett haláláig. Életem kiteljesedett, színházamban havi 30 előadást játszottam, nem beszélve a rádióról, televízióról, pódiumról és a filmről.

Termékeny évek voltak, de 1964-ben valami eltört.

Ifjúságom Nemzeti Színházának utolsó előadása Shakespeare *Lear királya* volt, én játszottam benne Reagant. Mindenki azt mondta, hogy ősszel egy nagy búcsúelőadáson ismét találkozunk, én nem hittem, és igazam lett. Ősszel felrobbantották a Nemzeti Színházat.

Ezek az évek érlelték meg bennem, hogy a színházteremtés több ága is érdekel, beleértve a pódiumot, amit akkor már magas fokon műveltem. Felfedeztem, akkor még ismeretlen fiatal költőket, és egyre inkább izgatott egy új színház alakítása.

1970-ben létrehoztuk a 25. Színházat, melynek még a nevét is én találtam ki. Életemben először Németh László engedelmével írói munkába kezdtem, s így színpadra állítottam és eljátszottam

a Gyász című monodrámát. Ebben a színházban rendeztem, játszottam, és sok amatőrrel dolgoztam, akik közül többen a szakma kiválóságai lettek.

Olyan voltam, mint egy faltörő kos, megelőztem a koromat.

A 25. Színház létrehozásakor megteremtett légkör, amiben hittem, sajnos lassan felbomlott negyedik évben eldöntöttem, hogy ez már nem az én világom, 1974 őszén visszamentem a Nemzetibe...

Remek szerepeket kaptam, de a színházteremtésről örökre le kellett mondanom.

„Mozgalmas évek” következtek a Nemzetiben: igazgatók jöttek-mentek... Az ott töltött utolsó két évben rossz volt az életem...

Azon gondolkodtam: 55 éves leszek, aki eddig nem ismerte meg a nevemet, az már soha nem fogja. Most

van itt az ideje, hogy vidékre menjek – és noha a szerződötések csak március végén kezdődnek, 1985. január 4-én leszerződtem Győrbe.

Kellemes csalódás ért, nagyszerű évek következtek: Dürrenmatt, O’Neill, Madách, Sartre, Molnár, Németh, Örkény stb.

Ismét megtaláltam a családi színházi légkört, és ami külön megdöbbenett – helyi közönség megkülönböztetett szeretetén túl –: előadásaim országos visszhangja.

Azt azonban ki kell mondanom, hogy amiért egész életemben energiát és erőt nem kiélve küzdöttem, arra már nem volt szükség.

1993. július 9-én aggvérzést kaptam.

Harag, keserűség nincs bennem, új szemmel nézem a világot.

Benedek Elek

A Nemzeti Színház (1952–70 és 1974–85) tagja, alapító tagja a 25. Színháznak (1970–74), rendez, ír. A győri Kisfaludy Színház (1985–91), majd 1991-től a kecskeméti Katona József Színház művésze. Fontos része pályájának a színésznevelés, a pódium, a tévé, a film.

Díjak: Farkas–Ratkó-díj (1954); Jászai Mari-díj (1957, 1963); SZOT-díj (1967); érdemes művész (1970); Radnóti-díj (1973); Madách-díj (1987); kiváló művész (1988).

Kálmán György partnereként Gyurkó László Szerelem című előadásán

Fekete András

színművész (Cibakháza, 1930. október 7.)

Cibakházán, a Nagykunságon, a Tisza partján paraszti családból születtem. Irigylem azon kollégáimat, kik már pici korukban tudták, csak színészek lesznek. Az iskolát palatáblával kezdtem, amit könnyű volt letörölni. Meg is tanultunk írni és számolni. Majd a polgárit végeztem el. Jó tanuló voltam, de nem akartam tovább tanulni. Megelégedtem a paraszti munkával. Bolgárkertünk volt, ami nagy figyelmet és szorgalmas munkát igényelt. Jó fizikumom lévén bírtam is a munkát, és ami a lényeg, szerettem is.

Határőrnek soroztak be. De őszi születésű lévén tavasszal nem vonultattak be. Az iskolai padtársam viszont vonult. Három hónap múlva a jugók átlóttek a határon, nagyon szép temetése volt, amitől én úgy megijedtem, meg sem álltam, csak a felvételi bizottság előtt a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. Fölvettek. Szakérettségi az Eötvös Gimnáziumban. Dr. Kamocsai Dezsőné magyar irodalom, dr. Eperjes Géza történelem, Bíró István matematikatanárom, hogy csak néhányat említsek jobbnál jobb tanáraink közül. Ezután főiskola. Itt is kiváló művésztanáraink: Gellért Endre. Nagy Adorján, Básthy Lajos, Várkonyi Zoltán, Pártos Géza, Körmendi János, Bánky Zsuzsa, Sulyok Mária. Ma is boldogan emlékszem vissza főiskolai éveimre. Olyan tájszólással beszéltem, hogy kétszer-háromszor kellett megkérdezni, mit mondtam. A híres Dóry bácsi minden órán foglalkozott velem. 1956-ban végeztem,

és mert nem akartam Pesten maradni, Egerbe szerződtem. Ott voltam egy évig, de mert közel akartam lenni a mennyasszonyomhoz Szolnokra szerződtem. (Cibakházai lány a feleségem.) Sok-sok epizód szerepet játszottam. Igazgatóváltás, az őszinteségem a számon, amit én igaznak éreztem válogatás nélkül,

megmondtam. A szülői háznál soha nem kellett félnem az igazmondásért.

1959 – Pécs. Nem tudom felsorolni, miket játszottam.

1963 – Itt is igazgatóváltás, „Aczél-korszak”. Itt írtam alá életem legcsúnyább szerződését. Színész-ügyleti kötelezettséggel, ami azt jelenti, játszottam is, ügyeltem is. Mért vállaltam? A feleségem beteg volt, a fiam kicsi, értük mindent megtettem. És mégis ekkor jöttek a legszebb filmszerepek. Bódy Gábor: *Amerikai anziksz*. A manheimi filmfesztiválon első díj, én a legjobb színészi díj. Gaál István: *Naponta két vonat*. Veszprémi tévéfilm-fesztivál: filmnagydíj. Színészi különdíj. Vitézi László: *Békeidő*. Pécsi fesztivál, majd meghívták a manheimi fesztiválra is. Film nagydíj, én: kritikusok díja.

1982 – Szolnok. Új életet kezdek, határoztam én. Csak a szerepeknek élek. Mindenben játszottam, úgy értem, próza, operett, ifjúsági előadások, iskolaszínház. Ismét film: Bódy Gábor: *A kutya éji dala*. Szép színészi elismerést hozott. Innen nyugdíjba mentem 1991-ben.

Fekete András

Juhász Péter

műfordító, kritikus (Kótpusztá, 1930. október 20.)

A Viharsarok és a Sárrét ölekezéséből születtem, az Újiráz határában elterülő Kótpusztán. A latin szertartású váradi káptalan Újirázt 1910-ben azzal az ígérettel alapította a bihari határszélen, közvetlenül a Sebes-Körös mellett fekvő daruszigeti birtokán, hogy egy évtized leforgása alatt tíz köblös földet ad el részletfizetésre minden telepésnek. Jöttek is a telepések: apai nagyszüleim a Viharsarokból, Meggyesbodzásról, anyám szülei pedig a Sárrétről, Endrőd határából. A nemes káptalannak persze esze ágában se volt eleget tenni a szerződésnek, hiszen elvesztette volna nap-számait és summásait.

Apai nagyapám volt a falu bírója 1934-ben. Azt képzelte szegény, hogy jogállamban élünk, és beperelte a káptalant. A káptalan ügyésze viszont szervezkedésért indított ellene eljárást. Nem sokat törvényeskedtek, a falu okulására teljes vagyoneklobzásra ítélték családunk utolsó istenfélő és törvénytisztelő tagját.

Első emlékeim: feketén ragyognak a kakastollak, villognak a szuronyok, két csendőr tizenkét papi béressel hordatja ki elkobzott házunkból minden ingóságunkat. Nagyapám soha többé be nem tette a lábát a templomba, imáit is rövidebbre fogta. Mielőtt asztalhoz ült, mindig csak ennyit mondott: „Én Istenem, azt is tudott, hányan vagyunk, azt is tudott, mit akarunk. Ámen.”

Apám is emelt fővel fogadta a csapást. Huszonöt hold földet művelt meg egyedül Varga Gábor vésztoi gazda kótpusztai tanyáján. Szép, szilaj lovakat és szelíd, jól tejelő teheneket tartott, kondaszámra nevelte a disznókat. Ő volt Kótpusztá egyetlen gazdálkodója, aki újságot járatott és könyveket vásárolt.

1949-ig a gyulai tanítóképzőben tanultam, majd a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar szakán folytattam tanulmányaimat. 1950-ben ösztöndíjjal Szófiába utaztam, ahol 1953-ban bolgár nyelv és irodalom szakon szereztem diplomát. Jelenleg a szófiai Ohridai Szent Kelemen Egyetem vendégtanára vagyok.

Fél évszázada kényszerű szerelemben élek a bolgár irodalommal. Negyven kötetre való bolgár regényt, elbeszélést és drámát fordítottam, kilenc költői és prózai antológiát válogattam és szerkesztettem, háromszázegynéhány cikket, tanulmányt írtam a bolgár irodalomról, *Bolgár-törökök és magyarok* című könyvemre megkaptam a tudományok doktora fokozatot. Clemanceau írja egy helyütt: a román nemzeti hovatartozást jelöl, hanem foglalkozást, mai szóval businessst. (Bizonyára tudta, hogy miért vélekedett így, hiszen ő adta nekik Erdélyt.) Én viszont meggyőződtem arról, bolgaristának lenni nem business, hanem nemzeti hovatartozás kérdése.

Nem írhatok évtizedeken át úgy egy népről, hogy közben tartod a distanciát. Nem kőből van az ember szíve, de még ha abból lenne is, a kő is áttüzesedik.

Korpa van annak az embernek a szíve helyén, akiben nincs beleézés, aki képtelen tárgyával azonosulni. Turgenyev Tolsztojnak egy lóról szóló elbeszélését olvasva, így kiáltott fel: „Lehetetlen, hogy ön, Lev Nyikolajevics sohasem volt ló!”

Fél évszázada oly mélységesen belém ivódott a bolgárság sorsa, hogy számomra is az lesz a legnagyobb elismerés, ha egy olvasóm felkiált majd: „Lehetetlen, hogy ez a Juhász Péter sohasem volt ló!”

A Külügyminisztérium munkatársa (1953–59), a moszkvai (1954–56), majd a szófiai (1956–58) nagykövetség kulturális attaséja, a szófiai Magyar Kulturális Intézet igazgatója, 1959–62 között az MTA Könyvtárban tudományos kutató, 1962-től munkatárs a kelet-európai irodalmak tanszéki kutatócsoportjában, 1973-tól csoportvezető. A Studia Slavica szerkesztőbizottsági tagja.

Főbb művei: *A bolgár irodalom története* (társszerző, 1966); bolgár irodalmi kistükör, elbeszélők és költők antológiái (szerkesztőként).

Fónod Zoltán

irodalomtörténész (Ekecs, 1930. október 29.)

Ha az emlékezés csilléje megbillen, nem az a nehéz vagy a súlyos gond, melyet az emlékek rejtenek, hanem maga a tény: hetven év könyörtelen valósága. A Sors vagy a Gondviselés végtelen kegyelmének is mondhatnám ezt a több mint két emberöltőnyi időt, ha az emberben nem kísértene a tudat, hogy eddig szinte alig „élt”, hisz élete javát a küzdelem, a gyürkőzés kényszere töltötte ki. Kisebbségi helyzetben ugyanis a „lehetetlenségek” sorsszerűen adóttak. Olyan ez, mint egy bélyeg a homlokon, melyet viselni kell. Egyszerűen azért, mert nem bújhat ki emberi mivoltából. Magyarként kell élnie ott, ahol született, mert a kisebbségi lét nem életforma, hanem realitás, kegyetlen politikai kényszer. Visszatekintve életem

fordulóira, azt kell mondanom: megannyi kényszerpálya. Kálvinista szemlélettel azt is mondhatnám: predestinált sors. Menet közben persze az emberben nem az eleve elrendelés tudata munkál, hanem a kényszer, hogy lenni kell, meg az is, hogy tenni kell...

A szegénysorsba születtem bele Csallóköz egyik nagyközségében, Ekecsen. Az az életiskola, melyet itt kaptam, akárcsak Móricz Zsigmond Nyilas Misijének életében, egy életre meghatározta erkölcsi magatartásomat, világszemléletemet, közös-

ségi elkötelezettségemet. „Írástudóvá” is csak úgy válhattam, hogy az elemi iskola ötödik osztályának elvégzése után Tömösközi Ferenc tiszteletes úr (szüleimet meggyőzve) elvitt Csurgóra, „versenyvizsgára”. (Így nevezték azt a tehetségkutatót, melyet a református egyház végzett.) Így indultam el a gimnáziumi tanulmányok útján a Csurgói Református Csokonai Vitéz Mihály Gimnáziumban, 1942 szeptemberében. A félelem, a háború árnyékában éltünk, s aztán tizenévesen nemzedéktársaimmal együtt megjártuk a háború poklát. 1945-ben a nyilasok Németországba hurcoltak, s csak a szerencsének köszönhető, hogy életben maradtunk.

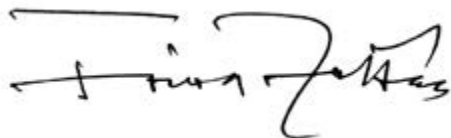
Közben a világ is megváltozott körülöttünk. Visszaállt a trianoni állapot, s 1945–48 között az „összebúvó félelem” éveit élte a csehszlovákiai magyarság. Iskolák és emberi jogok nélkül. Így kerültem, szökevényként, 1946 októberében vissza Csurgóra, ahol 1954-ben érettségiztem. Emberséges, nagy tudású tanárainak köszönhettem, hogy nyitottá tettek a világ dolgai iránt. Ady Endre, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső ígésében éltünk, s mellettük Karácsony Sándor és Makkai Sándor szellemisége jelentette még azt a közeget, mely a „fényes szelek” éveit is árnyalni tudta, lelkesedésünk ellenére meg tudtuk őrizni az emberiség és a magyarságtudat legfontosabb jegyzeit. Polgári iskolai tanítóként, majd egyetemistaként ebből a tudásból éltem évekig.

A kényszer vitt az újságírói pályára egyetemistaként (1955), majd a hivatástudat tartott ott másfél évtizeden át. Később több mint egy évtizedes kihívást jelentett számomra a könyvkiadás, melyet politikai okok miatt kellett otthagynom. Miután eltiltottak a politikai szerepvállalástól, a szerencsés véletlennek köszönhettem, hogy a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Tanszékére kerültem adjunktusként, később docensként és tanszékvezetőként Nyugdíjaztatásom után (1996) és az Irodalmi Szemle című folyóirat és a Szabad Újság című hetilap (1998) főszerkesztője lettem. És mivel az irodalom és az újságírás összenőtt az életemmel, szívesen és legjobb tudásom szerint igyekszem a munkámat végezni.

Hét évtized tapasztalatait summázva azt mondhatom, az Ady megfogalmazna „szabad készíteni arasznyi jövőnket” tudatával éltem. A szolgálat erkölcsével élve sosem a saját előmenetelem volt a fontos, hanem nemzeti közösségünk segítése, szellemiségünk erősítése.

Tanulmányköteteim ezt éppúgy igazolják, mint az a tevékenység, melyet szerkesztőként, kiadóként vagy az irodalmi élet vezetőjeként kifejtettem. A népszolgálat eszméjét követtem a Fábry Zoltán-életmű megírásakor, s ez vezetett A csehszlovákiai magyar irodalom lexikona szerkesztéséig is. Nemes kötelességemnek tartottam táborba szállni a magyarság érdekeiért. Az ügyeletes hatalom többször el- és leszámolt velem, sokszor éreztem (társaimmal együtt!) a „farkasok közt védtelen” helyzetet. A legfontosabb credóm volt: emberi tisztességgel élni és a haramia erkölcsökkel nem azonosulni. Mert a kőtáblákat össze lehet törni, s az aranyborjúkat újra lehet önteni, bálványokkal azonban nem lehet élni.

A kisebbségi lét, a „kínáságos mai Ma” könyörtelen parancsa ma is, hogy mindig a nyáj a fontos és nem a karám.

Csilizradványban polgári iskolai tanár, megbízott igazgató (1950–52, később Nemesócsán és Nagymegyeren tanít, 1955–60-ban a pozsonyi Szabad Földműves, 1960–72-ben az Új Szó szerkesztője, 1972–78 között a Madách Könyv- és Lapkiadó igazgatója, 1979–83-ban irodalmi vezetője, 1983–96-ban a Komensky Egyetem oktatója, docens, tanszékvezető, 1996-tól az Irodalmi Szemle főszerkesztője, 1997–98-ban a Szabad Újság felelős, majd főszerkesztője, a Fábry-életmű gondozója, két mandátumban (1992–94 és 1996–98) a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnöke. A történettudomány kandidátusa (1984).

Főbb művei: *Vallató idő* (1980); *Körvonalak* (1982); *Tegnapai önismeret* (1986); *Megmozdult világban* (1987); *Kótábláink* (1990); *Üzenet* (1993); *Perben a történelemmel. Fábry Zoltán élete és munkássága* (1994); *Szétszóródás után* (1998).

Díjak: Madách Imre-díj (1985); Fábry Zoltán-díj (1987).

Bárány Frigyes

színművész (Budapest, 1930. november 17.)

Mikor 1957-ben a Faluszínházhoz kerültem, már többéves munkásszínjátzó múltam volt. Debrecen, Győr, a szigligeti Székely Színház következett, majd a Pécsi Nemzeti Színházban hét éven át végigjártam a Nógrádi Róbert igazgató, Czimer József dramaturg és Sík Ferenc főrendező nevéhez fűződő Illyés-drámák korszakát. Tizenhetedik éve vagyok Nyíregyházán, most már nyugdíjban.

Hiszek abban, hogy a színház hat az emberekre. Különösen mostanában a színház az egyetlen hely, ahol az ember találkozhat az emberrel. Amikor a színész és a közönség együtt van, a játék legnagyobb pillanataiban, olyankor tényleg összedobbannak a szívek. Én most már majd nem veszek részt benne; de hiszem, hogy a színháznak mindig van jövője.

Az Állami Déryné (1957–60), a debreceni Csokonai (1960–64), a József Attila (1964–71), a győri Kisfaludy (1971–72), a szolnoki Szigligeti (1972–74), a pécsi Nemzeti (1974–81) és 1981-től a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház tagja.

Díjak: Jászai Mari-díj (1984); érdemes művész (1990).

A *Hyppolit*, a *lakáj* címszerepében Nyíregyházán

Miszlay István

rendező (Csorvás, 1930. november 18.)

Elemi és középiskoláimat Orosházán végeztem. Az orosházi Táncsics Mihály Gimnáziumban érettségiztem 1949-ben. Ez évben kerültem a Pázmány Péter Tudományegyetem orosz szakára. Az egyetemen két évet végeztem. 1951-ben felvételiztem a Színház- és Filmművészeti Főiskola színházrendezői tan szakára, ahol 1955-ben diplomáztam. Rendezéstanárom Major Tamás és Nádasdy Kálmán volt. Negyedéves koromban rendezői gyakorlatra a Nemzeti Színházhoz kerültem Major Tamás és Várkonyi Zoltán mellé. Első munkahelyem, ahol a diplomamunkámat is készítettem – mely Ben Jonson *Volpone* című komédiája volt – az akkor alakuló Kaposvári Csiky Gergely Színházban. Itt rendeztem Corneille *Cid* című drámáját, melyért meghívást kaptam a párizsi nemzetek színházai fesztiválra. Ez volt első külföldi szakmai utam. 1959-ben a Szolnoki Szigligeti Színházhoz szerződtem, s itt 1962-ig dolgoztam, főleg zenés darabokat rendeztem. 1962-ben kerültem a Békés Megyei Jókai Színházhoz. Itt először rendező, majd főrendező, később igazgató lettem. 1963-ban sikerült munkatársaimmal létrehozni a Gyulai Várszínházat (a dubrovniki példa nyomán), ahol minden nyáron budapesti, vidéki színészválogatottal és a békéscsabai kollégákkal magyar történelmi drámákat és klasszikus vígjátékokat vittünk színre. A Várszínháznak tizenegy évig voltam művészeti vezetője. 1973-tól pályáztam a kecskeméti Ka-

tona József Színházhoz igazgatónak. Kecskeméten sikerült létrehozni a Kelemen László Kamaraszínházat, amely azóta is sikeresen működik. Talán itt volt abban az időben az egyik legjobb vidéki színészegyüttes (Gábor Miklós, Vass Éva, Pécsi Ildikó, Fekete Tibor, Gurnik Ilona, Szakács Eszter, Trokán Péter stb.). 1976-ban ne-

veztek ki a József Attila Színház igazgatójának. A közönség Angyalföldön úgy szerette és becsülte a Színházat, hogy a Színház 25 éves évfordulójára csak magyar bemutatókat tartottunk. (Maróti, Száraz, Páskándy, Németh, Sántha), és nem csökkent a nézőszám. Itt is sikerült egy kamaraszínházat létrehozni, a Duna túlsó partján, az óbudai Ifjúsági Házban. Feleségem Miszlayné dr. Lányi Éva, a Legfelsőbb Bíróság büntetőbírája. Leányom, Éva jövőre érettségizik.

1982-ben lettem a Népszínház igazgatója, több mint 400 munkatárs prózai, operai tánctagozat, fővárosi (Józsefvárosi Színház) és utazó részleg. Évi 1200 előadás. Nehéz és szép feladat volt itt dolgozni. Műsortervünk 80 százaléka magyar dráma volt mind Budapesten, mind vidéken. Sikerült itt is egy Stúdiószínházat létrehozni színészeink és rendezőink öröme az Asbóth utcában. 41 évi munka után – ebből 25 év színházvezetői feladat – 1990-ben nyugdíjba mentem. Rendeztem száznál több darabot. Ezek közül 75 magyar dráma volt. Vendégrendeztem Szegeden, Debrecenben. Majd nyugdíjba vonulásom után segít-

ve a határon túli magyar színházakat 1990-től dolgoztam a nagyváradi, temesvári, Újvidéki Magyar Színháznál öt éven át. Közben rendeztem a zombori szerb, a temesvári román nemzeti és az aradi román színháznál, mindenütt magyar drámákat állítottam színpadra. Közben leszerződtem szülőföldem színházához, a Jókai Színházhoz, rendező-dramaturgnak. Dolgoztam vendégként a Magyar Rádióban és a Magyar Televízióban. Rendezéseim közül

szívesen emlékszem vissza a Páskándi Géza-sorozatra, a Németh László-sorozatra, Madách–Keresztúri Csák *végnapjai*, Sárközi György Dózsa című drámájának rendezésére és Csiky Gergely *Buborékok* című vígjátékának színpadra állítására. Színházaimmal az 1960-as évek végétől rendszeresen vendégszereltünk Erdélyben, a Vajdaságban, Szlovéniában és Kárpátalján. Viszonylag meglegedetten élek, úgy érzem, elismerték munkámat.

Mislay István

A kaposvári Csiky Gergely (1955–59), a szolnoki Szigligeti (1959–62), a Békés megyei Jókai (1962–73) rendezője, utóbbiban főrendező (1966–69), majd igazgató (1969–73), a kecskeméti Katona József (1973–76), a József Attila (1976–82), a Népszínház (1982–90) igazgatója, 1963-tól a Gyulai Várszínház alapító művészeti vezetője, a kecskeméti Kelemen László Kamaraszínház (1974), az Asbóth utcai Kisszínpad (1984) létrehozója.

Díjak, kitüntetések: Gyula Városáért; Budapestért kitüntetés; Justh Zsigmond-díj; Jászai Mari-díj (1966); érmes művész (1988); Darvas József-díj (1989).

Kállay Ilona

színművész (Miskolc, 1930. december 14.)

Aki ebben a században élt át hetven évet, annak bizony elég kevés 45 gépelt sor, bármiről kezd is el írni, akármilyen aspektusból közelíti is meg.

Én megpróbálom az „idős” kor dicséretét. (Mert úgy tudom, mi még időskorúak vagyunk és nem öregek. Vigasztaló, hogy legalább elnevezésben ilyen szőr mentén lehet rólunk beszélni!) Sokat

jut mostanában eszembe Domján Edit, aki negyvenéves korában feladta. Én – hacsak az elmúlt harminc évemre gondolok – semmiért nem adnám az élményeimet; abban annyi öröm, boldogság volt, hogy megérte ezt a kort megélni. (Természetesen rengeteg gond, stressz, betegségek, sok-sok – olykor nem kedvelt – munka, gyöttrődések ellenére is.)

Az unokáim megszületése, a velük való együttlét, látni, ahogy cseperednek, szalonnát sütni velük a nyári kertben míg kicsik, hallgatni a „tücsökzenekart”; a színházi örömök, melyek az utóbbi években talán többször keresnek meg, mint fiatalkoromban. (*Macs-kajáték* Fehérváron, a *Nagymama* a Nemzetiben, *Mária Dominika*, Molnár Ferenc *Hattyújában* a Várban; egy nagyon szeretett ziccer Koroknay Károly *Szavadon foglak* című darabjában a Vígben vagy Sopronban a *Kopogós rómi*, amit a férjemmel csináltunk.) Sok-sok munka, felelősség és nagy öröm, mikor siker. Öröm, hogy még meg tudok tanulni (bár utálok) ennyi ren-

Férjével, Kautzky Józseffel

geteg szöveget, tudok koncentrálni és bírom energiával.

Szeretek főzni és hozzá vásárolni, szeretem az otthoni rítusainkat a férjemmel, aki vár az előadás után, vagy én várom őt. Aki otthon van, felgyűjtja teraszunkon a villanyt, hogy már messziről látni lehessen; szeretem a kávézásokot, a mindenesti pezsgőzést (a nagyobbik unokám születése

óta, aki már húszéves, minden este). A majd minden reggeli úszást a szép zöld környezetben, az utána kapott komfortérzést, egy jó könyv bűvöletét, a tárgyak adta örömeket, egy akár félnapos kártyapartit a barátnőmnél Sós-kúton, ahol körbesüti a házat a nap, ő jókat főz nekünk, amiben pont az a jó, hogy nem nekem kell csinálni. Mindez olyan sok jó, olyan kereklelkűséget biztosít, hogy eltörpülnek mellette a gondjaink: a politikában való állandó csalódásaink, az egészségünkkel kapcsolatos esetleges aggódásaink, gondjaink a parkolással (a Belvárosban lakunk) és még sok egyéb.

Egyelőre úgy érzem, Isten tenyerében vagyok, jó lenne, ha ez még így maradhatna egy ideig. Így a hetvenet is meg lehet érni. Nem mondom, kimondani borzasztó, hihetetlen. Mindig nagyanyám jut eszembe, aki kilencvenen túl azt mondta: „Tudod, fiam, én belül nem sokat változtam, ugyanolyan fiatalnak érzem magam, mint húszéves koromban, csak belenézek a tükörbe, és egy boszorkány tekint vissza

rám.” Én ezt talán nem is szeretném megélni, de Nostradamus jóslata szerint ez úgysem következik be.

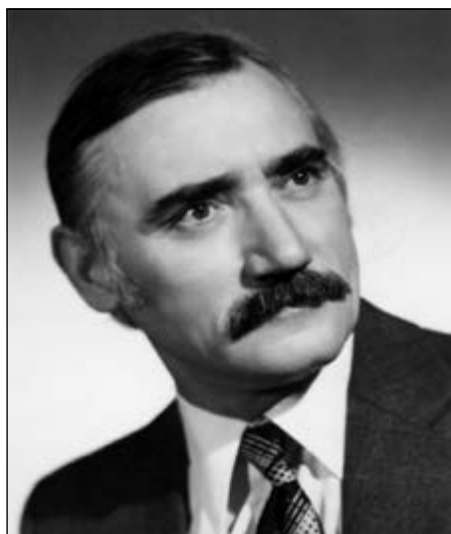

Előbb a Bábszövetség, a Háztartási Bolt, az Illatszerbolt kirakatrendezője, segédgrafikus, majd a KPVDSZ amatőr színjátszója. A József Attila (1955–82), 1982 után pedig a Vidám Színpad tagja.

Díjak: Jászai Mari-díj (1961, 1975); érdemes művész (1979); SZOT-díj (1981).

Filadelfi Mihály

író, költő (Békéscsaba, 1930. december 19.)

Mindig is gyötrődve írtam önmagamról, de ez az írás végképp nem akar megszületni, mint ahogy én sem azon a hideg napon. Dühömben talán, farral is jöttem a világra kilencedik gyereknek, félig élettelenül; aztán csak megmaradtam. Egy bolond szomszédunk meg is kérdezte apámat: minek ez már nektek? A kérdés azóta is nyitott.

„Úr ír!” – ez volt az első magyar tőmondat, amire tanyai iskolám megtanított. Én paraszt voltam – és tót! Magyarrá lettem, de sem paraszt voltomat, sem tótságomat nem tagadtam meg azóta sem. Erről vall *A szavak udvarát kutatom* című esszém és az Áchim L. Andrásról szóló drámám – a *Torzó Messiás* – is, amelyet 1981-ben a Gyulai Várszínház mutatott be.

Egy zárt tanyai vegetáció dobott az igazság és hamisság két pólusa között hányódó, vértől és ámulásoktól szennyes XX. század szérűjére, hogy álljak helyt benne emberien. E században, amelynek görbe tükrében fölborult valami ősi rend, hogy új arányok mérjék a tudatot, és amelyben az apokalipszis rémségei napjainkban is újra kiteljesedni látszanak.

Az irodalommal való találkozásom mondhatnám „genetikus”, hiszen ahonnan őseim származnak, a Közép-Felvidékről, öt Filadelfi nevű író is számon tart egy 1931-ben megjelent irodalmi lexikon. Emil Philadelfynak magam is vendége voltam, két dedikált kötetét őrzöm könyvespolcomon. Ő 1903-ban született, s tökéletesen beszélt és írt magyarul. Némi öniróniába hajló derűvel mutatta a „kutyabórt”, amelyet valamelyik honorácior őse kapott 1692-ben. Az én első tudott ősöm 1735-ben jött parasztkarriert csinálni Csabára; egyházi anyakönyvek szerint még egy sor utóda y-nal írta a nevét.

Itthon vagyok, akárhol vagyok is a Kárpát-medencében...

Hidakat lehet robbantani. Egyszerű. De építeni! Megköszönöm itt is a sorsomnak, hogy íróként, fordítóként – és az Új Auróra alapító főszerkesztőjeként mintegy

másfél évtizedig – szolgálhattam azt a hídépítő munkát, amelyet folyóiratom következetesen bizonyított számról számra. Ez a misszió még jórészt földolgozatlan, de egy-két érdemes név (Béládi Miklós, Fodor András) már hitelesítette, amit itt leírtam.

A lehetetlent próbáltam lebírni én is; egy soknyelvű tájegység ajkát akartam megnyitni valami közös, mindenki számára érthető szóra. A szavak udvarát futattam; felejthetetlen élményként őrzöm holtomig Babits, Tóth Árpád, Juhász Gyula számtalan sorátpallérozásra szoruló érdességem csiszolóját; József Attila szívet bénító bús tekintetét: „Jaj, szeressetek forrón, szilajon...” És egyáltalán a magyar irodalom egészének a társadalmi kérdések iránti elkötelezettségét Balassitól Illyés Gyuláig.

Ahogy a kisebbségbe szorult népek fölött a hatalomtól részegen meghúzott művi határok, úgy vonultak el fejem fölött az évtizedek s az eszmék, s most itt álok megderesedve, szedett tőkeként, pőrén az élet végső peremén. Nem sajnálom magam, mert *belül* végigéltem mindent ebben az etnikai kaleidoszkópban, ami történt. Ám egyre neuralgikusabban reagálok már a jelen történéseire, visszaemlékezve arra a malomútra, amelyet megtettem – úgy tűnik, hiába, körbe-körbe...

Nem kísért már hiúság, álom; Lucifer sem csábit több bűnre, s az Úrjézus is mintha kiejtette volna kezéből az ostort, pedig a kufárok egyre alattomosabban és szemtelenebbül settenkednek vissza a szentek szentjének előcsarnokába, és kiárusítanak mindent. Eszményt, álmot, idillt. Egyre gyakrabban önt el a keserűség, s ha már sok volt a véres hír és betű, a fáskamrába menekülök, s vágom a fát... Gyantaillat terjeng baltám nyomán; a bölcsőm illata s a koporsómé.

S ha mégis fölsejlik olykor a nap, az legkisebb unokám szemsugara.

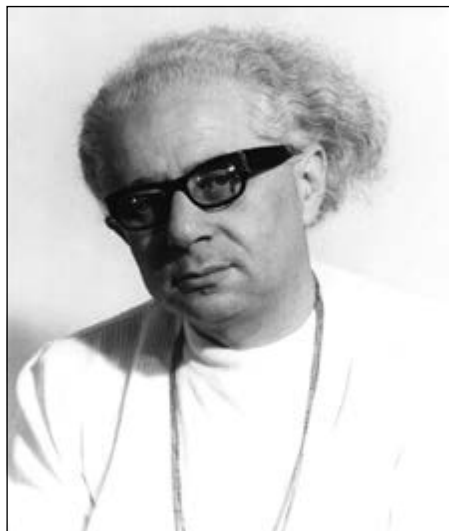
Béládi Miklós

Magyar-történelem szakon végzett, előbb általános iskolai tanár, majd városi TIT-titkár Békéscsabán. Már népművelés szakos oklevéllel közművelődési felügyelő, s 1973–76-ban az Új Auróra szerkesztője, 1978-tól főszerkesztője.

Művei: *A tanítómozgalmak kezdete Békéscsabán* (1969); *Csend és szó között* (1972); *Úton* (1973); *Háttal a térnek* (1976); *Örvények fölött* (1979); *Szavak szijjostora* (1980); *A szavak udvarát kutatom* (1982); *Szürke ég alatt* (1983); *Torzó Messiás* (1983); *Békéscsaba irodalmának áttekintése a kezdetektől 1990-ig* (1998) (in: *Békéscsaba monográfiája III., A művelődés évszázadai Békéscsabán*).

Mezei András

költő, író, szerkesztő (Budapest, 1930. december 23.)

Szerettem a nedves füvekben gázolni meztélláb, hajnalok hajnalán a Bükkben, táborozáskor. Szerettem a kősvatagi didergős esti lehüléseket Eilátban, s boldog volt bőröm minden négyzetcentimétere, ha pucéran érte a szabad levegő. Az Éden is megkísértett a maga földi földönkívüliségében fiatal izmaimban kódolt ajándékával, a futással, melyben a megilletett a lebegés, a megkönnyebbedett gravitáció. Jó volt a legeslegelső pillanat, amikor anyám összeillesztette két tenyeremet imádkozásra. A kisgyerekkori bizonyosság, hogy van kegyelem, hogy velünk nem történhet baj... *jó volt csimpaszkodni, fára mászni, futni, villamosütközőn utazni a föld fölött, és az ég alatt lebegni az első vetődéses labdafogásban. Jó volt a szájherfli első*

fémizű érintéséből a C-dúr skálát kicsalni, ujjaimat a furulya kerekded nyílásaira helyezni, mezítelen, kerges talpamat tarlón csúsztatni, kertvégből tököt lopni, kibelezni, szem-, orr- és szájnyílást vágni, gyertyával kivilágítani, s jó volt a kézfejemre csöpögő forró stearin érzete. Ragyogott-e szebben a csillagos ég, mint hanyatt fekve szalmán, saroglyában? Adott-e ritmust szebbet bármely zenemű, költészet, mint a szekér elébe fogott két szürke meg-megdobáló tompora, van-e földközelibb érzet, mint hogy átfogod a ló nyakát? Lobogott-e veled álmaidban is vérbőbb üstökös? Mi más tette, tehette életté hetven évedet, mondd?

Jó volt azt hinni, hogy az alkotás fontos, és hogy vannak kibányászható lelki, szellemi értékek bennem. Érdemes volt élni érettük, a nőkért, akik figyelmüket adták, akik szerettek, akik épp azzal, a szeretettel alkottak, az emberi lét lényegét valószínűsítették meg. Ki balekként hittem a jövőben, s küzdöttem érte, nem bánom, hogy nem az ördög balekja lettem, hogy nem én üldöztem, hanem engemet üldöztek. Hogy a bosszú nem foglalkoztatott. Hogy a természeti indulat energiáit a szép fogalmában átirányítottam. Jó volt, hogy Istenben való teljes napfogyatkozásomat a holokausztomból életem során sugarakként vethettem vissza.

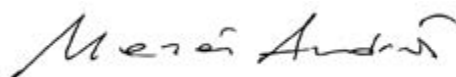
A juhász botot farag. Díszíti, hogy szép legyen, és bicskája élén, annak hegyén oldódik szomorúsága. A faragás gyógyír a bántalmaira, de úgy is. akkor is gyógyír a maga módján, ha jóban van a világgal; s a lelki örömét tárgyasítja vele. Jutott nekem ez is, az is: szegénységbe születés, szüleim válása, a halálos bűn, hogy zsidónak születtem, a csaknem teljes családom vesztese, a fonák fölszabadulás utáni zsidó öntudat, új haza, honfoglalás – a cionizmus bélyege, 1956-os lelkem ambivalenciája, és megadatott, hogy számomra, ki disszidensként nyilvántartva létezhettem – a Kádár-kormány hozott relatív fölszabadulást. Hogy milyen nyomorúságos volt végül is, az is, amire azt mondom ma, hogy megadatott?! Nem

tudtam, nem éreztem. Ha nem lett volna a vers mint a fizikai kórba torkolló lelki salakok kioldója, mint gyógyszer, hogy is maradhattam volna lélekben?!

Hála a bibliabeli prófétáknak, hála a magyar költészetnek, hála hiedelmemnek, hogy a vers fontos: már amit az alkotó igyekezett lehet nevezni, versről versre segített életben és lélekben maradnom. A vers életemben a túlélés egyik formája. Nem az a vers, amit már megírtam, hanem az a vers, ami készülődött, ami csak vágy volt. Enyhítette a családi szegénység szégyenét, származásom szégyenét, mindig fölmutatott valamicskét abból a valakiből, aki lenni szerettem volna. A vers tanított, művelt, mint forma formált, mint szerkezet iskoláztatott, és tartalmi különbségeket mutatott ki. Tévútjaim, téveszméim kritikusa volt. Gyógyszer, mit az érzelmi megismerés temérdekéből desztilláltam.

Jó volt, hogy megtanulhattam:

A költészet nem cél, hanem eszköz, hogy túléljem a megpróbáltatásokat, gyilkos félelmeket és feszültséget oldjak, örömet levezessek. Családi dráma, származás bűne, a disszidálás „bűne”, a hányattatás és az ötvenes évek katalizmájába kerülés. 1956 lélekrázó zsidó ambivalenciája bennem, a vélt után a már tényleges felszabadulás. A gazdaságpolitikába való menekülésem ellenzéki sége, a rendszerváltás lélekreformáló szociális mellékhatása – sorra megöltek volna, ha rengeteg bajomat, bűnömöt ki nem éneklek a versben. Ennyi az életem. Egy marék költői hamu.

A Tűztánc költői csoporttal indult, az ELTE-n magyar szakon diplomázott. 1949–50-es izraeli tartózkodása után hazatérve tervezőtechnikus, előbb az MTI gyakornoka, a művelődésügyi minisztérium sajtóosztályának előadója, majd 1958-tól 1992-ig az Élet és Irodalom rovatvezető főmunkatársa. 1992-től a Belvárosi Könyvkiadó alapító igazgatója, 1993-tól a CET folyóirat alapító főszerkesztője. 1989-től a Magyar–Izraeli Baráti Társaság ügyvezetőelnöke.

Művei: *Vaskerület* (társszerzővel, 1958); *Torlóidő* (1961); *Mulandóság sebei* (1963); *Legendák születésben* (1966), *A csodatévő* (1966); *Május örökké* (1968); *Kezdetben* (1970); *Szerelmes Icarus* (1971); *Csillagok tábora* (1971); *Az öröm futása* (1973); *Svédcsavar* (1974); *Megkérdeztük* (1976, 1982); *Noé bárkája* (1976); *Fehér a fehéren* (1977); *Fehér malom* (1978); *Az író álnevei* (1979); *Halálom után – Tus a halál ellen* (1980); *Ló az iskolában* (1980); *És eljön...* (1981); *Ilyen gazdagok vagyunk?* (1981); *Éva, és sok-sok Ádám* (1986); *Ki beszél itt már Mexikóról?* (1986); *11* (1987); *Ez a házad* (1988); *Mindenki megégetheti magát* (1988); *Zsidó versek* (1990); *Itt a vadnyugat!* (1992); *Adomo* (1993); *Eredet* (1996); *Honfoglalás* (1998).

Díjak: József Attila-díj (1964); SZOT-díj (1972); a Művészeti Alap Irodalmi díja (1979); Gábor Andor-díj (1984); Kotzelnik-díj (1986); Arany János-díj (1997).

Maróti Lajos

költő, író (1930. november 18.–1982. július 14.)

Izzóan hűvös intellektus volt; tekintete fölragyogott, szava megeredt, ha erkölcsi vagy bölcseleti dilemmáról, természettudományi kérdésről, irodalmi művekről és megoldásokról fejthette ki – s lehetőleg vitaszituációban – a nézeteit. Viszonylag gyakran tisztelte meg zöldfülű, a bizonyára agresszív kritikus-énemet elképzelései és tervei taglalásával. Ő, az egykori pannonhalmi diák és bencés papnövendék mintha érdeklődött volna a nemrég érettségizett piarista iránt. Különösen akkor, amikor fiatal színbírálként a darabjairól is kifejtettem a véleményemet. A *gondolat a valóság latján* című írásomat – a drámáiról készített gyorsrajzot – már nem olvashatta. Ha nem tévedek, erősen dohányzott, egyik cigarettáról a másikra gyújtott, az ő füstfelhői elől azonban, szokásommal ellentétben, nem menekültem.

Maróti rajos ígéretes, bár jobbára csak más műfajokban kiteljesedést sejtető pályakezdéssel hívta föl magára figyelmet. Verseinek kompozícióiból, esszéinek lucidusságából a literatúra csillagászaik kiszámították, hogy ez az elemző elme a nagyepika felé tart; a jó szimatú dramaturgok pedig felfedezték, hogy az író konfliktusérzékenységekben a drámaköltő talentuma kecsegtet jó művekkel.

A szerző *A kolostor* (1968) és a *Hippi-akvárium* (1970) című regényeivel is egy izgatott évtizedforduló éber tanújának bizonyult. Előbbi könyvében az önéletrajzi elemeket sem mellőzve modellálta a dresszúrából diktatúrába forduló, mind elviselhetetlenebb – és a saját alapideáját is megsemmisítő – létállapotot. Epikai főművéért egyszerre részesült túlzott elismerésben és türelmetlen támadásokban – holott nem a materialista világnézet kizárólagos üdvözítő voltának hirdetéséig jutott el, s nem a hit, csupán a vakhit ellen fordult. A *Hippi-akvárium* a beat-életfelfogás és -életvezetés csöndesen rokonszenvező bemutatásával és óvatos elhessegetésével valójában a mozgalom szálláscsinálói közé tartozott.

Amint megadatott neki a színpadi megszólalás lehetősége, a drámát tekintette legkedvesebb műfajának. E nemben *Az utolsó utáni éjszaka* a legmaradandóbb fegyverténye. 1972-es színműve az akkoriban igen kedvelt hitvitázó dráma látomásos-abszurdoid elszínezése. A cím Giordano Bruno egy nappal elhalasztott kivégzésére utal, s arra, hogy a vértanúságra kiszemelt férfi a halála előtt még megtudja: a világ végtelen kiterjedéséről szóló „eretnek” tanítás magának a pápának, VIII. Kelemennek az agyában is megfogamzott, de e nézetnek, tiarával a fején is, csak úgy tud – az egyház jövője szempontjából is sorsdöntő – érvényt szerezni, ha vagy Brunót, vagy önmagát máglyára veti. Végül okosan – és kényszerűen – Bruno mártíriuma mellett dönt. A darabban – Maróti költői és reáltudományos ihletésére is jellemzően – fölbukkan „az angyal, aki Einsteinnek neveztetik”, hogy átszólva időn és téren, ezt üzenje *elődjének*: „Nem az a baj veled, Giordano Bruno, hogy állítod: a világ közepe nem a zöld, a tér végtelen, a csillagok maguk is óriás napok. Nem telik bele száz-százötven év, és ezeket a felismeréseket minden valamirevaló klerikus fújni fogja. Túl azon, hogy mindezt kissé korán kezdted mondani, a te igmazi bajod az, hogy valahogyan mindent másképpen mondasz... Úgy mondasz, hogy abban benne van a tagadás, a lázadás, a lázítás... Tudd meg, hogy ez a másképp mondasz, ez az, ami előreviszi a világot”.

Marótit ereje teljében gyúrta le a betegség. Halálos ágyán visszatálat-e kamaszifjúsága pannonhalmi vallásosságához...? – ha igen, ha nem, a *Könyörgés* gyönyörűséges elmúlásversként esdekel a Teremtő színe előtt: „...hogya jön a perc és a részeg fájdalomban / mi énné tett és tesz még – az értelem kilobban // szememben és a fény vak zavarosra vált: / könyörgök ne tagadd meg a megváltó halált // hisz aki ott hever még morfiumentől réveteg / értelme fosztott hús-csont – már úgysem én leszek”.

Tarján Tamás

Mezei József

irodalomtörténész (1930. szeptember 4.–1986. április 25.)

Babitsnak egy híres esszéje jut eszünkbe a korán elhunyt irodalomtörténészről: Az irodalom halottjai. „Az irodalom igazi halottjai az elfeledett írók, akiket nem olvasnak, akiknek »mintha hallottuk volna a nevét«, akik félbemaradtak és eltemetettek, mint egy torzó, egy csonka szobor.” Mezei József posztumusz értékelésében nem a teljesítmény torzóban maradása, hanem a befogadók és földolgozók hiánya, közönye, előítélete a legfájdalmasabb. Megírt életművének csaknem a fele kiadatlan; ami megjelent belőle, azt a szándékos feledtetésre valló csönd szigeteli el az utókortól.

Vidékről került Budapestre, 1850-től haláláig (kisebb megszakításokkal) az ELTE oktatója volt. Főleg a XIX. század második felét tanította, de szemináriumai más korszakokat is felöleltek, szemlélete és tudása pedig a magyar és a világirodalom teljességét. A magyar regény történetét bevezetendő, az antikvitástól a barokkig végiggondolja a „profán mitológia” alakulásait; Madách műhelyét a görög mítoszok és filozófiák, a „klasszikus minták” és a „friss ismeretek” szintéziseként látatja, de nem a távoli pólusok egyszerűsítő összekapcsolásával, hanem a kultúratörténet más hatalmas korszakainak tovább sugárzó értékeit is számon tartva. Dante, Milton, Shakespeare, Goethe, Byron: „a névsor – írja – nemcsak tiszteletadásként tűnik fel, az lesz a madáchi mű értékelésének »levezetése« is, Madách törekvései innen érkeztek el a saját összegzéséhez, nagy-tragédiájához.”

Első nagymonográfiája, *A szimbolistaélmény kialakulása* (Reviczky Gyula), 1968-ban jelent meg. Akkor az európai irodalomtudomány fő irányát görcsös egzaktságigény, műcentrikusság jellemezte, s merész lázadásnak számított Mezei figyelmeztetése, hogy: „Valójában a műalkotás maga az ember, a szubjektív tapasztalat, észrevétel és sors. (...) A mű csak akkor művészet is, ha értelme, jelentése van, s ez nem lehet esetleges, felesleges jelentés, csak valami általános, lényegi.” Ezt a gondolatmenetet folytatva alakítja ki a strukturalizmus nyelvhasználatával szembenálló esszéstílusát („A fogalmon innenit csak a hasonlatok és jelzők »metaforikus« ítéleteivel lehet minősíteni.”), de tiltakozik a szubjektivizmus, az önkényes értelmezés felelőtlensége ellen.

A „látható” életmű tengelye, a főmű *A magyar regény* (1973). Nem ígér esztétikai vagy történeti rendszerezést, hanem a mindenkorai tematikai vagy esztétikai újításra figyel, a kezdeményezésekre, jelentős irodalmi invenciókra; arra, ami

„egyszersmind ábrázolása, »történelemkönyve« az ember belső tényegének, kibontakozásának, változásainak”. Példát ad a kicsinyes műfaji aggályoskodás elkerülésére: a regény funkcióját egyes korokban más műfajok töltik be, de a regényes szféra hozzátartozik az emberhez, benne élünk, miközben alakítjuk, változtatjuk és a hozzá tartozó világot (világokat) formába öntjük.

Mezei jelentős kisebb tanulmányai (Thomas Mann-ról, Juhász Ferencről és másokról) nincsenek kötetbe gyűjtve. Nem jelent meg a Reviczky-könyv ikerpárja, a szimbolista magatartást értelmező, Komjáthy Jenőről szóló hatalmas monográfiája. Magyar líratörténete, amelyben Arany János koráig jut előre, ugyancsak kiadatlan. Műve legfeljebb emiatt „töredék”. Babits, Szerb Antal, Rónay György volt a példaképe műveltség, műfaj, stílus dolgában, és nem volt méltatlan hozzájuk.

Csűrös Miklós

Száraz György

író, esztéta, színműíró (1930. november 3.–1987. december 29.)

1999. november 3-án különös költői est volt a budavári Litea Könyvesbolt irodalmi szalonjában: három különböző évben, de egy napon született költőt ünnepeltek, Buda Ferencet, Döbrentei Kornélt és Marsall Lászlót. Születésnapja jogán még valaki köztük lehetett volna; de nem volt ott. Nem lehetett. Tizenkét éve, nagyon fiatalon, 57 éves korában meghalt.

Jövőre lenne 70 éves.

Száraz György.

Művelt, vitákra méltó és ingerlő tanulmányait, esszéit, melyek főképp a Valóságban, a Kortársban, a későbbi Históriaiban jelentek meg, előbb ismertem, mint őt magát. Az 1848–49-es szabadságharcról, annak főként a '70-es évekbeli középiskolások siralmas történelmi tudatát tükröző láttelele, a Nagyszerű halál, vagy a magyar oktatás akkori jelenéről és jövőjéről szóló röpirat izzású esszéje, a *Semper Reformare* ugyanúgy értelmiségi közizgalom volt, mint a későbbi híres *Egy előítélet nyomában* vagy a Ion Lancranjan magyarság-vádjait érvekkkel, higgadtan visszautasító válaszirata, az *A sorközösség nevében*. Egyszerűen közelebbi megismerkedésünk idején, 1978-ban már amolyan legendás alak volt, olyan író és gondolkodó, akinek szavára nagyon sokan odafigyeltek.

Ettől kezdve sokat voltam vele együtt, részint az ÉS szerkesztőségében, ahol majd tíz évig dolgoztunk egy szobában, részint igazi „munkaasztalunknál”, a „Talpi”-ban, a Nimród talponállójában vagy éttermében. Legtöbbször talán legjobb barátjával, Páskándi Gézával ültünk együtt hármásban, s jól emlékszem kardélre menő vitáik hangulatára és hangszínére. Ezek rendszerint valamilyen történelmi vagy társadalmi folyamat apró részletei közül forogtak; ma is hallom Géza mackós dörmögését és Gyuri föl-fölizzó, egyre hevesebb, s így egyre vékonyuló tenorját. Nagyon szeretett vitázni, és csökönnyösen, a végső szóig, mondhatni, az utolsó lehetéig védte a maga igazát. Szenvedélyes volt, élesen fogalmazó és néha bántó is. Néha, egy-egy pillanatra elismerte a másik igazát, hogy aztán rögtön egy újabb érvel, egy újabb, szinte a levegőből előkapott ténnyel, adattal cáfoljon, és újra-

kezdje. Hihetetlen memóriája és még hihetlenebb adattára volt: cikkek, jegyzetek, kivágott újságcetlik, tanulmányrészletek, ósdi kalendáriumok etc. Vitairatai, de alkalmi publicisztikái „megírási módszeréről” is járta a szerkesztőségben, hogy annyi adata, cédulája van egy-egy témakörhöz, hogy amikor okadatolnia kellett valamit, egyszerűen szétszórte fecniit a szobában, körbe sétált, s amire meztelen talppal rálépett, azokat használta fel. Az igazság persze más volt. Ez az életet szerető, látszatra bohém ember, mint egy igazi katona, mint példaképe, Pálffy György, a tábornok, egy dolgot vett komolyan, a feladatot és a hűséget feladatához. Azt, hogy hogyan lehet valamilyen kiutat találni a rá, az íróra is bízott kis csapat, a magyarság történelmi útvesztőiből. Erről szóltak drámái, tanulmányai, esszéi, publicisztikái. Erről szólt sajnálatosan rövid élete.

Azt hiszem, sokaknak hiányzik.

Azt hiszem, nagy szükség lenne rá ma is.

Bella István

Galgóczi Erzsébet

író (1930. augusztus 27.–1989. május 20.)

A formálódó írói életmű hívévé én a *Pókháló* című kisregény megjelenése után, 1972-ben váltam. E mű tragikus sorsú hőse egy jó szándékú, hozzáértő, agyonhajszolt téeszelnök, aki azzal vigasztalhatja családját s önmagát is, hogy „ez a hét még nehéz lesz”, aztán majd kissé fellélegezhetnek, több lesz az idő egymásra. De mindegyik elkövetkező hét megmarad nehéznek, sőt egyre nehezebbnek, mert ez az ember helyt akar állni, elvégezni minden rábízott feladatot, s úgy, hogy nyugodtan nézhessen szembe azokkal, akik őt vezetővé választották. Sok a rejtett önvallomás e hős alakjában. A hetven éve született Galgóczi Erzsébet is feladatcentrikus volt egész életútján, s mindvégig az írói felelősségérzet hatotta át. S bizony az ő számára is nehéz volt minden egyes hét, egészen 1989-es, váratlan haláláig. Egyik elbeszélésének címét idézve „kőnél keményebbé” kellett válnia ahhoz a ménfőcsanaki parasztportáról induló fiatalnak, hogy az ötvenes–hatvanas évek szelíden fogalmazva is ellentmondásos viszonyai között olyan író legyen, aki az igazságkeresés megszállottja. Mert hiába hirdették azidőben, hogy az alkotó minél közvetlenebbül ábrázolja a korabeli valóságot, ha valaki ezt komolyan vette, mint ő is, annak folytonosan szembesülnie kellett a kéziratok visszaadásával, a „jóakarató” cenzorálással, a politikai megbízhatatlanság vádjával. S hiába kapott háromszor József Attila-díjat, majd 1978-ban Kossuth-díjat, bizony még a nyolcvanas évek közepén is előfordult, hogy félbehagyták egy tévéjátékának a forgatását, mert egyes Győr megyei vezetők találva érezték magukat. Nem egészen okatlanul egyébként, hiszen a forgatókönyv alapjául egy valóban megtörtént eset szolgált, de hasonló máshol is megtörtént, illetve megtörténhetett volna. Olykor az irodalom „utánozza az életet”, olykor fordítva. Galgóczi Erzsébet a riportnak, az irodalmi szociográfiának, az elbeszélésnek, a regénynek egyaránt mestere volt. Elsősorban a megélt jelenkor foglalkoztatta, így rendre tabukkal kellett szembesülnie. Az erőszakos téeszervezésekről, a kiskirályokról, a hatalommal való visz-

szaélésről, a Rákosi-korról, 1956-ról írt a belső alkotói kényszernek engedelmessége és a megértő szépítést mindig elkerülve, hiszen az igazat akarta kifejezni. Az a fajta közvetlenebb valóságábrázolás, amelynek ő egyik, aligha vitatható teljesítményű nagymestere, a jelenkorban, s főként a halála óta eltelt évtizedben egyre ritkábban járt útja a magyar irodalomnak, s ennek egyik oka az efféle szemlélet és poétika tudományoskodó lesajnálása, ódivatúvá minősítése, még visszamenőlegesen is. Akadnak ugyan hatékony ellenpéldák, mégis, ha megadatott volna számára az, hogy megélhesse a kilencvenes éveket, bizonyára ő lehetett volna e korszak változásainak egyik leghitelesebb szavú megörökítője mind a manapság sajnálatosan kevés szociográfiában, mind epikában. Mert bizony ma is minden hét nehéz a hősök számára, s azóta is tragikusan végződik számos életút. Amiként tragikus Galgóczi Erzsébeté is a pálya csúcán történt hirtelen félbeszakadással. S ezt feloldani csak az utókor képes azzal, hogy nem elfeledi, hanem olvassa, újraolvassa a műveket. Nemrég jelent csak meg a *Vidra*vas első csonkítatlan szövegű kiadása, s egészen friss egy novellaválogatás a Millenniumi Könyvtárban. Erősen remélem, hogy lesznek újabb olvasói is az életműnek, igazolva, hogy maradandót sokféleképpen lehet írni, s az értő utókor nem a divat, hanem az érték alapján ítél.

Vasy Géza

Raffai Sarolta

költő (1930. május 23.–1989. szeptember 22.)

Szokásomhoz híven előbb írtam róla, mint ismertem volna személyesen. Az Új Írásban és a miskolci Napjainkban – amelynek akkoriban főszerkesztőhelyettese voltam – a hatvanas évek második felében összehoztunk egy képzeletbeli csoportot azokból a költőkből, akik személyesen ugyan még nem is ismerték egymást, de a mi elképzelésünk szerint összetartozóknak érezhették egymást. Nem a beszédmód azonossága, de tematikájuk alapján. Akkor úgy mondtuk: beszédmódjukban különböznek, de egyforma témákról szólnak.

Először mondjam el, kik voltunk ez a *mi*. Bata Imre Debrecenből épp akkor Szegeden át Budapestig a politika által „át-átírányított” veszélyesnek minősített kritikus, Farkas László, az Új Írás versrovatvezetője, Juhász Ferenc máig bizalmas barátja, Serfőző Simon, a Napjaink versrovatvezetője, maga is nagy ígéretű ifjú költő és jómagam. És kiket hoztunk össze Hetek csoportnév alatt? A velem közel egyidős Buda Ferkót és Ratkó Jóskát, a gimnáziumban felettem lévő osztályba járt Kalász Lacit, aki ekkor már Szalonnán tanítószkodott, a nálunk fiatalabb Ágh Pistát és Bella Pistát, no meg Serfőző Simont. Raffai Saci volt közöttük a legidősebb. Ő akkor Uszodon volt fiatal tanítónő. Egy életrajzi véletlen válogattatta őket egybe: közel egy időben jelent meg első verskötetük. Hatójukat egyszerre mutattam be az Új Írásban. Kalász Lászlónak később jelent meg kötete, de őt a tájegységi barátság, no meg kiemelkedő tehetsége számíttatta közéjük.

Mi volt bennük a közös mégis? A falusi származás és *ahogy* az akkori faluról beszéltek. Ma azt mondanánk, ellenzékiek voltak, akkor úgy fogalmaztunk: elkeresítette őket a falusi Magyarország elmaradottsága. Ma tudom – persze akkor is

tudtuk, csak nem mondhattuk ki egyértelműen –, abba a kétségbeejtő helyzetbe születtek bele, amely a paraszti összetartozás nagyszerű hagyományait hatalmi eszközökkel szétverte, szerteüllesztette azt az erkölcsi erőt, amely ezredéven át fenntartotta a nemzetet. Az előttük járó nemzedék, mestereik, Juhász Ferenc és Nagy László költészetében ez a drámai folyamat visszhangzott a maga tragikus drámai sűrítettségével. A Hetek már kész helyzettel szembesültek, Ágh István metaforájával: az újkori várrommal. A kritika bemutatta őket, legveszélyesebbnek nyilvánított verseiket óvatos apológiával szalonképessé tette, de a két folyóirat szabadon engedte felszólalásaikat. Legjobb, legemlékezetesebb verseiket a hatvanas évek közepén írták: az úgynevezett konszolidáció éveinek ellenállását ezekből a verspublikációkból lehetne történetileg visszakeresni. Fénykoruk a csehszlovákiai intervenció utáni időig tarthatott, ami ezt követte, az egy egyetemesebb európai ellenállásba torkollott, akkortól már a baloldal általános válsága számíthat. Ezt követően a Hetek baráti együttessé alakult, és különböző csoportosulásokba kapcsolódva élte tovább életét.

Raffai Sarolta versei – főként az anyaság, sőt a szülés folyamatának leírásával – egyedi színként simult ebbe a csoportos életmódvizsgálatba. Versei mellett neki sikerült regénnyel is országos ismertségre szert tennie. Az *Egyszál magam* belebontott etikai lázadásával a korabeli langyvizű közérzetbe. Amikor minden személyes válságot, hatalmi erőszakot az erőltetett nyugalom álorcájával próbálták elfedni, Raffai könyve belesikoltott ebbe a csendbe. Drámai erővel (utóbb drámát is írt belőle) mondta ki: hazug a látszat, nyugtalan a nyugalom. Hatása olyan átütő erejű lett, hogy nem lehetett az író személyét sem megkerülni.

Későbbi korai összeomlása is ebből következett. Az író tudata mindvégig az ellenzékiiséget érlelte önmagában. Közben közéleti funkciói – képviselőség, parlamenti alelnökség, múzeumi főigazgatóság – megterhelték lelkiismeretét. A hatalomról mindig úgy beszélt, hogy azok. De nem vette észre, hogy már ő is azok közé tartozik. Ez a tudatbeli kettősség egészségét is felőrölte. Későn, súlyos betegen vonta le csak a következtetéseket. Szimbolikusan a varsói puccs másnapján, amikor kiszavazták az írószövetség választmányából. Ekkor megszakított minden közösséget a hatalommal, de erejéből már csak annyira tellett, hogy visszavonultan készüljön fel betegségé végkifejletére.

Tragikus sorsa ellenére utókora fel kell hogy figyeljen az általa megfogalmazott jajkiáltásokra, nemcsak történelmi tettként, hanem poétikai értéként is megmaradó legfontosabb írásaira.

Kabdebó Lóránt

Labancz Borbála

színművész (1930. április 26.–1990. augusztus 25.)

Labancz Borbála vidéki színésznő volt. Nem zavarta a megkövesedett szemlélet, így élete nagyobbik felét vidéki színházakban töltötte – demonstrálva, hogy akad olyan művész is, aki nem törődik a hírnév kétes értékével, s nem adja fel művészi törekvéseit.

A fordulat évében, 1953-ban végezte el a Színház- és Filmművészeti Főiskolát. Hogy ennek ellenére megőrizte önismeretét és önironiáját – erős és vidám egyéniségéből fakadt. A pályakezdő győri és kecskeméti évek után 1960-ban előtte is megnyílt a bevehetetlennek hitt főváros; az egyik legizgalmasabb színházi műhely, a Thália Színház elődje, a Jókai Színház szerződtette. Amikor Pestre érkezett, mindenki a Kecskeméten eljátszott Szent Johannájáról beszélt. Demeter Imre így örökítette az utókorra a fiatal színésznő kiugró sikerét: „A magvas, tömör, Shaw ironiáját s e drámát hevítő pátoszát kifejező, szép előadásban Labancz Borbála nagyon jól játszotta el Johanna szerepét. Éreztük benne a föld ízét, sugárzott belőle a megszállottság s ugyanakkor a megmásíthatatlan eltökéltség, mellyel csatázni indul a népért, a hazájáért. Egyszerű volt és természetes.” (Film, Színház, Muzsika, 1960. aug. 5.)

Az ígéretes indulás után a Jókai Színházban mégsem teljesedett ki pályája úgy, ahogyan szeretne volna. Hiába játszott el az Éjszaka királynőjét Maurice Maeterlinck *A kék madár* című színjátékában és József Jolánt Gosztonyi János *Tiszta szívvel* című művében. A középszerűségnek üzent hadat, amikor nem lett a fővárosi átlagszínészek társulatának örökös tagja, hanem elindult a rögzösebb úton: 1964-ben Pécsre szerződött.

Pécssett sorra eljátszotta a klasszikus repertoár vezető női szerepeit. Rögtön az első években megkapta Mária királynét (Victor Hugo: *A királyasszony lovagja*), Vaszilisszát (Gorkij: *Éjjeli menedékhely*) és Erzsébet királynét (Shakespeare: *III. Richárd*). A kritika sem fukarkodott a méltatással: „A gyengéd, féltő anyai szeretettől az ölni tudó kegyetlenségig, a becéző kedvességtől az álmovilágba való tébolyult belefeledkezésig mindenre van színe” – írták játékaról.

Labancz Borbála vidéki színésszé vált életformájában is. Pécs szellemi és művészeti életének éltető ereje megacélozta hivatástudatát, lokálpatriótává tette. Önálló estjein pécsi írók és költők műveit tolmácsolta.

Harminc évet töltött a Pécsi Nemzeti Színházban. Harminc év kellett hozzá, hogy végre Jászai-díjat kapjon. A díjátadás egyben alkalom volt az összegzésre. A Dunántúli Naplóban megjelent írás így sorolta alkotásait: „(...) volt Giza a *Macs-kajátékban*, Akulina Gorkij *Kispolgárok* című darabjában, Whitefieldné a *Tanner John házassága* című Shaw-drámában; emlegetik Spiró György *Nyulak Margitja* című darabjában nyújtott alakítását csakúgy, mint Ivanovnáat Csehov *Cseresznyés-kertjéből* vagy Aase anyót a *Peer Gyntből*.” (1990. március 15.)

Harminc év alatt Labancz Borbála színészi hitvallása sem változott meg: „Ha a költő természetes igénye az, amit Ady úgy fogalmazott meg, hogy »látva lássanak«, a színésznek százsorta inkább szüksége van rá, hogy megmutathassa, mi van benne” – nyilatkozta egykor, s ennek szellemében szinte élete utolsó pillanataig a színpadon volt.

Nekrológját a Film, Színház, Muzsikában Szakonyi Károly írta. A búcsúzáshoz Labancz Borbála egyik utolsó szerepének – Turgenyev *Apák és fiúk* című művében Arinát játszotta – mondataiból merített erőt: „Amikor Arina a fiáért aggódik, azt mondja a férjének: »Talizmánt kellene a nyakába akasztanom...« Mire a férje ingerülten: »Micsoda? Felvilágosult ember nyakába talizmánt?« De Arina makacs: »Az megoltalmazná a rossztól!«

Bori nyakában a színjátszás volt a talizmán. Ez óvta őt, amíg csak a természet és az Isten megengedte.” (1990. augusztus 25.)

Gajdó Tamás

Gyöngyössy Imre

filmrendező, költő (1930. február 25.–1994. május 1.)

Alkotásait nagy sikerrel vetítették Rómában, Párizsban, New Yorkban és Chicagóban is – ennek ellenére műveit itthon értetlenség és támadás fogadta. Gyöngyössy Imre külhoni sikerének és itthoni mellőzésének oka valószínűleg ugyanabban rejlik: a művészi „beszédmódot” és a történelemre, a korra való reagálást nemcsak hogy nem tartotta összeférhetetlennek, de mindig is egységként kezelte. Gyöngyössy a mágikus realizmus eszköztárával, a látomás és a valóság szimbiózisával, költői, expresszív képekkel közvetítette üzenetét a történelem üldözötteiről, a kelet-európai történelem zivatarában fennmaradásukért küzdő kis népekről, amelyek morális tartásukkal és hitükkel szegülnek szembe az erőszakkal.

Gyöngyössy Imre 1930. február 25-én született Pécsen. Gyermekkorát egy Tolna megyei faluban töltötte – az archaikus paraszti világ, az ősi rítusok, a természet és a közösség harmóniájában élő ember itt megszerzett élménye egész életén át elkísérte. Az európai keresztény kultúrát a pannonhalmi bencés kolostorban ismerte meg. 1951-ben az akkori olasz szakos hallgatót egy koncepció perben összeesküvés vádjával háromévi börtönbüntetésre ítélték: a börtönben fejben írta verseit. Súlyos betegségekkel szabadult 1954-ben. Hamis papírokkal visszatért a (óvárosba, verseket és drámákat írt. 1956 tavaszán felvették a Színház- és Filmművészeti Főiskolára, ahol 1961-ben filmíró, filmrendező diplomát kapott. A Balázs Béla Stúdió alapító tagja volt. Már első játékfilmjével, a biblikus ihletű, balladai hangvételű *Virágvasárnap* (1968) nemzetközi hírnevet szerzett. A *Meztelen vágy* című, 1972-ben készült filmjében a magyarországi cigányság sorsát dolgozta fel. A *Szarvassá vált fiúk* (1973) és a *Várazók* (1975) utáni *Két elhatározással* című, Kabay Barnával 1977-ben rendezett fekete-fehér dokumentumdrámájával nemzetközi díjak sorát nyerte meg. A film az önfeláldozó anyák előtt tiszteleg. A *Jób lázadásában* (1982) egy paraszt-zsidó pár győzi le a történelmet a hatalom fölé emelkedő személyiség erőszakkal szembeszálló, morális tartásával – az alkotást Oscar-díjra is jelölték.

Gyöngyössy Imre életművét 1994. május elsején szakította félbe hirtelen halála.

Haklik Norbert

Kiss Nagy András

szobrászművész (1930. március 22.–1997. január 30.)

Pusztaföldváron, egy 200 éves döngölt falú, szabadkéményes házban született 1930. március 22-én. Négyévesen téglát hord. Hatévesen elviszik nagygazdához kisbéresnek, lakása istálló, ágya alom, eledele a malacoknak szánt moslék. Négy nap múlva hazaszökik. Ugyanez még egyszer. Harmadszorra már 30 kilométerre viszik otthonától. Innen már csak nem talál haza! Hazatalált!

A szunnyadó vizuális adottságokat hegyezte élesre az életosztón, a környörtelen kihívás. Járrhat iskolába, jó tanuló, szorgalmas, eleven, vidám kislány, a legmagasabb jegenyék megmászója s ámuló csodálója Pindzsi nagysám (a helyi polgármesterné) festményeinek. Itt születik az elhatározás: festő lesz.

Pékinas lett, hajnali felkelések, 70 kilós zsákok hurcolása, és a borraivalók összekuporgatott, festékre eltett pénzét is elmarkolja zsupori mestere.

1947-ben a Nagy Balogh János kollégiumba festő szakra veszik fel, majd kiderül, hogy a szobrászat való neki.

A következő évben már a Képzőművészeti Főiskolán, Pátzay osztályában volt.

A tanulmányi osztály mulasztása miatt 1950-ben két évfolyamot behívnak katonának, őt is. A trehánytságot politikai koncepciónak álcázva a T. O. úgy bújt ki a felelősség alól, hogy akikre semmiképpen sem lehet ráfogni, osztályellenség vagy a burzsoázia melegágya, azt a Szovjetunióba küldette.

Minden télen tüdőgyulladás, súlyos influenzák; az egyetlen menedék az Ermitázs vasárnaponként. Innen nem lehet hazaszökni. Egyetlen naiv kísérletét államfegyelmivel torolta meg a minisztérium. Mégis hazajön '56 decemberében, itthon diplomázik.

Nagyon nehéz volt a szigorú, maradi akadémia után hazatalálni. Egy évig dolgozik úgy, hogy elkezdett szobrait súlyos puffanásokkal küldi a padlóra, csak úgy döng belé a ház, ha csak egy hajszálnyit is talál benne, ami az akadémiaira emlékeztet. P. mester „mutatott neki utat” azzal a kijelentésével, hogy András, ma cselekvő szobrot kell csinálni... Akkor fogadta meg, hogy soha életében nem akar cselekvő szobrot csinálni. Egy darabig inkább indián nyílvezőket gyártott és archeológiával kezdett foglalkozni, verseket írt.

Végre 1957 végén magára talált, rájött a vésett érmészet ízére, és olyan sorozatokat kezdett el, ahol nem illusztráció a tematika, hanem önálló, saját gondolat-sor, ezt fejlesztette plasztikai formák játékává. Így innen talált rá az éremre mint tárgyra (lásd: Pandora-szelence). Ehhez csatlakoznak kisplasztikái, az esernyős figurákból így bújnak elő a kis harcosok pajzsai, a félgömbök metamorfózisai.

A velencei biennálé nagy megmérettetés: kiállított munkái egyharmadát megvásárolják, jó sajtót kap. Itthon azt is letagadják, hogy él.

Valahogy sorsszerű, szorgalmát, szerénységét, jóindulatát elhallgatták. Megnyert pályázattal is járt úgy, hogy a háború alatt, tizenkét évesen, amikor selyemhernyót tenyésztett, naphosszat az utak menti eperfákat mászta. Egyre több levelet kellett összeszedni. Már csak néhány nap hiányzott, amikor a faluban kidobolták: a légveszély miatt le kell takarítani a padlásokat. Minden munkája odaveszett.

András a sérelmekkel sohasem törődött, örült, ha kinyújtott tenyérére rászálltak a lepkek, ha madarak vették körül, ha a kertben dolgozott. Az élet nagy aján-

dékának azt tartotta, ha néha sikerült olyan pillanatot találni, amikor megállt az idő körülöttünk és bennünk.

Egyszer édesapja sebesült réti sást vitt haza a mezőről. A nagy kazal mellett tartották, míg meg nem gyógyult. Amikor eleresztették, a nagy madár sokáig visszajárt, a kertjük felett keringett.

Emberek, réti sasok, onnan fentről vissza lehet-e találni?

Miklósi Mária

Zsoldos Péter

író, szerkesztő (1930. április 20.–1997. szeptember 26.)

Zsoldos Péterrel közös fiatalságunk tavaszi zivatarai hoztak össze. Kevésbé költőien, kusza nőügyek, egész pontosan az én egyik szerelmi ügyem. Történt ugyanis, hogy beleszerettem egy orvosnőbe, aki iránt korábban Péter is gyengéd érzelmeket táplált, nem úgy, mint a hölgy őiránta, minek következtében kapcsolatuk némiképp féloldalasan bicegett egészen a szomorú végkifejletig. Én viszont, két lábon tántorgó, kórházi Rómeó, fülig belezúgtam az ügybe, magam után rántva fehér köpenyes Júliámat is, írtam a verseimet, mint egy munkagép, és nagyokat sóhajtottam ebéd- és vacsoraszünetekben. Péter, nagy idők tanúja, aki épségben vészelt át egy lelki tüzesetet, résztvevően figyelte az orvosnővel való szerelmi regényünk alakulását. Barátságunk nem nélkülözte az irónia némely elemét sem, de igazából azon alapult, hogy alkatunk és életvitelünk annyira különbözött egymástól. Közel negyven éven át mind a kettőnknek volt mit tanulnia a másiktól. Péter eszményien rossz káder létére is a polgárlét biztonságát sugározta magából, én a rendkívülinek mondott tehetség esendőségét és bizonytalanságát. Őt a veszély vonzotta bennem, engem hozzá az őt körüllegő békesség. Álmomban sem gondoltam volna, hogy Péter az írással kacérkodik. Egy este a kezembe nyomott egy köteg teleírt kéziratpapírt, hogy olvasnám el, és mondanék véleményt róla. „Mi ez?” – kérdeztem intelligenciától ragyogva. „Regény!” – mondta ő szerényen. Egy sci-fi, állapíthattam meg némi olvasás után. Az a fajta regényes történet, melyet bikkfa-magyarul tudományos-fantasztikus műnek neveznek. „Annak viszont nagyon is jó” – dűnnyögtem csak úgy magam elé. És ez volt az igazság. Zsoldos Péterből így lett a Magyar Rádió „fantasztikus szerkesztője”, aki zeneakadémiai végzettséggel nemcsak zenei műsorokat szerkesztett, hanem regényeket írt, melyeket csak a sznob irodalmárok vettek semmibe, nem a mezei olvasó, aki megvette és lelkesen olvasta őket. Itthon filmet készítettek moralista történeteiből, külföldön díjakat is nyert velük, kárpozlásként az üveges tekintetért, mellyel a hazai hivatásos olvasók keresztülnéztek rajta és írásain. Regényei közül szerény véleményem szerint legalább kettő a műfaj világszerte ismert klasszikusaihoz mérhető. Idén lenne hetvenéves.

Orbán Ottó

Mint debreceni Rómeó

Ludas Matyi szerepében

„Egész nap összevissza bolyongtam a városban, mert restelltem megkérdezni, merre van az az utca, amelyet keresek. Öt óra felé valahogy mégiscsak megérkeztem. Akkor már a csizmám a kezemben volt, mert úgy törte a lábam, hogy nem bírtam járni benne.”

*(Soós Imre vallomása a felvételiéről,
Színház és Mozi, 1955. augusztus)*

Soós Imre (1930–1957)

A Kórhintában Törőcsik Marival

Művészberek vallanak évkönyvünkben jövőre épp kerek hétévtizednyire kiteljesedő életpályájukról: egy híján hatvan olyan kortárs magyar író, színész, képzőművész, aki 2000-ben lesz hetvenéves, s eleget tett felkérésünknek.

Az 1930-as születésű korosztály legjelesebbjei közül ők ma közöttünk a *hősi élők*, mondhatnánk M. G. P.-től kölcsönvett szóval, aki a velük egyvású Soós Imre üstököszerű felívelésének és korai tragikus távozásának rejtélyét próbálta megfejteni – sokakkal együtt. Felfedezettsége és a szocialista közösség *hősi halottjának* mondja a színészt – regényben, drámában, filmben boncolgatott sorsképletében mások „keszonbetegséget”, héjanászt, ármányságot találnak –, aki fellelhetetlen Ludas Matyi, Rómeó és Aljosa tudott lenni (talán valóban Peer Gynt lehetett volna igazán), s akit Körhinta-beli partnere, Törőcsik Mari így idézett fel: „...ő nyitotta meg a sort: James Dean, Gérard Philippe, Czibulsky – ők valamennyien sürgetve éltek.”

Alakját e számban Szigethy Gábor írása idézi, s emlékező jegyzet szól kilenc más, korán eltávozott alkotóról is, akik nem érhatték meg ezt a kort. E nemzedék az ő példájukban is életerejével, nagyvonalúságával, magas fokú elhivatottságtudatával üzen. A Gyöngyössy Imréről szóló portréfilmet határozza meg így Kabay Barna mellett másik fegyvertársa, Petényi Katalin: „...ez a film a túlélésről is szól, arról, miként adatik meg az embernek az a képesség, hogy a művein keresztül, a belső energiájával, sugárzásával túlélje a saját halálát.” Ő maga ezt mondja: „mégis megadatott nekem a túlélés energiája, a remény”. Kiss Nagy Andrásról emlékező élete párja azt mondja el, hogyan veszett kárba az ínséges időben fáradságosan létesített selyemhernyó-tenyészet – a közbejött légiriadó miatt.

A harmincasok, a hősi élők – a gyorsan és lassan égők – nagy küzdők. Epitheton omansuk szememben: az *állhatatosság*.

Az ő könyvük ez a 2000-et előlegező lapszám.

Bognár Antal

**Almási László, Balázs József Róbert, Balogh László, Bárány Frigyes,
Bata Imre, Beney Zsuzsa, Berek Kati, Bertalan Tivadar, Bodor Pál,
Botár Edit, Czigány Judit, Csák Gyula, Csoóri Sándor, Diószegi István,
Duba Gyula, Fekete András, Filadelfi Mihály, Fónod Zoltán, Földes Anna,
Jan Hegy, Herendi Mária, Hollay Herczik Bertalan, Horváth Gyula,
P. Horváth László, Juhász Péter, Kállay Ilona, Kássa Melinda,
Kibédi Varga Áron, Konok Tamás, Lantos Miklós, Lesenyi Márta,
Lizanec Péter, Majoros Hédi, Major-Zala Lajos, Mészáros Mihály,
Mezei András, Miszlay István, Németh István, Ormos Mária,
Padisák Mihály, Pintér Tamás, Rónaszegi Miklós, Rusz Livia,
Sajdik Ferenc, Sándor Iván, Sóti Klára, Szabó Gyula, Szlonka Márta,
Tamás Attila, Tanai Bella, Thúry Éva, Tőkei Ferenc, Tüskés Tibor,
Ungvári Tamás, Vecsési Sándor, Veres János, Wegenast Róbert,
Zsáky István, Zsignár István vallomásai**

**Galgóczi Erzsébet, Gyöngyössy Ime, Kiss Nagy András,
Labancz Borbála, Maróti Lajos, Mezei József, Raffai Sarolta,
Soós Imre, Száraz György, Zsoldos Péter emlékezete**

Ára: 690 Ft. Előfizetés: 2300 Ft.

Megrendelhető a szerkesztőség címén: 1136 Budapest, Pannónia u. 6.
Fogadóórák: péntekenként 10–15 óráig

A Napút elérhető az Interneten: **<http://www.extra.hu/naput>**

Számlaszám:

Általános Értékforgalmi Bank 10560000-73064701-01010109